

BOSNA I HERCEGOVINA

BOSNIA AND HERZEGOVINA

***Četvrti i peti periodični CEDAW izvještaj
Bosne i Hercegovine***

Maj 2011.godine

SADRŽAJ

LISTA SKRAĆENICA	III
UVOD	IV
A. Opšti podaci o Bosni i Hercegovini	IV
B. Institucionalni mehanizmi i strategije za uključivanje ravnopravnosti spolova	VI
C. Finansijski mehanizam za podršku implementaciji Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine	X
D. Statistika	X
DIO I	1
ČLANOVI 2 I 3: MJERE ZA ELIMINIRANJE DISKRIMINACIJE ŽENA.....	3
ČLAN 4. PROMOVIRANJE JEDNAKOSTI IZMEĐU ŽENA I MUŠKARACA.....	9
Zaštita materinstva	10
ČLAN 5. ELIMINACIJA STEREOTIPA I PREDRASUDA	13
Nasilje u porodici	13
ČLAN 6. TRGOVINA ŽENAMA I EKSPLOATACIJA KROZ PROSTITUCIJU ŽENA.....	22
Poduzete mjere za sprečavanje trgovine ljudima.....	27
DIO II	29
ČLAN 7. POLITIČKI I JAVNI ŽIVOT.....	29
Sudovi i tužiteljstva	33
Zastupljenost žena u oružanim i policijskim snagama BiH	34
Žene u sindikatu	36
ČLAN 8. UČEŠĆE ŽENA U DIPLOMATIJI I MEĐUNARODNIM ORGANIZACIJAMA	36
ČLAN 9. DRŽAVLJANSTVO.....	36
DIO III	37
ČLAN 10. OBRAZOVANJE	37
Predškolsko i osnovno obrazovanje	39
Srednje obrazovanje.....	40
Više i visoko obrazovanje	41
Profesionalno i stručno usavršavanje.....	42
Obrazovanje odraslih.....	43
ČLAN 11. RAD, PENZIJE I SOCIJALNA ZAŠTITA.....	44
Prava po osnovu rada	44
Nezaposlenost i izbor zanimanja.....	47
Privatni sektor.....	53
Pravo na penzijsko i invalidsko osiguranje	54
Socijalna zaštita.....	55
ČLAN 12. JEDNAKOST U PRISTUPU ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI.....	58
Osnovni statistički podaci	60
HIV strategija	60
Zdravstveno stanje žena	61
ČLAN 13. DRUGE OBLASTI EKONOMSKOG I DRUŠTVENOG ŽIVOTA	64
Bankovni zajmovi, hipoteke i drugi finansijski krediti.....	64
Žene –pripadnice manjina	65
Povratnici i raseljene osobe.....	66
Osobe pod međunarodnom zaštitom	66
Sport i kultura	67
ČLAN 14. ŽENA NA SELU	69
DIO IV	71
ČLAN 15. JEDNAKOST PRED ZAKONOM	71
ČLAN 16. BRAK I PORODIČNI ODNOSI.....	71
Porodični život	71
Razvodi.....	73
LISTA PRILOGA.....	I
PRILOG I – LISTA ZAKONA	II
PRILOG II – INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA U BIH	IV
PRILOG III – STATISTIKA.....	VII
PRILOG IV – ZAKONI, STRATEGIJE I AKCIONI PLANOVI	XVIII
PRILOG V – PREPORUKE UN KOMITETA ZA ELIMINACIJU DISKRIMINACIJE ŽENA: BOSNA I HERCEGOVINA.....	XIX

LISTA SKRAĆENICA

Agencija	Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH
ADA	Austrian Development Agency- Austrijska razvojna agencija
BD	Brčko distrikt Bosne i Hercegovine
BiH	Bosna i Hercegovina
BOSPO	Udruženje „Bosanski savjet za pomoć“
CEDAW	Convention for the Elimination of all Discrimination Against Women – Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena
CIDA	Canadian International Development Agency – Kanadska agencija za međunarodni razvoj
CIPS	Centar za interdisciplinarnе postdiplomske studije
DEP	Direkcija za ekonomsko planiranje
DFID	UK Department for International Development - Ured za međunarodni razvoj vlade Velike Britanije
EC	Evropska komisija
EU	Evropska unija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FIGAP	Finansijski mehanizam za implementaciju Gender akcionog plana BiH
GAP BiH	Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine
GC FBiH	Gender Centar Federacije Bosne i Hercegovine
GC RS	Gender centar Republike Srpske
HIV	Human immunodeficiency virus – Virus humane imunodeficijencije
IKT	Informacijska i komunikacijska tehnologija
ILO	International Labour Organisation – Međunarodna organizacija za rad
MDG	Millenium Development Goals – Milenijumski razvojni ciljevi
NVO	Nevladine organizacije
OSCE	Organisation for Security and Co-operation in Europe – Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi
PS BiH	Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine
RAK	Regulatorna agencija za komunikaciju Bosne i Hercegovine
RS	Republika Srpska
RTV	Radio-trelevizija
SDC	Swish Development cooperation - Švicarska agencija za razvoj i saradnju
SIDA	Swedish International Development Cooperation Agency –Švedska agencija za međunarodnu razvojnu saradnju
UN	Ujedinjene nacije
UNDP	United Nations Development Programme – Razvojni program Ujedinjenih nacija
UNFPA	United Nations Population Fund – Populacioni fond Ujedinjenih nacija
UNICEF	United Nations Children’s Fund – Međunarodni fond Ujedinjenih nacija za pomoć djeci
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees - Agencija Ujedinjenih nacija za pomoć izbjeglicama
WHO	World Health Organisation – Svjetska zdravstvena organizacija

UVOD

A. Opšti podaci o Bosni i Hercegovini

1. Stanovništvo

Posljednji popis stanovništva u BiH bio je 1991.godine, tako da ne postoje egzaktni podaci o trenutnom broju stanovnika. U BiH su se od posljednjeg popisa stanovništva, kao posljedica ratnih dešavanja od 1992. do 1995. godine, dešavale radikalne demografske promjene. Obzirom da nakon 1991.godine nije proveden službeni popis stanovništva, broj stanovnika u BiH procjenjuje se na osnovu anketa i demografskih izračuna, tako da se pokazatelji o trenutačnom broju stanovnika u BiH, oslanjaju na procjene. Odstupanja od zvanične procjene od oko 3.843.000¹ prisutnog stanovništva u BiH, kreću se u rasponu od preko milion stanovnika, u zavisnosti od izvora.

• Fertilitet

Prema podacima Agencije za statistiku BiH u Bosni i Hercegovini u 2009.godini bilo je 34.820 živorođene djece, što je povećanje broja živorođenih za 0,59 % u odnosu na prethodnu godinu. Tokom 2009.godine umrle su 34.772 osobe, što predstavlja povećanje od 2,32 % u odnosu na prethodnu godinu. Smanjio se procenat umrlih žena u odnosu na umrle muškarce, a povećao se procenat liječenih i onih koji su umrli u zdravstvenim ustanovama

Prosječna starosna dob majke prilikom rođenja prvog djeteta u 2004.godini iznosila je 24,3 godine, a 2007.godine to je bilo 24,8 godina. Prosječna starosna dob majki pri rođenju drugog, trećeg i četvrtog djeteta raste za jednu ili dvije godine dok je prosjek starosti majke pri rođenju petog djeteta 34 godine. Specifična stopa fertiliteta se najviše povećala u grupi starosti majki od 30-34. godine, a smanjila u grupi od 20 - 24. godine starosti.

• Brakovi i razvodi

Tokom 2009.godine je sklopljeno 20.563 braka što predstavlja smanjenje u odnosu na 2008.godinu za 7,15%. Broj sklopljenih brakova se periodično povećava i smanjuje. Prosječna starost nevjeste prilikom zaključivanja prvoga braka je 24,9 godina, a mladoženje 28,3 godine. Tokom 2009.godine je razvedeno 949 brakova što predstavlja smanjenje u odnosu na 2008.godinu za 17,12%. Struktura stanovništva u BiH starosti 15 i više godina prema bračnom statusu i spolu u 2007.godini je bila slijedeća: 30,7% muškaraca neoženjeno, 21,6% žena neudato; oženjeno je 63,8% muškaraca, a udato 59,8% žena; razvedeno ili rastavljeno 2,6% žena i 1,5% muškaraca, a 16,2% je udovica i 4,1% udovaca.

¹ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Tematski bilten „Demografija“, 2010 (obuhvata period od 1996-2010.god)

- **Stanovništvo prema starosnoj dobi**

Prosječna starost stanovništva u BiH se povećava. Prema podacima iz 2007.godine prosječna starost je 38,3 godina. Primjećuje se evidentna razlika u spolovima, gdje je muška populacija u prosjeku mlađa od ženske: prosječna starost je 37,2 i 39,4 godina.

2. Obrazovanje

Prema podacima Agencije za statistiku BiH iz 2009.godine, redovno osnovno obrazovanje krajem školske 2006/2007 godine u BiH pohađalo je 367.176 učenika, od čega je 178.843 učenika ili 48,6%. Na početku školske 2008/09.godine u 1.874 osnovnih škola upisano je 359.925 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 3.513 učenika, ili 1%.

Školske 2006/07.godine srednje škole je pohađalo 160.497 učenika, od čega 80.054 učenice ili 49,8%, a završilo je 42.373 učenika, od čega 20.846 učenica ili 49,1%. U BiH je na početku školske 2008/09 godine u 306 srednjih škola upisano 148.100 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 9.350 ili 5,9%. Procenat učenika koje su upisivale srednje škole mijenja se u zavisnosti od vrste škole tako da gimnaziju upisuje 63%, tehničku 50%, umjetničku 57%, vjerske 45%, stručne 34% i škole za učenike sa posebnim potrebama 40% učenika.

U školskoj 2008/09.godini, upisano je 105.358 redovnih i vanrednih studenata/ica, što je za 420 studenata/ica ili 0,4 % više nego prethodne godine. Od ovog broja 79,9%, su redovni studenti/ice, a 20,1 % vanredni. Od ukupnog redovnih studenata, 56% su žene. U 2008. godini na visokoškolskim ustanovama u BiH je diplomiralo 15.013 studenata/ica. Udio studentica u ukupnom broju diplomanata je 59%.

3. Rad i zapošljavanje

Prema podacima Agencije za statistiku BiH, u novembru 2009. godine, broj zaposlenih u pravnim licima u BiH iznosio je 687.309, a od toga 275.165 žena. U odnosu na oktobar 2009. godine broj ukupno zaposlenih u pravnim licima smanjio se za 0,1%, dok se broj zaposlenih žena povećao za 0,1%. Stopa registrovane nezaposlenosti za mjesec novembar 2009.godine iznosi 42,4% i veća je od one u oktobru za 0,1%.

Prema podacima Agencije za rad i zapošljavanje BiH sa 31.12.2009. godine na evidencijama je prijavljeno 510.580 nezaposlenih lica, što u odnosu na 30.11.2009. godine predstavlja povećanje za 4.136 lica ili 0,82%. Od ukupnog broja lica koja traže zaposlenje, njih 255.808 ili 50,10% su žene.

Pored činjenice da žene čine 51,7% od ukupno procijenjenog broja radno sposobnog stanovništva, samo 35,6 % zaposlenih su žene. To je najniži procenat učešća žena u

Jugoistočnoj Evropi. U 2008.godini stopa nezaposlenosti u BiH iznosila je 23,4% (21,4% za muškarce i 26,8% za žene), dok je u istom periodu 2007.godine iznosila 29,0% (26,7% za muškarce i 32,9% za žene). Stopa nezaposlenosti je najviša među mladim osobama starosti od 15 do 24 godine, i iznosi 47,5% (44,8% za muškarce i 52,3% za žene). Stope aktivnosti i zaposlenosti prema podacima u 2008.godini su iznosile 43,9% i 33,6%, dok su u 2007.godini bile 43,9% i 31,2%; stope su bile značajno više za muškarce nego za žene. Stope aktivnosti i zaposlenosti su bile najviše u starosnoj grupi 25 do 49 godina (69,1% i 53,5%).

4. Politički i javni život

Na kandidacijskim listama političkih subjekata na Općim izborima 2010.godine, u odnosu na dva ranija izborna ciklusa 2006. i 2002.godine, pojavio se rekordan broj žena – kandidatkinja. Od ukupno 8.242 kandidata iz 63 politička subjekta registrirana za Opće izbore 2010.godine, njih 3.035 ili 36,82 % su činile kandidatkinje (žene).

Broj kandidatkinja na Općim izborima 2010.godine razlikuje se u zavisnosti od nivoa vlasti. Od ukupno 19 kandidata za Predsjedništvo BiH bile su samo 2 žene ili 10,52%. Obje kandidatkinje bile su iz Federacije BiH (12,50 % od ukupnog broja kandidata), dok iz Republike Srpske, među tri kandidata, nije bilo nijedne žene.

Od ukupno 1.442 kandidata za Predstavnički/Zastupnički dom Parlamenta FBiH njih 560 ili 38,83 % su bile žene. Od 1.539 kandidata za Narodnu skupštinu Republike Srpske, bilo je također 560 žena što iznosi 36,39%.

Do trenutka podnošenja ovog izvještaja, vlast nije bila formirana na svim nivoima vlasti u BiH.

B. Institucionalni mehanizmi i strategije za uključivanje ravnopravnosti spolova

1. Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova u BiH

Prema Opštoj preporuci broj 6 UN CEDAW Komiteta mreža institucionalnih mehanizama za gender pitanja u BiH obuhvata sve nivoe zakonodavne i izvršne vlasti. U okviru zakonodavne vlasti na svim nivoima su uspostavljene komisije/odbori za ravnopravnost spolova. Na državnom nivou djeluje **Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Parlamentarne skupštine BiH**, a na entitetskom nivou **komisije za ravnopravnost spolova Doma naroda i Zastupničkog doma Parlamenta Federacije BiH**, te **Odbor jednakih mogućnosti Narodne skupštine Republike Srpske**. Osnovane su i **komisije za ravnopravnost spolova kantonalnih skupština u Federaciji BiH**. Na lokalnom nivou djeluju komisije u okviru općinskih vijeća/skupštinama opština u skoro svim općinama u BiH. Pojedine komisije na kantonalnom i opštinskom nivou nisu funkcionalne, te je neophodno

ojačati kapacitete pomenutih komisija kako bi mogle provoditi aktivnosti iz svojih mandata.

U izvršnoj vlasti, u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, djeluje **Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine**, a na entitetskom nivou ranije uspostavljeni: **Gender Centar Federacije BiH i Gender centar - Centar za jednakost i ravnopravnost polova Vlade Republike Srpske** (u daljem tekstu Gender centar Republike Srpske). Na kantonalnom nivou u Federaciji BiH uspostavljeni su kantonalni odbori za ravnopravnost spolova. Pri kabinetima načelnika općina su, također, osnovane komisije za ravnopravnost spolova.¹ Nažalost, ne može se reći da sve osnovane komisije rade adekvatno i u kontinuitetu.

Svi institucionalni mehanizmi imaju precizno definiran mandat², što ukazuje na opredijeljenost vlasti ka postizanju ravnopravnosti spolova i uključivanju gender pitanja u sve oblasti društvenog života. Pa ipak, stvarni pokretač inicijativa, prijedloga mjera djelovanja, te ključni subjekt u realizaciji i monitoringu procesa u vezi gender mainstreaminga u BiH predstavljaju Agencija i entitetski gender centri. Ova tri institucionalna mehanizma za ravnopravnost spolova su odlučujuća poluga u pokretanju i provođenju aktivnosti iz oblasti ravnopravnosti spolova. Oni imaju istaknuto mjesto s obzirom na aktivnosti, projekte i mjere koje su poduzimali i poduzimaju na jačanju i održivosti institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, kao i iniciranju uspostavljanja takvih mehanizama na lokalnom nivou.

2. Zaključni komentari i Preporuke UN CEDAW Komiteta (2006) i Gender akcioni plan za Bosnu i Hercegovinu (2006)

U junu 2006. godine **Komitet za eliminaciju diskriminacije žena** (u daljem tekstu UN CEDAW Komitet) je **Bosni i Hercegovini poslao Zaključne komentare i Preporuke CEDAW/C/BiH/CO/3** (u daljem tekstu Zaključni komentari i Preporuke) za dalju implementaciju CEDAW Konvencije u BiH. Agencija je prevela Zaključne komentare i Preporuke i u saradnji sa entitetskim gender centrima (svako na svom nivou djelovanja) dostavila ih svim nadležnim tijelima, institucijama i organizacijama za implementaciju Konvencije (Vijeće ministara BiH, vlade entiteta i kantona, ministarstva na svim nivoima vlasti, parlamentarne komisije na svim nivoima, sudovi, tužilaštva, direkcije, agencije, uprave, na svima nivoima, lokalni organi vlasti...).

Prema Zaključnim komentarima i Preporukama CEDAW Komiteta za BiH, Vijeće ministara BiH je, na sjednici održanoj 14.09.2006.godine, usvojilo **Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine** kao strateški dokument iz oblasti ravnopravnosti spolova u BiH, koji se izrađuje periodično, na osnovu obaveza iz Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH, a u njegovoj izradi učestvuju Agencija i entitetski gender centri.

¹ Vidi u prilogu II- Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova u BiH

² Ibid

GAP BiH je usklađen sa obavezama i međunarodnim standardima koje proizilaze iz dokumenata Ujedinjenih nacija, Evropske unije i Vijeća Evrope. Osnovni cilj GAP BiH je ostvarivanje principa ravnopravnosti spolova u BiH u 15 oblasti javnog i privatnog života. Za svaku oblast definisane su aktivnosti, odgovorne institucije i partneri, prema nivoima vlasti u skladu sa ustavnim uređenjem BiH i njenih entiteta. Specifične obaveze prema GAP BiH dostavljene su svakoj nadležnoj instituciji. Također, na redovnim obukama o ravnopravnosti spolova za državne službenike/ce, koje provode gender institucionalni mehanizmi, predstavnici/ce nadležnih institucija i pravosudnih organa upoznati su sa njihovim obavezama iz Zaključnih komentara i Preporuka UN CEDAW Komiteta, kao i GAP BiH.

Agencija je, 2009.godine, izradila **Informaciju o implementaciji Zaključnih komentara i Preporuka UN CEDAW Komiteta** kao i **Informaciju o toku implementacije GAP BiH**. Parlamentarna skupština BiH je usvojila ove informacije sa prijedlogom **Zaključaka Komisije za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Parlamentarne skupštine BiH**. Na ovaj način data je puna podrška provedbi **Zaključnih komentara i Preporuka UN CEDAW Komiteta** i GAP BiH, a sve nadležne institucije pozvane su na ispunjavanje svojih obaveza prema ovim dokumentima.

Akcionni plan za implementaciju UNSCR 1325, kao prvi u regionu, u BiH je usvojen je na 129. sjednici Vijeća ministara BiH, 27.07.2010.godine i objavljen u „Službenom glasniku BiH“ broj: 92/10. U Akcionom planu je definisano osam ciljeva: 1) politička participacije žena; 2) učešće žena u policiji i vojsci; 3) učešće žena u mirovnim misijama i gender senzitivne obuke; 4) borba protiv trgovine ljudima; 5) deminiranje; 6) pomoć ženama civilnim žrtvama rata; 7) obuke državnih službenika/ca i 8) saradnja institucija, međunarodnih i nevladinih organizacija. Određeni su rokovi za implementaciju, odgovorne institucije i indikatori za praćenje provedbe.

Uspostavljeno je Koordinaciono tijelo za praćenje provedbe Akcionog plana za implementaciju UNSCR 1325 u BiH. Plan je preveden na engleski jezik, štampan i promovisan 2010.godine uz učešće velikog broja predstavnika/ca nadležnih institucija i medija.

Implementacija UNSCR 1325 u BiH je prepoznata kao jedan od prioriteta od strane nadležnih institucija. Do sada su implementirani brojni projekti u saradnji institucija BiH, nevladinih organizacija i međunarodnih organizacija kao što su UNIFEM, OSCE, EUPM i druge. UNIFEM je podržao projekte nevladinih organizacija i institucija, koji se odnose na implementaciju UNSCR 1325 na lokalnom nivou. Uspostavljena je saradnja i zajedničke aktivnosti sa NATO-om.

Agencija je organizovala Konferenciju pod nazivom „**Izvještavanje prema Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena**“. Cilj Konferencije bilo je

definisanje rada i koordinacije na pripremi i izradi Četvrog i petog periodičnog CEDAW Izvještaja BiH. Panelistice na Konferenciji bile su članice UN CEDAW Komiteta g-đa Dubravka Šimonović i g-đa Violeta Neubauer. Tokom Konferencije sistematizovana su pitanja po oblastima i po osnovu podijeljenih nadležnosti institucija BiH u skladu sa Vodičem za pisanje CEDAW Izvještaja i odredbama Općih preporuka, te Zaključnih komentara i Preporuka UN CEDAW Komiteta. Agencija je finansijski podržala i Gender Centar Federacije BiH u organizaciji okruglog stola na temu: „**Idemo dalje – priprema Četvrtog i petog periodičnog izvješća po Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)**“.

Povodom obilježavanja 30 godina od usvajanja UN Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) izrađen je promotivni materijal te je dostavljen svim nadležnim institucijama koje su učestvovala u izradi Četvrtog i petog periodičnog CEDAW Izvještaja za BiH. Svim institucijama izvršne i zakonodavne vlasti su dostavljene publikacije sa tekstom UN CEDAW Konvencije i Preporukama. **Vlada Federacije BiH je u junu 2010. godine na prijedlog Gender Centra Federacije BiH prihvatila Kombinovani četvrti i peti izvještaj po CEDAW konvenciji za FBiH (2006.-2009.). Izvještaj o stanju ravnopravnosti polova u RS sačinjen na osnovu obaveza iz CEDAW konvencije, a usvojila ga je Vlada RS u martu 2011. godine i obavezala Gender centar RS da po dobijanju Zaključnih preporuka i komentara UN CEDAW Komiteta iste u vidu informacije predstavi Vladi RS i Narodnoj Skupštini RS.**

Tokom pripreme CEDAW Izvještaja, nadležnim institucijama na svim nivoima vlasti, dostavljeni su dopisi u kojima se traže podaci za izradu Četvrtog i petog periodičnog CEDAW Izvještaja za BiH. Prosljeđen je i zahtjev svim UN agencijama i drugim međunarodnim organizacijama u BiH, za dostavu informacija o implementiranim projektima ili aktivnostima koje se u cijelosti i u pojedinim segmentima odnose na oblasti UN CEDAW Konvencije i Zaključne komentare i Preporuke UN CEDAW Komiteta za BiH.

Na osnovu ovih izvještaja i drugih izvora informacija, zvaničnih statističkih i administrativnih podataka, izvještaja i istraživanja, analiza stanja o ravnopravnosti spolova u pojedinim oblastima koje su sprovedene u prethodnom periodu, uključujući analize, istraživanja i podatke nevladinih organizacija i međunarodnih organizacija relevantne za ovu oblast ljudskih prava, Agencija BiH je sačinila Četvrti i peti periodični CEDAW izvještaj Bosne i Hercegovine.

Bosna i Hercegovina je pokrenula proceduru, prema Preporuci 41. CEDAW/C/BiH/CO/3, prihvatanja amandmana na član 20. paragraf 1 UN Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena.

C. Finansijski mehanizam za podršku implementaciji Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine

Nakon usvajanja GAP BiH, Agencija je u saradnji sa entitetskim gender centrima, izradila Projektni prijedlog, u cilju osiguranja sredstava za implementaciju GAP BiH. Grupa donatora u BiH (razvojne agencije ambasada: Švedske, Austrije, Švajcarske i Velike Britanije) iskazala je spremnost za finansijsku podršku ovog Projektnog prijedloga. Potpisivanjem **Sporazuma o zajedničkom finansiranju** između Vjeća ministara BiH i grupe donatora, 23. novembra 2009. godine, uspostavljen je **Finansijski mehanizam za implementaciju Gender akcionog plana BiH (FIGAP Program) i projeciran budžet od 7.475.377,84 KM za period od 2009-2014.godine (do trenutka pisanja ovog izvještaja su prema bilateralnim sporazumima obezbjeđena sredstava u iznosu od 5.271.000,98 KM).**

Na taj način, pored redovnih budžeta gender institucionalnih mehanizama, su obezbjeđena značajna sredstva za provedbu GAP BiH za period od 5 godina. Osnovni cilj FIGAP Programa je dalje osnaživanje kapaciteta gender institucionalnih mehanizama i nadležnih institucija za uključivanje aktivnosti iz GAP BiH u redovne planove i programe, kao i podrška nevladinim organizacijama u provođenju projekata u okviru FIGAP-a. Agencija i gender centri su promovirali FIGAP program i upoznali sve ključne institucionalne i vaninstitucionalne aktere sa njegovom implementacijom i mogućnošću finansiranja iz ovog fonda.

D. Statistika

Statistički podaci korišteni u ovom izvještaju preuzeti su iz zvaničnih biltena Agencije za statistiku BiH koja je nadležna da u skladu sa međunarodno prihvaćenom metodologijom izrađuje i objavljuje statističke podatke za BiH, a na osnovu podataka zavoda za statistiku entiteta, Brčko distrikta BiH i drugih institucija na nivou BiH. Ukoliko postoji značajna razlika između statističkih podataka dva entiteta ta razlika će biti naznačena u tekstu Izvještaja.

DIO I

ČLAN 1: DISKRIMINACIJA ŽENA

1. Izmjenama i dopunama **Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH** ("Službeni glasnik BiH" br.102/09), koje je inicirala Agencija, redefinisane su odredbe, pojmovi i definicije Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH („Službeni glasnik BiH“ broj:16/03), koji su usklađeni sa međunarodnim standardima i direktivama iz ove oblasti, a radi njegove jednostavnije primijene u praksi.
2. Izmjenama i dopunama **Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH** posebno su naglašene i jasnije precizirane obaveze organa vlasti na svim nivoima u procesu postizanja principa ravnopravnosti spolova. Propisana je i obaveza osnivanja tijela, odnosno imenovanja osoba, koja bi u okviru svoje nadležnosti razmatrala sva pitanja u vezi sa provedbom Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH i GAP BiH.
3. U procesu izrade prijedloga izmjena i dopuna Zakona, gender centri entiteta su učestvovali u svim fazama, uključujući i proces sprovođenja javnih rasprava. U izradi prijedloga izmjena bili su angažovani stručnjaci/stručnjakinje iz akademske zajednice, kao i osobe iz institucija odgovornih za praćenje i primjenu, te sudije praktičari i predstavnice nevladinog sektora.
4. Parlamentarna skupština BiH je usvojila **prečišćeni tekst Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH** koji je objavljen u "Službenom glasniku BiH" br. 32/10 (u daljem tekstu Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH) kako bi Zakon bio dostupan za upotrebu u integralnom obliku.
5. Ranija verzija **Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH** sadržavala je definiciju diskriminacije na osnovu spola. U novom zakonskom tekstu definicija je pojednostavljena radi boljeg razumijevanja i sada glasi (Član 3. Zakona):
“svako stavljanje u nepovoljniji položaj bilo koje osobe ili grupe osoba, zasnovano na spolu, zbog kojeg se osobama ili grupi osoba otežava ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava ili sloboda”.
6. Za potpunije razumijevanje nove definicije pojma diskriminacija na osnovu spola potrebno je reći da, u smislu **Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH**, pojam „spol“ predstavlja biološke i psihološke karakteristike po kojima se razlikuju osobe muškog i ženskog spola, a označava i gender/rod kao sociološki i kulturološki uvjetovanu razliku između osoba muškog i ženskog spola i odnosi se na sve uloge i osobine koje nisu uvjetovane ili određene isključivo prirodnim ili biološkim faktorima, nego su prije proizvod normi, prakse, običaja i tradicije i kroz vrijeme su promjenljivi.

7. Definicija **nasilja na osnovu spola** je usaglašena sa definicijom, koja je sadržana u Općoj preporuci broj 19 UN Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, kao i sa Preporukom Vijeća Evrope Rec (2002)5.
8. Parlamentarna skupština BiH je usvojila i **Zakon o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini** („Službeni glasnik BiH“ br. 59/09) kojim se uspostavlja okvir za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti svim osobama u BiH i uređuje sistem zaštite od diskriminacije.
9. Članom 4. **Zakona o zabrani diskriminacije BiH** definisani su oblici diskriminacije koje nisu obuhvaćeni **Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH**, kao što su:
- (3) **Mobing** je oblik nefizičkog uznemiravanja na radnom mjestu koji podrazumijeva ponavljanje radnji koje imaju ponižavajući efekat na žrtvu čija je svrha ili posljedica degradacija radnih uslova ili profesionalnog statusa zaposlenog.
- (4) **Segregacija** je djelo kojim (fizičko ili pravno) lice odvaja druga lica na osnovu jedne od nabrojanih osnova iz člana 2. ovog Zakona, u skladu s definicijom diskriminacije sadržanom u članu 2. ovog Zakona.
- (5) **Izdavanje naloga drugima** za vršenje diskriminacije i pomaganje drugima prilikom diskriminacije smatra se oblikom diskriminacije.
10. **Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH** i **Zakon o zabrani diskriminacije BiH** međusobno su usaglašeni i u dijelu u kojem se žrtve diskriminacije upućuju na mogućnost korištenja pravnih mehanizama za zaštitu prava koja su predviđene navedenim zakonima (vrste tužbi, nadležnosti, rokovi, teret dokazivanja, viktimizacija i drugi). U skladu sa Preporukom **34 CEDAW/C/BiH/CO/38** (Prilog V) ovime je uspostavljen pravni mehanizam zaštite koji omogućava zaštitu prava zagarantovanih Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH pred nadležnim sudovima.
11. U BiH je 2007. godine započeo proces ustavnih reformi, koji je iniciran od strane međunarodne zajednice. U proces su bili uključeni predsjednici parlamentarnih političkih partija. Među političarima koji su radili na ustavnim reformama nisu bile vidljive žene političarke.
12. Agencija, u saradnji sa predstavnicima/cama nacionalnih manjina, osoba sa invaliditetom i ženskih nevladinih organizacija, organizovala Regionalnu konferenciju **„Ravnopravnost spolova i jednake mogućnosti kao segment ljudskih prava u svjetlu ustavnih promjena u BiH“**. Na Konferenciji su izlagali vodeći regionalni eksperti i ekspertice u oblasti ustavnih reformi i političkih procesa.
13. Urađena je komparativna analiza ustavnih rješenja u pet država, kao i preporuke za integraciju međunarodnih standarda iz oblasti ravnopravnosti spolova u ustave. Agencija je formirala radnu grupu koja je, u skladu sa ovim Preporukama, izradila prijedlog ustavnih amandmana u formi publikacije, koja je štampana i široko

distribuirana parlamentarcima i svim političkim partijama. S obzirom da još uvijek nije došlo do procesa reforme Ustava u BiH, navedeni amandmani nisu uvršteni u Ustav.

14. Gender Centar Federacije BiH, u saradnji sa Agencijom za ravnopravnost spolova BiH i Gender centrom Republike Srpske nastavio je proces uključivanja principa ravnopravnosti spolova u ustavne reforme. Organizovani su sastanci sa parlamentarkama i predstavnicima nacionalnih manjina i vulnerabilnih grupa. Cilj sastanaka bilo je što jasnije i sveobuhvatnije definisanje smjernica za ustavne promjene, te uključivanje istih i u entitetske ustave.

ČLANOVI 2 I 3: MJERE ZA ELIMINIRANJE DISKRIMINACIJE ŽENA

15. U skladu sa **Preporukom 20 CEDAW/C/BiH/CO/3** (Prilog V), a prema članu 26. izmijenjenog **Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH**, Agencija i entitetski gender centri imaju jasno definirane nadležnosti (vidjeti prilog II). Entitetski gender centri uspjeli su da djelomično ojačaju svoje kadrovske i tehničke kapacitete. **Još uvijek veliku prepreku predstavlja nedostatak ljudskih resursa u Agenciji za ravnopravnost spolova BiH, što je glavni problem za implementaciju Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH i Gender akcionog plana BiH.**
16. U skladu sa **Preporukom 16 CEDAW/C/BiH/CO/3** (Prilog V) učinjeni su značajni naponi kako bi se zakoni uskladili sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH i definisale procedure za njihovu uspješnu provedbu. Uprkos tome, broj usklađenih zakona još uvijek nije na odgovarajućem nivou, kao ni institucionalni kapaciteti na svim nivoima vlasti, koji su potrebni za efikasnu implementaciju Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH.
17. Agencija je u decembru 2009. godine inicirala **Izmjene i dopune Poslovnika o radu Vijeća ministara BiH** kojima bi se svi pravni akti, predloženi za usvajanje Vijeću ministara BiH, upućivali na mišljenje Agenciji za ravnopravnost spolova BiH. Međutim, prijedlog još uvijek nije razmatran na sjednici Vijeća ministara BiH.
18. Poslovníkom o radu Vlade RS nadležna tijela imaju obavezu da dostave Gender centru RS zakonske akte prije dostavljanja istih na razmatranje na sjednici Vlade. Gender centar FBiH je pokrenuo inicijativu da se svi materijali koji se razmatraju na sjednicama Vlade FBiH dostavljaju na mišljenje Gender centru Vlade FBiH.
19. Gender Centar Federacije BiH je izradio primjedbe i sugestije na preko 100 propisa, strategija, programa i planova razvoja u pojedinim oblastima društvenog života radi usaglašavanja ovih dokumenata sa odredbama Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH. Vlada Federacije BiH je u avgustu 2009. godine, podržala inicijativu Gender Centra Federacije BiH da se i entitetski propisi koji regulišu pitanja izbora i imenovanja osoba na najodgovornijim pozicijama, kao i članstvo u upravnim i

nadzornim odborima, što hitnije usaglasa sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH, ali procedura još nije završena.

20. Gender centar Republike Srpske je na osnovu ovlaštenja iz Poslovnika Vlade Republike Srpske ³, u periodu od 2006-2010.godine, dao mišljenja o usklađenosti sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH na 160 zakona, pravilnika, odluka, strategija i drugih dokumenata.
21. Agencija, tokom 2009.godine je prevela i publikovala „**Opcioni protokol - UN Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena sa odlukama CEDAW Komiteta**“ koja sadrži odluke i mišljenja UN CEDAW Komiteta u 9 pojedinačnih predstavlki. Na taj način promovirana je mogućnost korištenja ovog instrumenta zaštite.
22. Publikovana je Preporuka CM/Rec (2007)17 Komiteta ministara Vijeća Evrope o standardima i mehanizmima za ravnopravnost spolova, pod nazivom „**Standardi i mehanizmi za ravnopravnost spolova**“. Ova Preporuka je upućena državama članicama u cilju upoznavanja institucija i šire javnosti sa standardima iz oblasti ravnopravnosti spolova.
23. Agencija u saradnji sa gender centrima redovno, u prvoj polovini marta, organizuje Sedmicu ravnopravnosti spolova - Gender Week u BiH. Tokom Gender Week-a se, pored obilježavanja 8. marta organizuju različite aktivnosti i događaji s ciljem promocije principa ravnopravnosti spolova. U 2009.godini, Agencija je organizovala konferenciju pod nazivom „**Ravnopravnost spolova u BiH – rezultati i izazovi**“. Cilj ove konferencije je detaljno sagledavanje rezultata i izazova u radu gender institucionalnih mehanizama na ostvarivanju ravnopravnosti spolova u BiH. Tom prilikom su štampane, promovisane i široko distribuirane publikacije: **UN Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW) sa Opcionim protokolom i Preporukama za CEDAW, Pekinška deklaracija i Platforma za akciju, Ravnopravnost spolova u dokumentima Evropske Unije, Ravnopravnost spolova u dokumentima Vijeća Evrope, Ravnopravnost spolova u dokumentima Organizacije za sigurnost u Evropi (OSCE).**
24. Prema **Preporuci 22 CEDAW/C/BiH/CO/3** (Prilog V) Vijeće ministara BiH je usvojilo **Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine**, kao strateški dokument iz oblasti ravnopravnosti spolova u BiH, čiji je osnovni cilj ostvarivanje principa ravnopravnosti spolova u BiH u svim oblastima javnog i privatnog života⁴.

³ „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 10/09

⁴ Gender akcioni plan sadrži petnaest poglavlja: Evropske integracije u svjetlu ravnopravnosti spolova, Saradnja i jačanje kapaciteta, Makroekonomske i razvojne strategije, Gender senzitivni budžeti, Politički život i donošenje odluka, Zapošljavanje i tržište rada, Socijalna inkluzija, Gender senzitivni mediji, Cjeloživotno obrazovanje, Zdravlje, prevencija i zaštita, Nasilje u porodici, seksualno uznemiravanje, uznemiravanje i trgovina osobama, Uloga muškaraca, Usklađivanje profesionalnog i porodičnog života, Gender i održivi okoliš, Komunikacijske i informacijske tehnologije.

25. **Sporazum o zajedničkom finansiranju Programa implementacije Gender akcionog plana (FIGAP program), između Vijeća ministara BiH i grupe donatora**⁵ potpisan je 23. novembra 2009. godine, istovremeno sa bilateralnim sporazumima. Time je uspostavljen finansijski mehanizam i obezbjeđena su značajna materijalna sredstva za provedbu GAP BiH, kako iz međunarodnih sredstava tako i iz budžetskih sredstava Bosne i Hercegovine. Primarni cilj FIGAP Programa je uključivanje aktivnosti iz GAP BiH u redovne planove i programe institucija, što pored gender mainstreaminga osigurava i gender budžetiranje. Važan segment je i podrška nevladinim organizacijama u provođenju projekata u okviru FIGAP-a.
26. U okviru ispunjavanja obaveza prema Opštoj preporuci 9. UN CEDAW Komiteta i Preporuci **18 CEDAW/C/BiH/CO/3** (Prilog V), poseban izazov za kompletiranje statističkih podataka predstavlja problem velikih migracija i promijene broja stanovnika u zadnjih 20 godina. Popis stanovništva, koji još uvijek nije obavljen u BiH, od temeljnog je značaja za ekonomsko i društveno planiranje i rješavanje važnih društveno-ekonomskih pitanja.
27. Agencija za statistiku BiH i entitetski zavodi za statistiku po četvrti put u kontinuitetu izrađuju publikaciju „**Žene i muškarci**“. U ovim publikacijama se, na jednom mjestu, sistematski prikazuju podaci vezani za položaj žena i muškaraca u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, socijalne zaštite, političkog i privatnog života (stupanje u brak, rođenje djece i sl), prema dostupnim podacima razvrstanim po spolu. Tematski statistički bilteni iz različitih oblasti takođe sadrže podatke razvrstane po spolu.
28. Veliki problem predstavlja činjenica da svi nadležni organi u BiH ne ispunjavaju obavezu iz člana 22. **Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH**, koja se odnosi na razvrstavanje podataka i vođenje statističke evidencije na osnovu spola. I dalje je prisutan nedostatak sektorskih statistika razvrstanih po spolu (poduzetništvo, vlasništvo, kreditiranje). Ove statistike predstavljaju osnov za gender analizu i planiranje, izradu izvještaja o stanju ravnopravnosti spolova, te definiranje i praćenje gender razvojnih indikatora.
29. **Komisija za ostvarenje ravnopravnosti spolova Parlamentarne skupštine BiH** je realizirala susrete s članovima **Odbora jednakih mogućnosti Narodne skupštine Republike Srpske i Komisije za ravnopravnost spolova Predstavničkog doma Parlamenta FBiH** radi razmjene informacija o aktivnostima komisija i aktivnostima u kojima je moguća zajednička saradnja. Također, Agencija i gender centri su nastavili uspješnu suradnju sa komisijama/odborima za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u okviru zakonodavne vlasti kroz implementaciju različitih

⁵ Ambasada Kraljevine Švedske, austrijska ADA, švajcarski SDC-a i britanski DFID

aktivnosti iz oblasti ravnopravnosti spolova (izrada zakona, strategija, provođenje obuka).

30. Agencija je sa Komisijom za ostvarenje ravnopravnosti spolova Parlamentarne skupštine BiH, pokrenula više inicijativa i radila na usklađivanju zakona sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH (Izborni zakon BiH, 4 zakona iz oblasti medija i Zakon o državnoj službi BiH). Pored toga, organizovane su tematske sjednice i javne rasprave o ravnopravnosti spolova u različitim oblastima, kao što su tematske sjednice „Ravnopravnost spolova i mediji“ i „Obrazovanje i ravnopravnost spolova - analiza zastupljenosti problematike ravnopravnosti spolova u udžbenicima“.
31. Krajem 2008. godine i početkom 2010. godine Agencija je organizovala dva zajednička sastanka sa predstavnicima/ama 5 parlamentarnih komisija Parlamentarne skupštine BiH⁶. Parlamentarne komisije su donijele Zaključke kojima daju punu podršku radu Agencije, implementaciji GAP BiH na svim nivoima, te usvajanju državne Strategije prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za period 2009-2011. godina. Na osnovu tih Zaključaka osigurana su i namjenska finansijska sredstva u vidu tekućeg granta Agenciji ravnopravnost spolova BiH, kao posebna finansijska stavka u budžetu Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH za 2009. godinu.
32. Pored parlamentarnih komisija/odbora za ravnopravnost spolova na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou, na teritoriji BiH formirano je oko 100 općinskih komisija. Pojedine komisije su izradile svoje općinske gender akcione planove i implementirale brojne aktivnosti iz oblasti ravnopravnosti spolova. Međutim, veliki problem u njihovom funkcionisanju predstavlja izmjena kadrovske strukture nakon općinskih izbora koji se održavaju svake četiri godine. Neophodno je dalje jačanje kapaciteta općinskih i kantonalnih komisija kako bi mogle provoditi aktivnosti iz svojih mandata.
33. U Republici Srpskoj svi lokalni organi vlasti imaju formirane komisije, odnosno mehanizme za ravnopravnost spolova, a Gender centar RS svake godine provodi programe edukacija i stručnog jačanja kapaciteta ovih komisija. Iako ovaj proces teče vrlo sporo, možemo konstatovati da u pojedinim opštinama postoje dobri modeli praksi. Na osnovu praćenja, stalnog rada i stručne podrške Gender centra Republike Srpske, može se konstatovati da je povećan broj opština koje su izradile lokalne planove za unapređenje standarda za ravnopravnost spolova (trećina od ukupnog broja opština Republike Srpske), uključujući i budžete. Ono što posebno ohrabruje je da usvojeni planovi opština postaju održivi na duži rok. Unaprijeđena je saradnja sa Savezom opština i gradova Republike Srpske, a podršku ovom procesu ugradnje standarda ravnopravnosti spolova u rad lokalnih zajednica pruža nadležno Ministarstvo uprave i lokalne samouprave RS u bliskoj saradnji sa GC RS.

⁶ Komisije za ostvarivanje ravnopravnosti spolova, Zajedničke komisije za ljudska prava, prava djeteta, mlade, imigraciju, izbjeglice, azil i etiku, Ustavnopravne komisije Predstavničkog doma PS BiH, Ustavnopravne komisije Doma naroda PS BiH i Parlamentarne grupa za populaciju i razvoj

34. Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Gender Centar Federacije BiH i Gender centar Republike Srpske imaju veoma uspješnu međusobnu saradnju. Svoj rad koordiniraju kroz djelovanje i redovne sastanke Koordinacionog odbora gender institucionalnih mehanizama BiH, odnosno Upravnog odbora, uspostavljenog u cilju praćenja provedbe FIGAP Programa, a čine ga direktorice Agencije i entitetskih gender centara.
35. Gender institucionalni mehanizmi organizovali su brojne obuke za nominovane osobe za ravnopravnost spolova u ministarstvima na svim nivoima vlasti, u cilju unaprjeđenja institucionalnih kapaciteta za primjenu standarda ravnopravnosti spolova. Obuke su organizovane na različite teme, među kojima su: "Kreiranje politika i aktivnosti u oblasti ravnopravnosti spolova", "Gender senzitivni programi rada – dosadašnja praksa i budući koraci", "Uključivanje aktivnosti iz GAP-a u politike i programe institucija i analiza gender efekta", i "30 godina Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena – utjecaj, obaveze i izazovi".
36. Većina ministarstava je svjesna obaveza i zainteresirana za uključivanje principa ravnopravnosti spolova u programe rada. Jedna od važnijih aktivnosti Agencije i entitetskih gender centara biti će podrška uključivanju principa ravnopravnosti spolova u planove i programe rada ministarstava i drugih nadležnih institucija. Ovo je planirano GAP BiH i FIGAP Programom. U pojedinim oblastima prepreku predstavlja nedostatak ljudskih kapaciteta za provođenje aktivnosti GAP BiH.
37. U saradnji sa E-net Centrom za učenje na daljinu, organizovan je Trening trenera o ravnopravnosti spolova, po svim oblastima iz Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH. Učesnici/ce, predstavnici/e različitih institucija, stekli su osnovna znanja o pripremi i održavanju gender treninga, izradi efikasnih prezentacija i vježbi i vještinama prezentiranja.
38. Agencija je započela saradnju sa Agencijom za državnu službu BiH, kako bi tema ravnopravnosti spolova ušla u redovni program obuka državnih službenika. S tim u vezi, izrađen je i prihvaćen modul obuke o ravnopravnosti spolova. Zbog iskazane zainteresovanosti rukovodećih državnih službenika, održane su obuke za oko 100 rukovodećih službenika na državnom nivou, što je stvorilo veću mogućnost uključivanja ravnopravnosti spolova u programe rada nadležnih institucija. Održan je i Trening trenera za certificirane edukatore Agencije za državnu službu BiH, da bi se ravnopravnost spolova uključila i u postojeće module obuka za državne službenike.
39. Gender centar Republike Srpske je sarađivao sa Agencijom za državnu upravu Republike Srpske u kreiranju modula jednakih mogućnosti i realizaciji obuka u državnoj upravi, dok je Gender Centar Federacije BiH u saradnji sa Agencijom za državnu službu Federacije BiH pokrenuo inicijativu izmjene i dopune podzakonskih propisa kako bi se programi polaganja ispita općeg znanja i stručnog ispita za

državne službenike u organima državne službe u FBiH proširili osnovama domaćeg i međunarodnog pravnog okvira iz oblasti ravnopravnosti spolova.

40. Provedena je obuka svih odjeljenja Inspekcije rada u Republici Srpskoj za primjenu normativno-pravnih standarda za ravnopravnost spolova i publikovan je priručnik „**Prava na radu i u vezi sa radom – poznajete li ih?**“ koji je distribuiran u saradnji sa Zavodom za zapošljavanje RS i Savezom sindikata RS.
41. Veliki problem u pravosuđu predstavlja nedovoljna primjena međunarodnih normi iz oblasti ravnopravnosti spolova i UN CEDAW Konvencije i Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH. Planiran je nastavak obuka sa sudijama i tužiocima.
42. U 2008. godini organizovana je Konferencija: **„Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH, dosadašnja praksa i budući koraci“**. Gender institucionalni mehanizmi na svim nivoima izvršne i zakonodavne vlasti i nevladine organizacije koje se bave pitanjima ravnopravnosti spolova, razmijenili su iskustva i razmatrali uspjehe i probleme, te preporuke za unaprjeđenje u implementaciji Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH.
43. Besplatna pravna pomoć još uvijek nije sistematski uređena u BiH. Svim građanima i građankama Federacije BiH je dostupna besplatna pravna pomoć pri općinskim službama, ali se ovo odnosi samo na pružanje pravne pomoći u predmetima koji se vode pred općinskim organima. Vlada Republike Srpske je donijela Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći i osnovala Centar za besplatnu pravnu pomoć Republike Srpske, koji ima regionalne kancelarije na cijeloj teritoriji RS. Besplatna pravna pomoć u RS se pruža za sve vrste predmeta, a stranke imaju pravo i na zastupanje u sudskim postupcima. Također, pored ovog Centra i njegovih područnih kancelarija, postoje kancelarije za pravnu pomoć pri opštinama, koje imaju istu funkciju kao i u Federaciji BiH.
44. U BiH djeluju nevladine organizacije koje pružaju besplatnu pravnu pomoć između ostalog i u slučajevima koji se odnose na kršenje odredbi Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH. Pored toga ima i onih NVO koje u svojim ciljevima djelovanja pružaju besplatnu pravnu pomoć ženama kao i posebno ranjivim grupama žena kao što su žene žrtve rata, trgovine ljudima, nasilja u porodici i seksualnog iskorištavanja i samohranim majkama. Agencija i entitetski gender centri su podržali projekat Udruženja „Centar za pravnu pomoć ženama“ Zenica koji je usmjeren na pružanje pravne pomoći ženama.
45. Pored navedenog, važno je istaći da NVO u oba entiteta pružaju pomoć na telefonskim linijama za žrtve nasilja u porodici 1264 i 1265. Gender centri finansiraju dozvole i održavanje ovih telefonskih linija, a NVO pokrivaju materijalne i ljudske troškove ovih linija, iz različitih donatorskih sredstava.

46. Prema podacima pravosudnih organa može se konstatovati da postoji veoma mali broj procesuiranih slučajeva spolne diskriminacije i spolno zasnovanog nasilja u pravima na radu, i u prekršajnim i u krivičnim postupcima. Zanimljivo je broj procesuiranih slučajeva u odnosu na slučajeve prijavljene inspekciji rada, službi za pravnu pomoć, sindikatima, entitetskim gender centrima ili Ombudsmenu BiH.
47. Agencija i gender centri vrše ispitivanje kršenja odredbi Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH na zahtjev pojedinaca, grupa građana ili na vlastitu inicijativu. Usvojen je Pravilnik za ispitivanje kršenja Zakona koji sadrži obrazac za podnošenje zahtjeva. Nakon završenog postupka ispitivanja izdaju se preporuke za postupanje kako bi se otklonili uzroci kršenja Zakona. Ove preporuke se pozivaju na međunarodne obaveze koje je BiH preuzela u oblasti ravnopravnosti spolova (a posebno CEDAW Konvenciju) i članove koji se odnose na ravnopravnost spolova u BiH, te predlažu mjere za otklanjanje uzroka kršenja Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH. Ove mjere pretežno uključuju prijedloge za izmjene i dopune zakona, prestanak kršenja odredbi Zakona, odnosno, postupanje u skladu sa Zakonom, te donošenje privremenih mjera. Ove preporuke, iako nisu pravno obavezujuće, imaju efekat na zaštitu prava, te takođe i edukativni, preventivni i efekat podizanja svijesti javnosti.
48. Može se konstatovati da su nevladine organizacije sve više strateški orijentisane na podršku ciljnim grupama koje su prepoznate u javnim politikama institucija. Naročito se može istaći da su opštine u kojima su aktivne ženske nevladine organizacije imale kvalitativni napredak u uvođenju standarda za ravnopravnost spolova u lokalnoj samoupravi.
49. Agencija je izradila **Godišnji izvještaj o stanju ravnopravnosti spolova u BiH za 2008. godinu**, na osnovu izvještaja Gender Centra Federacije BiH i Gender centra Republike Srpske, kojim je detaljno opisano stanje ravnopravnosti spolova u BiH u skladu sa prioritarnim oblastima. Ovaj Izvještaj je usvojilo Vijeće ministara BiH, kao i Parlamentarna skupština BiH.
50. Nastavljena je saradnja sa nevladinim organizacijama na implementaciji aktivnosti iz oblasti: nasilja u porodici, zdravlja, prevencije i zaštite, obrazovanja, sigurnosti, gender senzitivnog budžetiranja i dr. Uz podršku UNDP-a, tokom 2006. godine, dodijeljeni su grantovi nevladinim organizacijama za aktivnosti na implementaciji Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH i GAP BiH. Krajem 2010. godine iz sredstava FIGAP programa dodijeljeno je 710.000 KM za projekte 36 nevladinih organizacija koji predstavljaju doprinos implementaciji GAP BiH, sa akcentom na saradnju i izgradnju partnerstva sa institucijama vlasti.

ČLAN 4. PROMOVIRANJE JEDNAKOSTI IZMEĐU ŽENA I MUŠKARACA

51. U skladu sa Opštom preporukom broj 5 i 25 UN CEDAW Komiteta u članu 8. **Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH** data je mogućnost uvođenja posebnih

privremenih mjera radi dostizanja stvarne ravnopravnosti spolova, a one moraju biti proporcionalne, primjerene i nužne. Pored toga u članu 24. naglašena je i obaveza za sve nadležne državne, entitetske, kantonalne organe i organe jedinica lokalne samouprave da propisuju posebne mjere zakonima i drugim propisima, drugim aktima, politikama, strategijama i planovima kojima se uređuju pojedina područja društvenog života.

52. Članom 5. Zakona o zabrani diskriminacije u BiH definisani su izuzeci od principa jednakog postupanja, kao mjere pozitivne akcije, tako da se zakonske mjere i radnje neće smatrati diskriminacijskim kada se njima ostvaruje legitiman cilj i ako postoji razuman odnos proporcionalnosti između sredstava koja se koriste i cilja koji se nastoji realizirati.

53. Član 20. **Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH**, u skladu sa Preporukom (2003)3 Odbora ministara Vijeća Evrope, propisuje da: „Ravnopravna zastupljenost spolova postoji u slučaju kada je jedan od spolova zastupljen najmanje u procentu od 40% u državnim tijelima na svim nivoima organizacije vlasti i tijelima lokalne samouprave, uključujući zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast, političke stranke, pravna lica s javnim ovlaštenjima, pravna lica koja su u vlasništvu ili pod kontrolom države, entiteta, kantona, grada ili općine ili nad čijim radom javni organ vrši kontrolu, te obavezuje sva ova tijela da osiguraju i promoviraju ravnopravnu zastupljenost spolova u upravljanju, procesu odlučivanja i predstavljanju. Ova obaveza postoji i za sve ovlaštene predlagачe prilikom izbora predstavnika i delegacija u međunarodnim organizacijama i tijelima.“ Međutim, potrebno je uložiti dodatne napore kako bi se ova odredba primjenjivala u praksi.

Zaštita materinstva

54. Zakonima o državnoj službi, radu i plaćama u institucijama BiH, Zakonima o radu entiteta i BD, regulisana je zaštita žene i materinstva i propisano je da za vrijeme trudnoće, porođaja i njege djeteta, žena ima pravo na porodiljsko odsustvo u trajanju od dvanaest (12) mjeseci neprekidno, što se primjenjuje i na zaposlene u zajedničkim institucijama u BiH.

55. Stupanjem na snagu **Zakona o platama i naknadama u institucijama BiH** („Službeni glasnik BiH“ broj: 50/08), način ostvarivanja prava naknade plate za vrijeme porodiljskog odsustva žena koje rade u institucijama BiH zavisi od prebivališta porodilje, odnosno, od mjesta gdje se vrši uplata doprinosa. Naknada plate za vrijeme porodiljskog odsustva ne isplaćuje se iz budžeta institucija BiH, što je utvrđeno čl. 50 **Zakona o radu u institucijama BiH**, već se naknada plate za porodiljsko odsustvo isplaćuje u skladu sa propisima Republike Srpske i kantonalnim propisima u Federaciji BiH.

56. Nakon stupanja na snagu **Zakona o platama i naknadama u institucijama BiH**, Agencija je uputila inicijativu za Izmjene i dopune ovoga Zakona Komisiji za ravnopravnost spolova Parlamentarne skupštine BiH. Cilj ovih izmjena i dopuna je ujednačavanje ovog prava za sve osobe, bez obzira na mjesto prebivališta. Agencija je uz koordinaciju sa Gender centrom FBiH uputila i inicijativu komisijama za ravnopravnost spolova oba doma Parlamenta Federacije BiH, kako bi se ovo pitanje riješilo na sistemski način i za sve osobe koje imaju prebivalište u Federaciji BiH. Pitanje ostvarivanja naknade za vrijeme porodijskog odsustva je izazvalo veliku medijsku pažnju i bilo je jedno od značajnijih tema u BiH tokom 2010.g.
57. Pitanje ostvarivanja naknade za vrijeme porodijskog odsustva nije dobilo dovoljnu (entitetsku) podršku u PS BiH, te je inicijativom potpredsjednice Komisije za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Predstavničkog doma PS BiH pokrenut apelacioni postupak pred Ustavnim sudom BiH.
58. Ustavni sud BiH je donio Odluku kojom se zaključuje da je član 35. Zakona o plaćama i naknadama u institucijama u BiH **diskriminatoran i suprotan članu II/4. Ustava BiH**. Od velikog značaja za postizanje ravnopravnosti spolova u BiH je činjenica da je Ustavni sud BiH još jednom naglasio da se **„porodijsko odsustvo naročito odnosi na prava žena da ne budu diskriminirane i da uživaju adekvatne uvjete rada“**.
59. Ovom Odlukom napravljen je veliki pomak u ostvarivanju principa ravnopravnosti spolova u BiH. Utvrdivši diskriminaciju u ostvarivanju prava na porodijsko odsustvo u institucijama BiH Ustavni sud BiH je poslao jasnu poruku da **„porodijsko odsustvo mora biti jednako za sve zaposlenike, bez obzira na mjesto prebivališta“**, odnosno da svako odstupanje od ovog principa **„predstavlja odstupanje od zajedničkih evropskih standarda.“**
60. Ustavni sud BiH je ovom Odlukom još jednom naglasio **značaj UN Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena u pravnom sistemu BiH**. U Odluci je citiran i dio iz Zaključnih komentara i Preporuka UN CEDAW Komiteta za BiH, kojim se zahtjeva **„usklađivanje postojećeg zakonodavstva sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH“**. Odluka Ustavnog suda se primjenjuje u praksi od septembra 2010.godine.
61. U Federaciji BiH pitanje naknade za vrijeme trajanja porodijskog odsustva nije regulisano na zadovoljavajući način. Naime, entitetski zakon koji reguliše ovu oblast je okvirni zakon, a utvrđivanje visine naknade je u nadležnosti kantona. Iako je Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, koji je donesen 1999. godine, propisano da su kantoni, radi provođenja ovog zakona, bili dužni u roku od tri mjeseca od dana stupanja na snagu ovog zakona, donijeti odgovarajuće propise i opće akte iz svoje nadležnosti (član 103.), još uvijek svi kantoni nisu donijeli propise kojima je regulisana oblast zaštite porodice sa

djecom. Visina naknada je različita ovisno o kantonu, jer se zakonske stope za isplatu naknade, predviđene kantonalnim propisima, kreću od 50 – 90% od prosječne plate. Ova naknada se isplaćuje iz budžeta kantona.

Detaljniji podaci nalaze se u prilogu III –Tabela.1: Iznos naknada porodiljama u Federaciji BiH ; period 2005-2009

62.U RS, **Zakonom o radu**⁷ regulisano je pitanje ostvarivanja prava žene na porodiljsko odsustvo, dok je **Zakonom o dječijoj zaštiti**⁸ regulisan način refundacije isplaćene naknade neto plate poslodavcima za porodilje koje koriste porodiljsko odsustvo i vremenski period za koji se naknada plate isplaćuje iz sredstava poslodavca, odnosno iz sredstava Javnog fonda za dječiju zaštitu. Članom 79. stav 1. Zakona o radu propisano je da za vrijeme trudnoće, porođaja i njege djeteta žena ima pravo na porodiljsko odsustvo u trajanju od jedne godine neprekidno, a za blizance i svako treće i naredno dijete, u trajanju od 18 mjeseci neprekidno. U stavu 3. navedenog člana propisano je da se roditelji djeteta mogu sporazumjeti da porodiljsko odsustvo, nakon isteka 60 dana od dana rođenja djeteta, umjesto majke može da koristi i otac djeteta.

Detaljniji podaci nalaze se u prilogu III –Tabela 2: Iznos naknada porodiljama u Republici Srpskoj ; period 2005-2009.

63.Naknadu plate za vrijeme korištenja porodiljskog odsustva u 99,9% slučajeva koriste žene, a očevi koriste uglavnom u slučajevima ako majka djeteta umre ili napusti dijete ili iz drugih razloga nije u stanju da se brine o djetetu ili da ga njeguje. Agencija u saradnji sa Komisijom za ostvarivanje ravnopravnosti spolova PS BiH planira aktivnosti na izmjenama i dopunama propisa u cilju uvođenja roditeljskog dopusta za zaposlene u institucijama BiH.

64.Porodilje koje nisu u radnom odnosu svoja, zakonom propisana prava ostvaruju samo u ograničenom obimu. Iako je zakonom propisano da se pravo na ovu vrstu naknade ostvaruje godinu dana nakon porođaja, ovo pravo se samo djelimično ostvaruje i to u zavisnosti od ekonomske moći pojedinih kantona ili opština. Tako npr. jednokratna pomoć za opremu novorođenog djeteta, pomoć za prehranu djeteta do 6 mjeseci starosti i dodatna ishrana za majke u periodu dojenja, smještaj djece uz osiguranu ishranu u ustanovama predškolskog odgoja, osiguranje jednog obroka u vrijeme nastave u školama osnovnog obrazovanja, se ne ostvaruje i vezuju se za ekonomsku situaciju kantona odnosno opština.

Detaljniji podaci o razlikama u pravu na porodiljsko odsustvo u BiH mogu se naći u prilogu III ovoga Izvještaja -Tabela 3.

⁷ "Službeni glasnik RS", broj: 55/07-prečišćeni tekst

⁸ "Službeni glasnik RS", broj: 04/02 – Prečišćeni tekst, 17/08 i 01/09

ČLAN 5. ELIMINACIJA STEREOTIPA I PREDRASUDA

Nasilje u porodici

65. U proteklom periodu žrtve nasilja u porodici dospjele su u središte interesovanja i zaštite društva usljed promijene zakonskih propisa, edukacije nadležnih lica i unapređenja prakse institucija subjekata zaštite koje su ojačale svoje kapacitete za efikasniju primjenu zakona, te poboljšanja saradnje institucija i nevladinih organizacija, što je u skladu sa **Preporukom 26 CEDAW/C/BiH/CO/3** (Prilog V). Žrtve nasilja u porodici su sve više ohrabrene da nasilje prijave nadležnim institucijama, subjektima zaštite i da se za pomoć obrate nevladinim organizacijama koje se bave pitanjima nasilja u porodici.
66. Vijeće Evrope je 2007. godinu proglasilo godinom borbe protiv nasilja nad ženama u porodici i u svim državama članicama Vijeća Evrope pokrenuta je kampanja pod nazivom: „**Stop porodičnom nasilju nad ženama**“. BiH, kao država članica Vijeća Evrope se pridružila kampanji. Parlamentarna skupština BiH je usvojila „**Rezoluciju o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici**“ („Službeni glasnik BiH“, broj: 15/08) kojom se potvrđuje da je svaki oblik nasilja nad ženama, pa tako i nasilje nad ženama u porodici, kršenje prava i osnovnih sloboda, te da ono sprječava ili poništava ostvarivanje tih prava i osnovnih sloboda. Ova Rezolucija predstavlja opredjeljenost zakonodavne vlasti u BiH u borbi protiv nasilja u porodici.
67. Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova PS BiH je u okviru kampanje Vijeća Evrope objavila i distribuirala publikaciju pod naslovom „**Započinje krikom i nikada ne smije završiti u tišini – nasilje u porodici nije porodična stvar**“. Njom su obuhvaćeni svi relevantni dokumenti proistekli iz kampanje.
68. **Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH** prepoznaje nasilje u porodici kao oblik nasilja na osnovu spola, te u članu 6. izričito navodi da nasilje na osnovu spola uključuje nasilje koje se događa u porodici ili domaćinstvu. U skladu sa Opštom preporukom broj 19 UN CEDAW Komiteta i Preporukom Vijeća Evrope (2002)5, Zakonom se „nasilje na osnovu spola“ definiše kao „svako djelovanje kojim se nanosi ili može biti nanijeta fizička, psihička, seksualna ili ekonomska šteta ili patnja, kao i prijetnja takvim djelovanjem koje sputavaju osobu ili grupu osoba da uživa u svojim ljudskim pravima i slobodama u javnoj i privatnoj sferi života”.
69. Entitetski zakoni o zaštiti od nasilja u porodici: **Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH**⁹ i **Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske**¹⁰, definiraju mjere i mehanizme zaštite u slučajevima nasilja u porodici.

⁹ „Službene novine FBiH“ broj: 22/05 i 51/06

¹⁰ „Službeni glasnik RS“ broj: 118/05 i 17/08

70. Prema **Preporuci 26 CEDAW/C/BiH/CO/3** (Prilog V), entitetski gender centri su prilikom procesa izmjena zakona o zaštiti od nasilja u porodici nastojali da usklade entitetske zakone, koliko je bilo moguće, obzirom na različito uređenje entiteta i različitu administrativnu strukturu.
71. Gender Centar Federacije BiH je tokom 2007.godine, u saradnji sa Federalnim ministarstvom pravde, organizovao javne rasprave u sjedištima svih deset kantona radi analize provedbe Zakona o zaštiti od nasilja u porodici. Istaknuta je, između ostalog, potreba međusobne saradnje svih subjekata zaštite u procesuiranju slučajeva nasilja u porodici. U skladu s tim Gender Centar Federacije BiH je pokrenuo inicijativu za Izmjene i dopune Zakona o zaštiti od nasilja u porodici na području Federacije BiH. Prijedlog novog Zakona o zaštiti od nasilja u porodici dostavljen je u parlamentarnu proceduru u julu 2010. godine te je usvojen od oba Doma u prvom čitanju.
72. Usvojena je državna **Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za BiH za period 2009-2011. godine**. Na izradi Strategije je radila multisektorska radna grupa. Strategija obuhvata aktivnosti koje se implementiraju na nivou države Bosne i Hercegovine, te koordinaciju provedbe entitetskih strateških i akcionih planova, radi njihove efikasnije primjene. Jedna od aktivnosti na državnom nivou je izrada jedinstvene metodologije prikupljanja statističkih podataka o nasilju u porodici, naročito ukoliko se uzme u obzir fragmentarnost i neobjedinjenost postojećih podataka u BiH. Provedba navedene aktivnosti je u toku.
73. Agencija je izradila **Izvještaj o implementaciji Strategije prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za BiH (2009-2011.g.) za 2009.godinu**. Izvještaj je usvojen od strane Vijeća ministara BiH na 125. sjednici, koja je održana 24.06.2010.godine. Zajedno sa zaključcima i preporukama predstavljen je članovima pet parlamentarnih komisija BiH.
74. Vlada Republike Srpske usvojila je 2007.godine **Akcioni plan za borbu protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj, 2007-2009**, koji je veoma uspješno implementiran. 2008. i 2009. godina su proglašene godinama borbe protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj. Vlada Republike Srpske je finansijski podržala rad sigurnih kuća/skloništa za žrtve nasilja. Narodna Skupština Republike Srpske krajem 2010.godine je usvojila **Strategiju za borbu protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj do 2013.godina**.
75. U okviru sprovođenja Akcionog plana u Republici Srpskoj izmijenjeni su postojeći i doneseni novi zakonski propisi i drugi akti koji regulišu nasilje u porodici, provedene edukacije za policijske službenike, zaposlene u centrima za socijalni rad, zdravstvene radnike, direktore i pedagoge/psihologe u osnovnim i srednjim školama, sudije i tužioce i unaprijeđena praksa institucija - subjekata zaštite koje su ojačale

svoje kapacitete za efikasniju primjenu zakona, te poboljšana saradnje institucija i nevladinih organizacija.

76. Vlada Federacije BiH je usvojila **Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici za Federaciju BiH – 2009-2010.** godine. Implementirano je oko 65% planiranih aktivnosti koje su se odnosile na izmjenu legislative, umrežavanje stručnih servisa, edukaciju i senzibiliziranje profesionalaca i javnosti, uspostavljanje jedinstvene baze podataka, uspostavljanje jedinstvene SOS linije za prijavljivanje nasilja u porodici i provođenje istraživanja o uzrocima nasilju u porodici. Najmanji stepen implementacije odnosi se na promjene u legislativi.
77. Izrađen je Priručnik za obuku zdravstvenih radnika u Federaciji BiH i proveden je trening trenera za 20 profesionalaca (doktora porodične medicine i medicinskih sestara), imenovanih ispred kantonalnih ministarstava zdravstva. Oni su dalje proveli edukacije u 28 zdravstvenih ustanova, pri čemu je obučeno 895 zdravstvenih radnika. Ove aktivnosti dijelom je finansirala Agencija, a dijelom Federalno ministarstvo zdravstva.
78. U završnoj fazi je i izrada priručnika po kojima će se vršiti obuka profesionalaca u centrima za socijalni rad, obuka policijskih službenika i obuka osoblja u obrazovnim institucijama Federacije BiH.
79. Predviđeno je Istraživanje **o prevalenciji nasilja nad ženama u porodici**, koje će provoditi na teritoriji čitave BiH u saradnji sa institucijama za statistiku. Dio ovog istraživanja će obuhvatiti i uzroke nasilja u porodici.
80. Agencija je u 2008. i 2009. godini podržala rad entitetskih gender centara, kroz finansiranje aktivnosti na sprječavanju i borbu protiv nasilja u porodici. Među tim aktivnostima su: izrada analize zakonskog okvira za nasilje u porodici i njegove primjene u praksi u Republici Srpskoj i javne rasprave vezane za Akcioni plan za borbu protiv nasilja u porodici u 2008. i 2009. godini u Republici Srpskoj, te štampanje i promociju Strateškog plana za prevenciju nasilja u obitelji Federacije BiH za period 2009-2010. godina.
81. Na inicijativu nevladine organizacije „Vesta“, Tuzla, Agencija je učestvovala u izradi Publikacije **„Pojava rodno zasnovanog nasilja u adolescentskim vezama“**, kojom je podvučena korelacija između nasilja u adolescentskim vezama i nasilja u porodici.
82. U saradnji nevladine organizacije „Budućnost“ Modriča i UNFPA uspostavljen je **Model referalnog mehanizma za oblasti nasilja u porodici i nasilja nad djecom**. Cilj ovog projekta je da se model ovog referalnog mehanizma primjeni i u drugim općinama u RS.

83. Na inicijativu Fondacije lokalne demokratije, Sarajevo, Udruženja građana „Medica“ iz Zenice i Udruženja građana „Vive Žene“ iz Tuzle potpisani su protokoli o saradnji svih nadležnih institucija na području tri kantona u postupanju sa žrtvama nasilja u porodici i pružanju adekvatne zaštite.
84. Kao poseban pokazatelj zainteresovanosti za rješavanje problema nasilja u porodici i prevazilaženja stereotipa i predrasuda može poslužiti **Priručnik za uspostavu efikasnije borbe protiv nasilja u porodici namjenjen gluvim i slijepim osobama**. Priručnik je izdala Fondacija lokalne demokratije u januaru 2010.godine i on predstavlja dio aktivnosti u okviru projekta „Unaprijeđenje prava na život bez nasilja osoba sa umanjenim sposobnostima – gluvi, nagluvi i slijepi“.
85. Agencija, zajedno sa entitetskim gender centrima provodi zajednički projekat UNDP i UNFPA „**Sprječavanje i borba protiv nasilja zasnovanog na spolu**“. Cilj projekta je poboljšati institucionalne kapacitete i kapacitete nevladinih organizacija u suzbijanju nasilja zasnovanog na spolu, putem pružanja tehničke podrške i kampanje zagovaranja među nosiocima odluka, političarima, sudskim radnicima i nevladinim organizacijama.
86. U okviru projekta, provedena su dva treninga i dodijeljeni su grantovi za dvije nevladine organizacije/koalicije za praćenje sudskih slučajeva seksualnog i rodno zasnovanog nasilja. Provedene su i procjene potreba za obukom u entitetskim ministarstvima unutrašnjih poslova u vezi seksualnog i rodno zasnovanog nasilja. Postignuti su preliminarni sporazumi sa policijskim akademijama oba entiteta u vezi uključivanja modula obuke u njihove nastavne planove i programe. Pokrenute su aktivnosti na uspostavljanju referalnih mehanizama na šest odabranih lokacija.
87. U cilju izrade jedinstvene metodologije prikupljanja podataka o rodno zasnovanom nasilju u BiH, izrađena je komparativna analiza najboljih praksi u svijetu i pregled trenutnog stanja u oblasti prikupljanja podataka u zemlji. Analiza će poslužiti kao osnova za daljnji rad na izradi metodologije za prikupljanje podataka koji će biti testiran u šest lokacija koje su pokrivene projektnim aktivnostima. Nastavak ovih aktivnosti je u skladu sa aktivnostima GAP BiH.
88. U okviru UNDP Projekta kontrole malog oružja, koji provodi UNDP u BiH, čiji je glavni cilj demilitarizacija stanovništva, publikovana je **Komparativna studija o posjedovanju vatrenog oružja i nasilju u porodici u zemljama Zapadnog Balkana**.
89. Zbog nepostojanja jedinstvenog modela prikupljanja podataka za sve subjekte zaštite, podaci o nasilju u porodici nisu još uvijek kompletni, konzistentni i pouzdani, te sadrže samo osnovne podatke o žrtvama i počiniocima. Zbog navedenog, institucionalni mehanizmi su izradili posebnu analizu prikupljanja podataka o ovom značajnom društvenom problemu, sa preporukama za buduće djelovanje.

90. Prema podacima koje su dostavili nadležni sudovi u Federaciji BiH, u periodu od 2006-2010. godine, zabilježeno je ukupno 1275 predmeta po članu 222. Krivičnog zakona Federacije BiH – krivično djelo nasilje u porodici. Od 1335 osumnjičenih izvršilaca ovih krivičnih djela, njih čak 1302 ili 97,53% su muškarci, a svega 29 ili 2,17% su žene. Ostatak čine maloljetni počinioci/teljice ovih krivičnih djela. Od ukupnog broja od 1258 oštećenih-žrtava ovih krivičnih djela, 1005 ili 79,87% su žene. Broj oštećenih-žrtava muškaraca kod krivičnih djela nasilja u porodici je 100 ili 7,95%. Djeca su evidentirana kao oštećeni-žrtve krivičnih djela nasilja u porodici u 153 ili 12,17% slučajeva, među kojima su 68 oštećenih-žrtava djevojčice i 85 oštećenih-žrtava dječaci¹¹.
91. Razmatrajući izrečene sankcije počiniocima/teljicama krivičnih djela nasilja u porodici u FBiH, može se primijetiti da dominiraju uslovne osude, izrečene u ukupno 1046 slučajeva, što čini 76,85% od ukupnog broja izrečenih krivičnih sankcija za ova krivična djela. Slijede novčane kazne sa udjelom 143 ili 10,50%, a potom kazne zatvora sa udjelom 131 ili 9,55%. Ostalih krivičnih sankcija je 42 ili 3,08%.
92. Sa aspekta izricanja zaštitnih mjera u korist žrtava nasilja u porodici, a protiv počinitelja, koristi se definicija pojma nasilja u porodici koja je data u odredbama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, u kojoj su taksativno pobrojani svi oblici nasilja u porodici, na osnovu kojih će nadležni sud izreći neku od propisanih zaštitnih mjera.
93. U periodu od 2006. do 2010. godine u FBiH podnesen je 391 zahtjev za izricanje zaštitnih mjera, a sudovi FBiH su izrekli 103 zaštitne mjere. Ovim mjerama štice se ukupno 161 osoba. Najveći broj izrečenih zaštitnih mjera je mjera zabrane uznemiravanja ili uhođenja osobe izložene nasilju (72,81%), dok nije izrečena nijedna zaštitna mjera osiguranja zaštite osobe izložene nasilju, odnosno obaveznog psihosocijalnog tretmana. Indikativni su podaci osnovnih sudova, gdje se prikazuje broj osuđujućih presuda, ali i vrsta izrečene sankcije, iz čega je vidljivo da je osnovna sankcija za krivično djelo nasilja u porodici u najvećem broju slučajeva uslovna osuda, čime se nastavlja praksa blagog kažnjavanja počinioca nasilja u porodici¹².
94. Za djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici u Republici Srpskoj, 2006. godine je pokrenuto 338 postupaka, 274 završena, od čega 250 osuđujućim presudama (233 uslovne osude, 18 kazni zatvora), u 2007. godini 385 postupaka, 229 završeno, a 220 osuđujućim presudama (185 uslovnih osuda, 25 novčanih kazni, 16 kazni zatvora), u 2008. godini 270 postupaka, 161 završen, od čega 144 osuđujućim presudama (103 uslovne osude, 15 novčanih kazni i 12 kazni zatvora), u 2009. godini 255 pokrenutih postupaka (nedostaju detaljniji podaci). Izbjegavanje davanja izdržavanja je u 2006. godini bilo procesuirano 12 puta, a 7 predmeta je završeno (5

¹¹ Izvještaji Gender Centra Federacije BiH

¹² Ibid

uslovnih osuda), u 2007. godini 30 postupaka je pokrenuto a 16 završeno od čega 14 osuđujućim presudama (12 uslovnih osuda, 2 novčane kazne i 2 kazne zatvora), u 2008. godini 15 pokrenutih postupaka, 9 završeno, od čega 6 osuđujuće (5 uslovnih osuda i 1 novčana kazna).

95. Primjetan je konstantan rast, na godišnjem nivou, predmeta koji se odnose na prekršajne radnje nasilja u porodici, a koji su procesuirani u skladu sa odredbama Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske. U 2006. godini pokrenuto je 67 prekršajnih postupaka, a 36 završeno, od čega 24 osuđujućim presudama sa prekršajnim sankcijama: 19 novčanih kazni, 8 zaštitnih mjera i 6 uslovnih osuda; u 2007. godini broj predmeta se četverostruko povećao – 289, 130 završenih postupaka, od čega 67 osuđujuće na većinski novčane kazne, uz povećanje izricanja zaštitnih mjera u odnosu na prethodnu godinu; u 2008. godini 445 pokrenutih postupaka, od čega je 208 završeno – novčane kazne i uslovne osude dominiraju kao prekršajne sankcije, u 2009. godini broj pokrenutih postupaka se duplira u odnosu na prethodnu godinu na broj od 1121 postupak (548 predmeta završeno).¹³

Sigurne kuće

96. Na teritoriji BiH postoji devet sigurnih kuća sa 173 raspoloživa smještaja. Na području Federacije BiH ima šest sigurnih kuća sa 116 raspoloživih mjesta za smještaj žrtava nasilja u porodici. One djeluju u okviru nevladinih organizacija: Fondacija lokalne demokratije-Sarajevo, Medica-Zenica, Vive Žene-Tuzla, Žene sa Une-Bihać, Žena BiH-Mostar i Caritas-Mostar. U 2008. godini smještene su 244 žrtve nasilja, i to do tri mjeseca 194 žrtve, i preko tri mjeseca 50 žrtava nasilja u porodici. Među žrtvama je 53,68% djece (dječaka i djevojčica), što u poređenju sa 2007. godinom, kada je u ovim sigurnim kućama bilo smješteno 265 žrtava nasilja, predstavlja umanjeње za 7,9%. Međutim, u 2009. godini u ovim sigurnim kućama smješteno je ukupno 317 žrtava nasilja ili uvećanje za 23%, među kojima je bilo 61,89% djece. U Republici Srpskoj djeluju tri sigurne kuće pri nevladinim organizacijama: „Budućnost“-Modriča, „Udružene žene“-Banja Luka i „Fondacija za obrazovanje, razvoj i socijalnu zaštitu djece“-Prijeđor. Njihov ukupni kapacitet je 57 mjesta. U sigurnim kućama Republike Srpske periodu 2007-2010. godina registrovane su 882 osobe (žene i djeca) ¹³. U proceduri je osnivanje sigurnih kuća u Bijeljini i Trebinju.

97. Način finansiranja sigurnih kuća u RS propisan je **Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici RS** (“Službeni glasnik RS” broj:17/08). Prema odredbi člana 4. ovoga Zakona sredstva za ovaj smještaj obezbjeđuju se iz budžeta entiteta 70% i iz budžeta lokalnih zajednica 30%. Sredstva koja se obezbjeđuju iz budžeta opštine/grada prenose se po mjestu prebivališta žrtve nadležnom centru za socijalni rad, odnosno službi socijalne zaštite, koja ta sredstva doznačuje sigurnoj kući u koju

¹³ Ibid

je žrtva zbrinuta. 2008.godina je prva godina u kojoj se testirao ovaj model u pogledu ispunjenja navedene zakonske obaveze.

98.Vlada Republike Srpske je ukupno dala 1.740.000 KM (70 000 za kupovinu dvije sigurne kuće; 100 000 KM u okviru Akcionog plana RS; 300 000 grant za 2008. za sigurne kuće, te po 400 000 KM za 2009. i 2010. godinu). U narednom periodu, do 2012. planirana su u republičkom budžetu redovna sredstva za zbrinjavanje žrtava nasilja u porodici. Pored ovih sredstava, Grad Banja Luka i Opština Modriča ispunjavali su svoje zakonske obaveze o finansiranju smještaja žrtava sa lokalnog nivoa, u skladu sa brojem korisnica/ka. Ovo govori o učešću lokalnih budžeta u zbrinjavanju žrtava nasilja u porodici u gradovima u kojima postoje sigurne kuće.

99.Naredni koraci će ići u pravcu osiguranja da sve opštine u RS, bez obzira da li imaju na svojoj teritoriji smještajne kapacitete za žrtve nasilja, moraju na godišnjem nivou planirati ovu vrstu rashoda prema procjenama potreba za svoju opštinu. Ovo je veliki napredak u odnosu na prethodni izvještajni period, kako u pogledu normativno-pravnog uređenja ovog pitanja, tako i u pogledu konkretnih koraka i mjera koje Republika Srpska preduzima. Model finansiranja smještaja žrtava nasilja prema članu 4. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS je jedinstven model u regiji Zapadnog Balkana.

100.U prijedlogu novog Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, koji je u parlamentarnoj proceduri, utvrđen je pravni osnov da se podzakonskim aktom utvrde kriteriji za finansiranje rada sigurnih kuća, s tim da se dio sredstava izdvaja iz federalnog budžeta, a dio iz kantonalnog i općinskog budžeta. Prijedlog nevladinih organizacija upućen entitetskim institucijama koje se bave ovom problematikom je da se rad sigurnih kuća finansira u sljedećem omjeru (40% sa federalnog, 30% sa kantonalnog i 30% sa lokalnog nivoa).

101.U okviru Federalnog ministarstva rada i socijalne politike otvorena je posebna budžetska linija za provedbu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici. Sredstva u iznosu od 200.000 KM su korištena za finansiranje rada sigurnih kuća na području Federacije BiH dok se zakonom pitanje finansiranja rada sigurnih kuća sistemski ne riješi. U Kanotnu Sarajevo je riješeno pitanje rada sigurnih kuća tako što su žrtve nasilja u porodici kojima se pruža određeni vid pomoći u okviru sigurne kuće definirane u Kantonalnom zakonu kao korisnici socijalne pomoći.

102.Zajedničkom inicijativom predstavnika vladinog i nevladinog sektora u 2008. godini za rad sigurnih kuća izdvojena su sredstva u ukupnom iznosu od 668.888 KM, na svim nivoima vlasti u Federaciji BiH.

103. Posebnu podršku rješavanju pitanja žrtava nasilja, uključujući i žrtve porodičnog nasilja, daju državna i entitetske parlamentarne komisije/odbori za ravnopravnost spolova.

SOS telefon

104. U Republici Srpskoj je 2005.g. uspostavljena **jedinstvena SOS telefonska linija 1264** za cijelo područje Republike Srpske. Prema podacima nevladinih organizacija koje vode SOS liniju: „Udružene žene“ Banjaluka, „Budućnost“ Modriča, OŽ „Lara“ Bijeljina i „Ženski centar“ Trebinje, u periodu od 2006-2009. godine bilo je ukupno 11.808 poziva na SOS liniju 1264, uz godišnji porast broja poziva do 2008. godine, dok se u 2009. godini bilježi pad u odnosu na prethodne godine. U 2006. godini zabilježeno je 2.657 poziva, od čega su žene uputile 97,4% poziva, u 2007. godini broj poziva iznosi 3.513 (98,4% žena koristilo pomoć SOS linije), u 2008. godini broj ponovo raste na 3.249 poziva (97,6% ženskih poziva), dok je u 2009. godini zabilježeno 2.619 poziva, od čega 99% čine pozivi žena, koje se obraćaju za pomoć. U svim godinama najveći broj žena koje su zvale su starosne dobi od 19-60 godina. U Istočnom Sarajevu radi „SOS telefon 1209“, kao nevladina organizacija koja ima volonterske službe za prijem poziva i pomoć 24 sata, ali nisu isključivo usmjereni na rad sa žrtvama nasilja u porodici, već i za druge vrste emocionalne podrške osobama koje se obraćaju za pomoć.

105. Gender Centar Federacije BiH je 2008. godine uspostavio **SOS liniju 1265 za pomoć žrtvama nasilja u porodici** za nivo Federacije BiH. Potpisan je Memorandum o saradnji koji reguliše način funkcioniranja SOS linije, između: Gender Centra Federacije BiH, Centra za socijalni rad - Jajce, Fondacije lokalne demokratije - Sarajevo, nevladinih organizacija Medica - Zenica, Vive Žene -Tuzla, Žena BiH - Mostar i Žene sa Une - Bihać. Gender Centar Federacije BiH je u saradnji sa svim telekom operaterima u BiH dogovorio da pozivi upućeni na navedeni broj budu besplatni. Sredstva za održavanje linije 1265 osiguravaju se kontinuirano iz Budžeta Federacije BiH, dok nevladine organizacije uključene u ovaj sistem osiguravaju sredstva za rad operaterki koje rade 24 sata na ovoj liniji. U narednom periodu neophodno je da organi vlasti u Federacije BiH, kroz svoje budžete, osiguraju i sredstva i za rad operaterki/osoba koje pružaju pomoć osobama koje prijave slučajeve nasilja u porodici ili nekog drugog oblika rodno zasnovanog nasilja. Od uspostave SOS telefona 1265, 5.12.2008 do 31.12.2009. godine, bilo je 2.978 poziva.

Uporedni podaci o nasilju u porodici na teritoriji Federacije BiH i Republike Srpske nalaze se u prilogu III ovog dokumenta - Tabela 4: Podaci o SOS telefonima, sigurnim kućama i evidentiranim slučajevima nasilja u porodici u BiH.

106. Agencija i entitetski gender centri, svake godine obilježavaju međunarodnu kampanju „16 dana aktivizma borbe protiv nasilja na osnovu spola“. 2009. godine organizovana je konferencija pod nazivom „Zajedno protiv nasilja nad ženama“. Za ovu priliku štampana je i predstavljena **Izjava o opredijeljenosti svih nadležnih institucija i organizacija o borbi protiv nasilja nad ženama**, a naročito, u prevenciji i borbi protiv nasilja u porodici. Učesnicima/cama konferencije su uz

pozivnice dostavljene bijele vrpce koje simboliziraju podršku u stvaranju svijeta u kojem žene i djevojke žive u miru i dostojanstvu.

107. Agencija je finansijski podržala štampanje publikacija i drugih materijala te organizaciju različitih događaja entitetskih gender centara i nevladinih organizacija povodom obilježavanja 16 dana aktivizma u borbi protiv nasilja nad ženama. U okviru ove kampanje u 2009. godini, posebna pažnja je posvećena ulozi muškaraca u borbi protiv nasilja nad ženama. Cilj je bio podizanje svijesti muškaraca o spolno zasnovanom nasilju kao i njihovo uključivanje u spriječavanje nasilja nad ženama i kao saveznika i kao aktivnih zagovorača.

Uloga medija u rušenju stereotipa

108. Agencija u saradnji sa Komisijom za ostvarivanje ravnopravnost spolova PS BiH pokrenula inicijativu usklađivanja **Zakona o RTV servisu, Zakona o RTV sistemu i Zakona o komunikacijama** sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH. Cilj izmjena i dopuna je uvođenje jednake zastupljenosti spolova u rukovodnim strukturama radio i televizijskog sistema BiH, ravnopravnost pri zapošljavanju, ravnopravno zastupanje interesa oba spola u programskim sadržajima, kao i programske zabrane uvredljivog, stereotipnog i ponižavajućeg predstavljanja žena i muškaraca na osnovu spola. Zakoni o izmjenama i dopunama ovih zakona objavljeni su u „Službenom glasniku BiH“ broj: 32/10.
109. **Kodeks za štampu BiH**, koji su usvojila sva udruženja novinara u BiH, ima za cilj da postavi osnove sistema samouređivanja medijske politike i smatra se moralno obavezujućim za novinare, urednike, vlasnike i izdavače novina i periodičnih izdanja. U opštim odredbama je naznačeno da će štampani mediji razvijati svijest o ravnopravnosti spolova i poštivanju osobenosti kao integralnog dijela ljudskih prava.
110. **Kodeksom o emitovanju radio i TV programa**, koji je usvojila Regulatorna agencija za komunikacije BiH, u članu 4. - Govor mržnje, između ostalog, stoji da se u programima RTV stanica neće emitovati programski sadržaji koji sadrže ili podstiču na diskriminaciju i/ili nasilje po osnovu pripadnosti etničkoj grupi, spola/roda, spolne i seksualne orijentacije, odnosno koji podstiču na uznemiravanje ili seksualno uznemiravanje.
111. Žene su zastupljene kao novinarke, reporterke, urednice i programske direktorice u gotovo svim ključnim medijima u BiH. Većina privatnih i javnih medija u BiH nema uređivačke politike koje bi podržavale pripremu i emitovanje programa koji uključuju pitanja zaštite ženskih ljudskih prava i ravnopravnosti spolova. Ovaj problem je naročito prisutan u radu lokalnih medija koji predstavljaju važan i veoma često i jedini izvor informacija i vijesti za stanovništvo u manjim lokalnim zajednicama u BiH.

112. Zapaža se pozitivan pomak u poštovanju standarda ravnopravnosti spolova u medijima, upotrebi gender osjetljivog jezika, davanju na značaju temama koje se odnose na nasilje u porodici i nasilje prema ženama. U 2006.godini su održana dva okrugla stola u Banja Luci i Sarajevu na temu „Jezik i ravnopravnost spolova“, na kojima su predstavnici/ce štampanih i elektronskih medija u BiH i stručnjaci/kinje u slavenskim jezicima raspravljali i dali preporuke za upotrebu gender senzitivnog jezika u medijima. Agencija i gender centri promovirali su svoje aktivnosti putem medija, emitovani su spotovi u cilju prevencije i borbe protiv nasilja u porodici, promovisanja žena za pozicije donošenja odluka i sl.
113. Tokom 2007. i 2008. godine u okviru „16 dana aktivizma borbe protiv nasilja na osnovu spola“ pokrenute su kampanje **„Stop nasilju u porodici“** i **„Odaberi ljepšu stranu života“** koje su provedene uz punu kooperaciju medija.
114. Agencija je u cilju promovisanja ravnopravnosti spolova u medijima organizavala obuke u pet gradova u BiH, Mostar, Banja Luka, Goražde, Bihać i Zenica, na kojima je oko 50 novinara i novinarki upoznato sa osnovima koncepta ravnopravnosti spolova, pravnom regulativom i načinom izvještavanja o slučajevima nasilja u porodici.
115. U okviru realizacije kampanje **„Odaberi ljepšu stranu života“** izrađen je spot koji je emitovan na TV stanicama iz svih dijelova BiH. Spot Vijeća Evrope, koji ima za cilj promociju suzbijanja nasilja nad ženama, je sinhronizovan na lokalni jezik i također je dostavljen TV kućama.
116. Agencija izradila i distribuirala svim medijima u BiH, spotove u cilju suzbijanja nasilja u porodici i dva dokumentarna filma: **„Stop vršnjačkom nasilju“** i **„Stop nasilju u porodici“**. Ovi filmovi ukazuju na problematiku maloljetničke delinkvencije i njene povezanosti sa nasiljem u porodici, kao i na podršku parlamentaraca u borbi protiv nasilja u porodici.
117. U Republici Srpskoj, Gender centar već tri godine kontinuirano sprovodi posebne kampanje: „Porodica bez nasilja“ i „Bijela vrpca – Muško NE nasilju nad ženama“ u partnerstvu sa svim institucionalnim i vaninstitucionalnim partnerima. U okviru kampanje **„Porodica bez nasilja“** u Republici Srpskoj dobijen je prostor u elektronskim medijima za emitovanje video spota i audio džingla, kao veliki doprinos medija, javnog servisa i privatnih medijskih kuća, ovoj kampanji.

ČLAN 6. TRGOVINA ŽENAMA I EKSPLOATACIJA KROZ PROSTITUCIJU ŽENA

118. Krivični zakon BiH, FBiH, RS i Brčko Distrikta omogućavaju da se počinioци svih krivičnih djela u vezi sa trgovinom ljudima i prostitucijom procesuiraju i adekvatno kazne. Prema ovim zakonima, žene koje prodaju seksualne usluge nisu

kriminalizovane, već je kriminalizovano navođenje na prostituciju, posredovanje u kupoprodaji seksualnih usluga, dječija pornografija i zloupotreba djece u seksualne svrhe, vrbovanje i sva druga djela koja imaju veze sa trgovanjem ili predstavljaju dio lanca trgovanja ljudskim bićima. **Izmjenama i dopunama Krivičnog zakona BiH** ("Službeni glasnik BiH" broj: 8/10) date su nove definicije u članu 186:

(1) Ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom vlasti ili uticaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi privolio lice koje ima kontrolu nad drugim licem vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi lice u svrhu iskorištavanja prostitucijom drugog lica ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada ili usluga, ropstva ili njemu sličnog odnosa, služenja, odstranjivanja dijelova ljudskog tijela ili drugog iskorištavanja kaznit će se kaznom zatvora najmanje tri godine.

(2) Ko vrbuje, navodi, preveze, preda, sakrije ili primi lica koja nisu navršila 18 godina života radi iskorištavanja iz stava (1) ovog člana kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina.

(3) Ako je krivično djelo iz stavova (1) i (2) ovog člana izvršilo službeno lice prilikom obavljanja službene dužnosti, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od najmanje pet godina.

(4) Ko krivotvori, pribavi ili izda putnu ili ličnu ispravu ili koristi, zadržava, oduzima, mijenja, oštećuje, uništava putnu ili ličnu ispravu drugog lica u svrhu omogućavanja trgovine ljudima kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.

(5) Ko organizira ili na bilo koji način rukovodi grupom ljudi radi izvršenja krivičnog djela iz stavova (1) ili (2) ovog člana kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

(6) Ko koristi usluge žrtve trgovine ljudima kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(7) Ako je izvršenjem krivičnog djela iz stavova (1) i (2) ovog člana prouzrokovano teže narušenje zdravlja, teška tjelesna povreda ili smrt lica iz stavova (1) i (2) ovog člana, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora najmanje pet godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

(8) Predmeti i prijevozna sredstva upotrijebljena za izvršenje djela bit će oduzeti, a objekti koji su korišteni u svrhu trgovine ljudima mogu se privremeno ili trajno zatvoriti.

(9) Na postojanje krivičnog djela trgovine ljudima bez uticaja je okolnost da li je lice koje je žrtva trgovine ljudima pristalo na iskorištavanje.

U članu 187. došlo je do izmjene tako da stav (2) glasi: „Ko uz korištenje sile ili pod prijetnjom sile ili prevarom, prisiljava ili navodi drugog na odlazak u državu u kojoj nema prebivalište ili čiji nije državljanin, radi pružanja seksualnih usluga za novac, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.“

Član 189. se odnosi na krijumčarenje ljudi, a član 189a na organiziranje grupe ili udruženja za izvršenje krivičnih djela trgovine ljudima i krijumčarenje migranata.

119. **Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu BiH** („Službeni glasnik BiH” broj: 36/08) propisuje uvjete odobravanja privremenog boravka strancu iz humanitarnih razloga, pa se predviđa između ostalog, mogućnost odobravanja privremenog boravka iz humanitarnog razloga žrtvi trgovine ljudima, s ciljem pružanja zaštite i pomoći u oporavku i povratku u zemlju uobičajenog mjesta boravka ili u zemlji koja ga prihvata. Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu BiH predviđen je Centar za smještaj žrtava trgovine ljudima, kao jedna od ustanova za prihvata stranaca. Ovim Zakonom se još uspostavlja centralna baza podataka o strancima pri Ministarstvu sigurnosti BiH radi evidentiranja i praćenja ulaska, boravka i izlaska stranca iz BiH, kao i lica koja su zatražila ili im je odobrena međunarodna zaštita, te lica koja borave u BiH na osnovu odobrene privremene zaštite.

120. Pomoć za žrtve trgovine ljudima u procedurama pred sudovima je definisana:

- Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugoženih svjedoka
- Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima
- Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH

121. **Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH** usvojena su od strane Vijeća ministara BiH („Službeni glasnik BiH” broj: 66/07). Ona su obavezujući standard zaštite ljudskih prava žrtava i svjedoka trgovine ljudima, državljana BiH. Pravila utvrđuju načela i zajedničke standarde rada koji se odnose na postupak identifikacije, organizaciju zaštite i pomoći, primarnu i sekundarnu prevenciju i ostale aktivnosti u vezi sa zaštitom i pružanjem pomoći žrtvama trgovine ljudima i svjedocima žrtvama trgovine ljudima iz BiH.

122. U cilju osiguranja potrebne zaštite i pomoći žrtvama trgovine prije, u toku i nakon postupka žrtve imaju pravo na:

- adekvatan i siguran smještaj,
- zdravstvenu zaštitu,
- informisanje o njenom pravnom statusu i savjetovanje u segmentu njezinih prava i obaveza, na jeziku koji žrtva razumije,
- pravnu pomoć žrtvi u toku krivičnog i drugih postupaka u kojima žrtva ostvaruje svoja prava,
- informacije o načinu pristupa diplomatsko konzularnim predstavništvima zemlje porijekla ili uobičajenog boravka žrtve trgovine (strane žrtve trgovine)
- informacije o mogućnostima i postupku repatrijacije (ukoliko su u pitanju strane žrtve trgovine)
- različite vidove treninga i edukaciju u zavisnosti od finansijskih mogućnosti.

123. Počinioci krivičnih djela trgovine ljudima u BiH se procesuiraju po službenoj dužnosti, a prostitucija se kvalifikuje kao prekršaj. Prodavanje seksualnih usluga žena od strane trećih lica je kažnjivo i počinioci se procesuiraju u krivičnom postupku.

124. Prema podacima Ministarstva sigurnosti BiH primjetan je trend smanjenja broja identifikovanih žrtava trgovine ljudima sa oko 250 u 2002. na 69 u 2009. godini. U 2009. godini žrtve trgovine ljudima su pretežno bili strani državljani dok se taj sveo na 11 u 2009. godini. U isto vrijeme primjetan je trend porasta žrtava trgovine ljudima državljana BiH koji je porastao sa neznatnih oko 2-3 žrtve u 1999. godini na 58 u 2009. godini. Zemlje porijekla žrtava stranih državljana su: Srbija (6), Hrvatska (2), Moldavija (1), Rumunija (1), te Bugarska (1). Od 69 žrtava trgovine ljudi identifikovanih u 2009. godini 64 žrtve su žene. Od ukupnog broja žrtava trgovine ljudima u 2009. godini 23 su maloljetne, dok je 46 punoljetnih.

Detaljniji podaci o trendovima u ukupnom broju identifikovanih žrtava trgovine ljudima dati su u prilogu 3, grafikon broj 1 – a,b,c.

125. Na osnovu podataka prikupljenih od policijske agencije i tužiteljstva, u toku 2008. godine došlo je do značajnog porasta broja podignutih optužnica i izrečenih presuda dok je broj provedenih istraga opao. Tako su u 2008. godini vođene 23 istrage kojim je obuhvaćeno 53 lica u slučajevima trgovine ljudima i posredovanja u prostituciji. Ukupno je podnesena 21 optužnica i sve su potvrđene. Doneseno je ukupno 14 presuda.

126. Prema podacima Udarne grupe tužilaštva u BiH u 2009. godini primili su ukupno 23 prijave za krivična djela koja se vežu za trgovinu ljudima. Presuđeno je ukupno 20 lica od toga 12 kazni zatvora, 2 uslovne osude, 5 oslobađajućih presuda i jedna odbijajuća presuda. Krajem 2009. godine na sudovima je ostalo ukupno 12 neriješenih optužnica.

127. Postoje i problemi koji ometaju uspješno procesuiranje slučajeva trgovine ljudima, a koji se često pripisuju nedostatku saradnje žrtava sa tužiteljem i agencijama za provedbu zakona. S druge strane, čak i kada su žrtve bile spremne da svjedoče, zastoji u pravnom postupku izazivaju dodatne poteškoće žrtvama i žrtvama-svjedocima, jer su žrtve bile zatvorene u skloništa po nekoliko godina.

128. Dodatni problem, u procesuiranju slučajeva trgovine ljudima, je pitanje zaštite svjedoka. Iako zakonski okvir stvara prostor za pojačanu zaštitu ove osjetljive kategorije, prijetnje svjedocima ne završavaju sa krajem suđenja. U nekoliko slučajeva je žrtvama-svjedocima osigurana zaštita kao dio organizovanog preseljenja u treće zemlje, ali je potrebno istražiti mogućnosti saradnje po ovom pitanju sa zemljama koje bi prihvatile žrtve ovog ozbiljnog zločina.

129. Prema ocjeni Odsjeka za borbu protiv trgovine ljudima, BiH nije u potpunosti ispoštovala standarde za suzbijanje trgovine ljudima, a glavne zamjerke se odnose na krivično gonjenje i kažnjavanje trgovaca ljudima jer je primjetno da su kazne veoma blage, te će biti potrebno pratiti efekte provođenja izmjena i dopuna Krivičnog zakona BiH.

130. Prema **Preporuci 28 CEDAW/C/BiH/CO/3** (Prilog V) Vijeće ministara BiH je 2008. godine usvojilo **Akcioni plan za sprečavanje trgovine ljudima u BiH za 2008-2012. godinu**, koji sadrži i operativni plan. U Akcionom planu su dodatno razrađeni ciljevi u borbi protiv trgovine ljudima u razdoblju od 5 godina i jasno su definisane mjere za realizaciju tih ciljeva u sljedećim poljima: sistemi podrške, prevencija, zaštita, krivično gonjenje i međunarodna saradnja. Dakle, postoji potreba za nastavljanjem aktivnosti usmjerenih na borbu protiv trgovine ljudima te sprječavanju i suzbijanju ovog fenomena kroz institucionalizaciju i dalje jačanje koordinacije, poboljšanu pomoć žrtvama i efikasnije krivično gonjenje trgovaca ljudima.
131. Vijeće ministara BiH, 2009. godine, usvojilo je Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji Ministarstva sigurnosti BiH, te je Ured državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije u BiH, postao Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima, Ministarstva bezbjednosti BiH u Sektoru za međunarodnu saradnju.
132. Vijeće ministara BiH je formiralo **Udarnu grupu za borbu protiv trgovine ljudima i organizovane ilegalne imigracije** koja djeluje na području cijele BiH i u čijem sastavu se nalaze predstavnici svih relevantnih pravosudnih i policijskih struktura. Učinjen je napredak u procesuiranju prijavljenih i otkrivenih počinioca trgovine osobama.
133. Osnovni uzroci koji dovode do pojave trgovine osobama su: teška ekonomska situacija, nepostojanje mogućnosti zapošljavanja, veliki broj raseljenih lica i teške ekonomske prilike u porodicama, koje dovode mlade žene i djevojke u situaciju da namamljene lažnim oglasima kojima se nudi zaposlenje, postaju žrtve trgovine ljudima i prostitucije.
134. Postoje slučajevi da se u romskim porodicama, ugovaranjem takozvanih "maloljetničkih vanbračnih zajednica", vrbuju maloljetnice i odvođe u druge zemlje radi seksualnog iskorištavanja, a nije rijedak slučaj da se to dešava i unutar BiH. Veliki problem predstavlja činjenica da u BiH, zbog teške finansijske situacije i čestih migracija, mnogo romske djece ostaje neupisano u matične knjige. Država ulaže velike napore da riješi ovaj problem.
135. U drugim slučajevima vrbuju se maloljetnice iz porodica sa jednim roditeljem, pretežno majkom, koje su u stanju socijalne potrebe ili na drugi način predstavljaju ranjivu kategoriju.
136. Policijski i pravosudni organi, koji se bave ovom problematikom, nailaze na probleme koji su posljedica novih pojava oblika (*modus operandi*) ove vrste kriminala. Kao primjer navodimo da se prostitucija i trgovina ženama, u posljednje vrijeme, sve više odvija u privatnim prostorima, kućama, stanovima za razliku od ranijeg perioda kada su se pomenute kriminalne aktivnosti odvijale u ugostiteljskim i drugim javnim objektima.

Poduzete mjere za sprečavanje trgovine ljudima

137. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je u budžetskoj 2008. godini uspostavilo Fond za pomoć žrtvama trgovine ljudima iz kojeg su dodijeljeni grantovi nevladinim organizacijama za programe rehabilitacije identifikovanim žrtvama trgovine ljudima u BiH.
138. U okviru akcionih planova za Rome koje je usvojilo Vijeće ministara BiH predviđena su sredstva namijenjena unaprijeđenju stanovanja, obrazovanja i zdravstvene zaštite Roma. Na taj način osigurana je direktna pomoć ženama i djeci pripadnicima Romske zajednice u BiH, koji spadaju u najranjiviju kategoriju po pitanju trgovina ljudima.
139. Proveden je niz aktivnosti usmjerenih na podizanje svijesti javnosti o trgovini osobama i posebno ranjivim kategorijama. Jedna od preventivnih aktivnosti iz akcionih planova za Rome realizirana u saradnji sa Caritasom BiH, je promotivna kampanja koja se odnosila na emitovanje kratkog spota na nekoliko radio i televizijskih emitera u BiH.
140. Uprkos postignutim rezultatima još uvijek postoji niz faktora koji pogoduju trgovini ljudima u BiH. Potrebno je nastaviti aktivnosti na podizanju svijesti o trgovini ljudima i preventivno djelovanje na otklanjanju uzroka koji dovode do trgovine ljudima, s ciljem da se smanje rizici trgovine osobama među ranjivim kategorijama, te potražnja za seksualnim uslugama žrtava trgovine ljudima.
141. Obukom kadrova Granične policije BiH znatno je poboljšana kontrola prelaska državne granice, a samim tim i stečeni uslovi za veću mogućnost identifikovanja trgovaca osobama. U projektu „Saradnja policije sa zajednicama“ radi se na podizanju svijesti javnosti, naročito žena, o rizicima pod kojima mogu postati žrtve trgovine ljudima. U Ministarstvu sigurnosti BiH i Agenciji SIPA (Security Investigation Protection Agency) postoji sistem praćenja lica za koje postoje osnovane sumnje da su angažovana u seksualnom biznisu.
142. Podaci o trgovini ljudima u BiH se prikupljaju dva puta godišnje, a po potrebi i više puta. Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima, Ministarstva sigurnosti BiH, u saradnji sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH, je radio na uspostavi monitoring timova za praćenje stanja trgovine ljudima u BiH, kako bi se obezbjedilo lakše prikupljanje podataka. Izrađen je jedinstveni obrazac za prikupljanje podataka o potencijalnim i /ili identifikovanim žrtvama trgovine ljudima, u skladu sa mišljenjima i sugestijama svih nadležnih institucija, posebno Agencije za zaštitu ličnih podataka i Sektora za zaštitu podataka u okviru Ministarstva sigurnosti BiH. Putem jedinstvenog obrasca obezbjeđuju se sve potrebne informacije za vođenje baze podataka o

žrtvama trgovine ljudima koja se nalazi u Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH.

143. U slučajevima prostitucije policijske strukture teško mogu intervenirati ukoliko djelo nije prijavljeno u skladu sa procedurom. Specifični zakoni koji se odnose isključivo na klijente ne postoje. Prostitucija nije legalizovana, niti prostitutke mogu imati dozvolu za rad.
144. Iako se pretpostavlja da je broj državljana BiH identificiranih kao žrtve trgovine ljudima van prostora BiH znatno veći, Ured državnog koordinatora je, u 2007. godini, dokumentirao pet takvih slučajeva: po 1 maloljetna osoba u svrhu seksualne eksploatacije identificirana je u Španiji, Albaniji i Italiji, a dvije osobe u Hrvatskoj – jedna maloljetna osoba u svrhu seksualne eksploatacije i jedna odrasla muška osoba u svrhu prisilnog rada.
145. Analizom prikupljenih podataka od nevladinih organizacija, organa sprovedbe zakona i tužiteljstava, utvrđeno je da je tokom 2007. godine 41 osoba identificirana kao žrtva trgovine ljudima ili navođenja na prostituciju. Od ovog broja, 24 osobe su prihvatile smještaj i pomoć sigurnih kuća. Od ukupnog broja identificiranih žrtava, 73% su državljani/ke BiH, a ostalo su strani državljani/ke među kojima su 4 osobe iz Srbije. Posebno je zabrinjavajuća činjenica da je 18 ili 44% maloljetnih osoba i da su sve državljani/ke BiH. U 2008. godini zabilježen je trend rasta broja domaćih i pad broja stranih žrtava trgovine osobama. Identifikovano je 60 žrtava trgovine ljudima, 52 državljanke BiH i po četiri iz Ukrajine i Srbije.
146. Međunarodna organizacija za migracije u BiH je implementirala brojne aktivnosti u cilju prevencije i borbe protiv trgovine osobama. Organizovane su i podržane medijske kampanje, u cilju edukacije javnosti o problemu trgovine osobama i podrške građanima i građankama da prijavljuju slučajeve trgovine osobama.
147. Poseban rezultat međunarodnih organizacija koje se bave prevencijom i borbom protiv trgovine osobama je rad sa djevojčicama i ženama koje pripadaju vulnerabilnim grupama (Romkinje, raseljena lica, djeca bez roditelja, djeca iz siromašnijih porodica). U tu svrhu organizovane su radionice i seminari širom BiH, što je u skladu sa aktivnostima predviđenim GAP BiH.
148. Mnoge nevladine organizacije pružaju pomoć žrtvama trgovine osobama. Direktna pravna pomoć koja se pruža ovim korisničkim kategorijama obuhvata pravno savjetovanje, sastavljanje pismenih podnesaka i dokumenata (zahtjeva, molbi, žalbi, predstavljanja, tužbi, itd), pravno zastupanje u upravnim, parničnim i drugim postupcima pred svim državnim organima, redovnim i drugim sudovima, kao i pružanje drugih oblika pravne pomoći u cilju zaštite prava i interesa korisnika.

DIO II

ČLAN 7. POLITIČKI I JAVNI ŽIVOT

149. Zakonska regulativa na svim nivoima organiziranja vlasti, koja uređuje oblast ravnopravnog učešća žena i muškaraca na pozicijama donošenja odluka, nije u potpunosti usklađena sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH. To se najbolje očituje na primjeru Izbornog zakona BiH. Pored toga, u BiH još uvijek postoji tradicionalan pristup položaju žene i društveno uspostavljeni obrasci ponašanja i odnosa koji, uz nedovoljnu zakonsku regulativu, općenito utiču na podzastupljenost i nedovoljno učešće žena u politici i javnom životu.
150. U **Izbornom zakonu BiH**, zadržana je odredba koja se odnosi na redoslijed manje zastupljenog spola na kandidatskim listama.
151. U skladu sa Preporukom **30 CEDAW/C/BiH/CO/3** (Prilog V) na prijedlog Komisije za ostvarivanje ravnopravnosti spolova PS BiH predložene su **Izmjene i dopune Izbornog zakona BiH**, sa ciljem zatvaranja kandidatskih lista. Agencija je za potrebe Komisije izradila komparativnu analizu rješenja u izbornim sistemima koji posjeduju različite sisteme za osiguravanje zastupljenosti žena u zakonodavnim tijelima sa modelima i procjenama učinka za izborni sistem u BiH. Ta analiza je pokazala da bi rješenje koje je predložila Komisija osiguralo učešće pripadnika manje zastupljenog spola u procentu od najmanje 35%. Iako su dva puta razmatrani u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH ovi amandmani nakon rasprave nisu prihvaćeni.
152. Kao jednu od mjera za povećanje broja žena u zakonodavnim tijelima u skladu sa Preporukom (2003)3 Odbora ministara Vijeća Evrope, Parlamentarna skupština BiH je, na prijedlog Agencije, donijela **Zakon o izmjenama Zakona o finansiranju političkih partija** („Službeni glasnik BiH“ broj:102/09) koji sada u članu 10. propisuje: *"Finansiranje parlamentarnih grupa zastupljenih u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine raspoređuje se na način da se 30% sredstava jednako raspoređuje svim parlamentarnim grupama, 60% od ukupnog iznosa raspoređuje se srazmjerno broju poslaničkih mjesta koje svaka parlamentarna grupa ima u trenutku raspodjele, dok se 10% od ukupnog iznosa raspoređuje parlamentarnim grupama srazmjerno broju poslaničkih mjesta koja pripadaju manje zastupljenom polu. Centralna izborna komisija utvrđuje koji je pol podzastupljen prema zvaničnim rezultatima izbora."*
153. **Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325**, je poseban naglasak stavio na provođenje aktivnosti koje su usmjerene na učešće žena u javnom i političkom životu i to kroz ciljeve 1) politička participacija žena; 2) učešće žena u policiji i vojsci; 3) učešće žena u mirovnim misijama i gender senzitivne obuke.
154. Agencija je u saradnji sa Policijskom misijom Evropske unije (EUPM) u BiH pripremila i štampala publikaciju **„Žene u policiji“**, koja predstavlja sveobuhvatno

istraživanje o postojećem stanju, mogućnostima i preprekama za učešće žena u policijskim snagama. EUPM u BiH je dao doprinos povećanju učešća žena u policijskim snagama i izgradnji mira kroz brojne projekte podrške institucijama.

155. Agencija je 2006. godine uz podršku UNDP-A i OSCE-a organizovala Regionalnu konferenciju na temu **“Zagovaranje i značaj umrežavanja sa naglaskom na implementaciju UN Rezolucije 1325 – Žene, mir i sigurnost”**. Gošća je bila Nj.E. ambasadorica Swanee Hunt, direktorica Instituta za inkluzivnu sigurnost, SAD, a učestovali su predstavnici/e regionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, parlamentarnih komisija za ravnopravnost spolova, državnih i entitetskih ministarstava i političkih partija u BiH. Ciljevi radionica bili su razumijevanje značaja implementacije Rezolucije Vijeća sigurnosti 1325, saradnje i zajedničkog rada regionalnih gender mehanizama, važnosti izgradnje koalicije i umrežavanja žena iz različitih političkih partija.

156. Kao follow-up ovom događaju organizovana je Regionalna konferencija, 2009. godine pod nazivom **„Akcioni plan za provođenje Regionalne deklaracije o saradnji institucionalnih mehanizama za gender pitanja i praćenje UN Rezolucije 1325 (2000)“**. Na ovoj Konferenciji potvrđen je značaj Regionalne deklaracije o saradnji gender institucionalnih mehanizama, potpisane 2005. godine i uspostavljeni modaliteti za njenu implementaciju. Pored toga, razmijenjena su iskustva u implementaciji UN Rezolucije 1325, sa akcentom na povećanje učešća žena na mjestima odlučivanja. U skladu sa preporukama ove Konferencije organizovan je, u 2010. godini, seminar za žene, članice političkih partija u BiH, na temu **„Kako povećati broj žena na mjestima donošenja odluka“**. Ovaj seminar, koji je također vodila Nj.E. Swanee Hunt, bio je naročito važan u kontekstu predstojećih opštih izbora u BiH i uspostavljanja tzv. koordinacije žena - pripadnica različitih političkih partija u BiH.

157. Agencija je provela istraživanje **„Političarke u medijima tokom predizborne kampanje – slika koje nema“**. Ovo istraživanje o prezentaciji žena-političarki u medijima u predizornoj kampanji za Opće izbore 2010. godine, pokazalo je da još uvijek nisu napravljeni značajni pomaci u ostvarivanju ravnopravnog učešća žena i muškaraca u političkom i javnom životu, te da su mogućnosti političke participacije žena i njihovog političkog utjecaja u javnoj i medijskoj sferi još uvijek izrazito ograničene.

158. Na kandidacijskim listama političkih subjekata na Općim izborima 2010. godine, pojavio se najveći broj žena – kandidatkinja u odnosu na dva ranija izborna ciklusa 2006. i 2002. godine. Ova činjenica je ostavila ravnodušnim, ne samo birače (od kojih, prema podacima Centralne izborne komisije BiH, 52% čine žene) već i medije koji su, kao glavni agens promoviranja političkih programa i kandidata/kandidatkinja, u potpunosti zapostavili važnost ravnopravne zastupljenosti oba spola u javnom životu.

159. Veliku prepreku ravnopravnoj zastupljenosti žena u političkom životu, predstavlja nedovoljna podrška političkih partija ženama-članicama u kreiranju političkih programa i političkoj afirmaciji, iako statuti političkih partija ne sadrže odredbe kojima bi se zabranjivalo ženama da učestvuju u radu organa stranke. Određeni, manji broj političkih stranaka je u svojim aktima definirao svoje obaveze u cilju postizanja jednakosti i ravnopravnosti spolova u praksi.
160. U BiH su u oktobru **2006. godine održani Opšti izbori** za: Predsjedništvo BiH, Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH, Predstavnički dom Parlamenta Federacije BiH, Predsjednika i Potpredsjednika Republike Srpske, Narodnu skupštinu Republike Srpske i Skupštinu kantona u Federaciji BiH.
161. U oktobru **2008. godine održani su Lokalni izbori** na kojima su birani: opštinska vijeća/ skupštine opština, načelnici/ce opština u Federaciji BiH, načelnici/ce opština u Republici Srpskoj, Skupštinu Brčko Distrikta BiH, Gradsko vijeće Grada Mostara, Skupštinu Grada Banje Luke i Gradonačelnik/ca Grada Banje Luke.
162. U okviru rada Magistarskog programa gender/rodnih studija, Centra za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu, na inicijativu Agencije, proveden je 2009. godine grupni istraživački projekat „**Politička participacija žena u BiH**”. Ovo istraživanje je, između ostalog, pokazalo da sistem otvorenih lista u kombinaciji sa mehanizmom kvota za liste kandidata, koji se primjenjuje izbornom sistemu BiH i dalje ne dovodi do željene zastupljenosti žena u zakonodavnim tijelima u BiH.
163. Analiza Opštih izbora 2006. godine u BiH pokazuje da je veći broj žena nego muškaraca u biračkom tijelu, ali je više muškaraca nego žena izašlo na biračka mjesta i glasalo. Od 7245 registrovanih kandidata bilo je 2625 žena ili 36,2%, a od 517 izabranih zvaničnika 89 je žena ili 17,21%. Nakon izbora 2006. godine zastupljenost žena u Parlamentu BiH je iznosila 9,5%. Početkom 2010. godine, nakon kadrovskih izmjena, zastupljenost žena u Parlamentu BiH je iznosila 17%.
164. Nakon Općih izbora 2006. godine u Predstavničkom domu Federacije BiH od 98 zastupnika 27 su bile žene ili 27,55%. Predsjedavajući i jedan zamjenik su bili muškarci, a jedna zamjenica žena. Od 58 zastupnika u Domu naroda FBiH bilo je 10 žena ili 17,24%, a predsjedavajući i dva potpredsjedavajuća bili su muškarci.
165. U Narodnoj skupštini Republike Srpske nakon Općih izbora 2006. godine od 83 poslanika, 20 je bilo žena (24%). U sastavu Predsjedništva Narodne skupštine Republike Srpske, predsjednik je muškog spola, a od dva potpredsjednika, jedna žena. Od 28 delegata Vijeća naroda Republike Srpske, samo su četiri žene (14%), a u rukovodstvu se ne nalazi nijedna žena. Od ukupno 22 odbora i komisije u Narodnoj skupštini RS, žene predsjedavaju samo Odborom za obrazovanje, nauku, kulturu i informisanje i Odborom jednakih mogućnosti (u čijem su članstvu dominantne žene -

od 7 članova, 6 je žena). Žene su činile većinu u još tri odbora: Odbor za zaštitu životne sredine, Odbor za obrazovanje, nauku, kulturu i informisanje i Odbor za poljoprivredu i šumarstvo. Muškarci izrazito dominiraju u svim drugim odborima. Od 72 zaposlenika u stručnim službama Narodne skupštine RS, 37 je muškog (51%), a 35 ženskog spola (49%).

166. Analiza Lokalnih izbora 2008. godine u odnosu na prethodne lokalne izbore pokazuje da nije došlo do pozitivnih pomaka po pitanju većeg učešća žena. To osporava generalni stav da su žene prisutnije na lokalnom nivou vlasti u BiH, dok se njihov broj smanjuje na višim nivoima vlasti.

167. Na Lokalnim izborima 2008. godine od ukupno 113 političkih stranaka i koalicija koje su sudjelovale na lokalnim izborima, samo 11 političkih stranaka je, u 18 opština, predložilo veći broj žena nego muškaraca na kandidatskim listama. Izvršena je ovjera 28.560 kandidata za zakonodavna tijela na lokalnom nivou, od čega 10.189 ili 35,91 % čine žene. Izabrano je 469 žena ili 15%. Za načelnike općina/gradonačelnika ovjereno je 566 kandidata od čega 36 ili 6,36% žena. Od 140 načelnika opština (odnosno gradonačelnika grada Banja Luke) izabrane su 4 žene ili 2,85%.

168. O zastupljenosti žena u organima izvršne vlasti, nakon općih izbora 2006. godine govore sljedeći pokazatelji:

- U Predsjedništvu BiH, koji čine tri člana, nema žena.
- Na devet ministarskih mjesta u Vijeću ministara BiH nema žena, a imenovane su dvije zamjenice ministara i to u Ministarstvu odbrane BiH i Ministarstvu vanjskih poslova BiH.
- Predsjednica Federacije BiH je žena, a dopredsjednici Federacije BiH su jedna žena i jedan muškarac.
- Predsjednik i potpredsjednici Republike Srpske su muškarci.
- U Vladi Federacije BiH premijer i njegova dva zamjenika su muškarci.
- U Vladi Republike Srpske predsjednik Vlade je muškarac, a od dva potpredsjednika Vlade jedna je žena.
- U Vladi Federacije BiH samo je jedna ministrica, a u Vladi Republike Srpske dvije ministrice, od ukupno 16 ministarskih mjesta po svakom entitetu.
- Od ukupnog broja pomoćnika ministara u Federaciji BiH, 32 su muškarci ili 68% i 15 žene ili 32%.
- U Republici Srpskoj među pomoćnicima ministara je 34 muškarca (65%) i 18 žena (35%).

169. Na **Općim izborima 2010. godine**, na kandidacijskim listama političkih subjekata u odnosu na dva ranija izborna ciklusa 2006. i 2002. godine, pojavio se najveći broj žena - kandidatkinja. Rezultati izbora 2010. godine pokazuju:

- U Predsjedništvu BiH, od tri člana predsjedništva, i dalje nema žena.

- Među izabranim zastupnicima u Predstavničkom domu PS BiH 19% je žena.
- U Narodnoj skupštini RS ima 22% žena, 18 žena u odnosu na 65 muškaraca;
- U Predstavničkom domu Parlamenta Federacije BiH ima 17,3% žena, odnosno 17 žena u odnosu na 81 muškaraca;
- Predsjednik Republike Srpske je muškarac, a dva potpredsjednika su takođe muškarci.
- Predsjednik Vlade Republike Srpske je muškarac, a dva potpredsjednika su takođe muškarci.
- Veliki napredak predstavlja činjenica da su u Republici Srpskoj od 16 ministarskih mjesta, na 5 izabrane žene, ministrice.
- U Zastupničkom domu Federacije BiH je 17,35% žena, dok je u Narodnoj skupštini Republike Srpske zastupljeno 21,69% žena.

Tabelarni prikaz podataka, navedenih u paragrafima 142-153, nalazi se u prilogu III Izvještaja -Tabela 5: Analiza izbornih rezultata od 1996.g. do 2010.g.

170.Žene su zastupljene u malim procentima i kao članice kantonalnih vlada, direktorice institucija od značaja, članice odbora i komisija i nadzornih ili upravnih odbora u javnim kompanijama. U narednom periodu planirano je provođenje aktivnosti iz GAP BiH kako bi se zakoni i podzakonski akti koji regulišu pitanje imenovanja osoba na javne funkcije i proces kandidiranja uskladili sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH.

Sudovi i tužiteljstva

171. Analizom **Zakona o Visokom sudskom i tužiteljskom Vijeću BiH (VSTV)** („Službeni glasnik BiH“ br. 25/04, 32/07, 48/07, 15/08), utvrđeno je da Zakon sadrži odredbe koje zabranjuju diskriminaciju na osnovu spola i uvode obavezu ravnopravne zastupljenosti spolova prilikom imenovanja na sve pravosudne funkcije na svim nivoima pravosuđa. Uopšteno govoreći, zastupljenost žena u sudovima i tužilaštvima BiH je na zadovoljavajućem nivou.

172.Od 8 sudija Ustavnog suda BiH 4 su žene (50%). Predsjednik Ustavnog suda BiH je muškarac dok su tri žene potpredsjednice. U periodu od avgusta 2008. – do maja 2009. godine funkciju predsjednika Ustavnog suda BiH obavljala je žena.

173.Podaci iz Godišnjeg izvještaja Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH za 2009.godinu, pokazuju da je zastupljenost žena u sudovima oko 64% (563 žene i 315 muškaraca), a u tužilaštvima 46% (138 žena i 160 muškaraca). Međutim, podaci o spolnoj zastupljenosti na višim pozicijama, predsjednika sudova i glavnih tužilaca, pokazuju manju zastupljenost žena (35%). Predsjednica Suda BiH je žena. Žene, kao predsjednice, dominantne su u kantonalnim sudovima. Samo su dvije žene imenovane na mjesta glavnog tužitelja, jedna u kantonalnom tužilaštvu (od 9

imenovanih) u Federaciji BiH i jedna u Okružno i Specijalno tužilaštvo Banja Luka (od 6 imenovanih) u Republici Srpskoj.

Detaljniji podaci o spolnoj zastupljenosti u sudovima i tužiteljstvima BiH nalaze se u prilogu III - tabele 6, 7 i 8.

Zastupljenost žena u oružanim i policijskim snagama BiH

174. Žene su u malom procentu zastupljene na mjestima odlučivanja u oružanim i policijskim snagama. Prilikom prijema u profesionalnu vojnu službu oružanih snaga BiH još uvijek nema dovoljan broj prijavljenih za vojni poziv. Na objavljeni oglas za prijem u profesionalnu vojnu službu u 2008. godini apliciralo 3600 kandidata, od čega 21 žena, i sve su primljene u Oružane snage BiH.

175. Na raspisani Javni oglas za prijem vojnika u profesionalnu vojnu službu Oružanih snaga BiH u 2009. godini aplicirao je 3601 kandidat, od toga 213 kandidata su osobe ženskog spola, što pokazuje da je povećan interes žena za vojni poziv. Na raspisani Javni oglas za prijem vojnika u profesionalnu vojnu službu u Oružane snage Bosne i Hercegovine u 2010. godini aplicirala su 5592 kandidata od toga 5208 muškaraca i 384 žene.

176. Broj žena u komandama i jedinicama OS BiH je 507 i to: oficira – 55, podoficira – 125, vojnika – 168 i CL – 159, što procentualno iznosi 5,7%. Uslovi za napredovanje žena u OS BiH su potpuno isti kao i uslovi za napredovanje muškaraca u OS BiH, što je regulisano odredbama Zakona o službi u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine i podzakonskim aktima u Ministarstvu odbrane Bosne i Hercegovine i Oružanim snagama Bosne i Hercegovine.

177. Od ukupnog broja zaposlenih u Ministarstvu odbrane BiH žene su zastupljene sa 41,5% i to na slijedećim pozicijama: 1 zamjenica ministra odbrane, 2 šefice odsjeka, 1 šefica ureda, 2 savjetnice, 18 stručnih savjetnica, 18 viših stručnih saradnica, 4 stručne saradnice i 57 zaposlenica¹⁴.

Zastupljenost žena u sigurnosnim snagama BiH na državnom nivou izgleda ovako:

- Ministarstvo sigurnosti BiH ima 48,73 % žena, a na rukovodećim pozicijama je 26,47% žena;
- Državna agencija za istrage i zaštitu, Ministarstva sigurnosti BiH ima 14% žena, a na rukovodećim pozicijama je 0,53%;
- U Graničnoj policiji BiH, Ministarstva sigurnosti BiH je 11% uposlenih žena, a na rukovodećim pozicijama je 0,19%; u Službi za poslove sa strancima uposleno je 34,83 % žena, a na rukovodećim pozicijama je 2,25% žena.

¹⁴ Izvor: zvanična statistika Ministarstva odbrane BiH

178. U periodu od 1999. do 2009. godine na Policijske akademije u BiH, upisano je 983 kandidata/kinje, od tog broja 222 žene ili 22%, a obuku je završilo 940 kandidata/kinja, od kojih je 211 žena ili 22%, koje su upućene u policijsku službu.¹⁵
179. Od ukupnog broja zaposlenih u Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srpske 2009. godine, zastupljenost žena bila je 20,87%, ali ovlaštenih lica-žena je 6,4%, državnih službenica 57,5%, žena-namještenika 81,8%. Od ukupnog broja žena ovlaštenih lica, 55,9% su uniformisane, a 44% su u civilnoj odjeći. Na Policijskoj akademiji 14. klase, 23 su akademca od kojih je 1 žena.
180. Na rukovodećim radnim mjestima u Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srpske je 95 žena ili 6,5% od ukupnog broja žena. Zastupljenost žena po činovima je sljedeća: Glavni inspektor – 1, Samostalni inspektor – 2, Viši inspektor - 14, Inspektor - 55, Mlađi inspektor – 95, Narednik -3, Viši policajac – 61, Policajac - 105.¹⁶
181. U Ministarstvu unutrašnjih poslova Federacije BiH po podacima iz 2009. godine bile su uposlene 193 osobe, od čega je 107 žena i 86 muškaraca. Od 6 rukovodećih državnih službenika, 4 su žene, a 2 muškarca. Od ukupno 65 državnih službenika u sastavu Ministarstva unutrašnjih poslova Federacije BiH, 32 ili 49,23 % su muškog spola a 33 ili 50,77 % su ženskog spola. Od ukupno 128 namještenika, 54 ili 42,19 % su muškog spola a 74 ili 57,81 % su ženskog spola.
182. Od ukupno 507 policijskih službenika Federalne uprave policije u sastavu Ministarstva unutrašnjih poslova Federacije BiH, 92,11 % je muškog spola, a 40 ili 7,89 % je ženskog spola. U sastavu Federalne uprave policije 52,08 % je državnih službenica, a 39,88 % žena-namještenika.
183. U Federalnoj upravi policije od ukupnog broja samostalnih inspektora su 2 žene ili 8,70 %, dok je među višim inspektorima 1 žena ili 3,33 %. Od ukupno 45 inspektora, 9 ili 20 % ih je ženskog spola, a od mlađih inspektora je 1 žena ili 1,56 %. Od ukupno 80 osoba na poziciji stariji narednik, 1 ili 1,25 % je ženskog spola, a od ukupno 160 starijih policajaca, 136 ili 85 % su muškog spola a 24 ili 15 % je ženskog spola. Od ukupno devet policajaca, 7 ili 77,78 % su muškog spola a 2 ili 22,22 % su ženskog spola¹⁷.
184. Organizacije civilnog društva i udruženja koja se bave ženskim ljudskim pravima, predstavljaju važan segment učešća žena i uticaja na javne politike i društvo u cjelini. Ove organizacije podržavaju i aktivno rade na povećanju učešća žena u javnom i političkom životu, putem seminara, obuka, okruglih stolova i tribina, istraživanja, javnih kampanja i drugih aktivnosti. Istraživanja koja su provodile ove organizacije

¹⁵ Izvor: Zvanične statistike entitetskih ministarstava unutrašnjih poslova

¹⁶ Izvor: zvanična statistika Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske

¹⁷ Izvor: zvanična statistika Ministarstva unutrašnjih poslova Federacije BiH

odnosila su, između ostalog, na analizu izbora, izbornih rezultata, predstavljanja političarki u medijima. Ova istraživanja potvrđuju opštu sliku o politici i odlučivanju kao o „muškom“ domenu.

Žene u sindikatu

185. Savez samostalnih sindikata BiH djeluje na teritoriji Federacije BiH i u svom sastavu ima 24 granska sindikata, te je, u zavisnosti od oblasti koju pokriva pojedini granski sindikat, različit i broj žena članica tog sindikata. Na nivou Republike Srpske djeluje Savez sindikata Republike Srpske. Ova dva saveza, uključujući Sindikat Brčko distrikta, čine Konfederaciju sindikata na nivou BiH. Podaci o članstvu i rukovodstvu u Savezu sindikata RS pokazuju da je u članstvu 43% žena u odnosu na 57% muškaraca. Žene preovladavaju u članstvu granskog sindikata obrazovanja, nauke i kulture (64%), sindikata tekstila, kože i obuće (77%), sindikata finansijskih organizacija (65%), sindikata zdravstva i socijalne zaštite (74%), što je u korelaciji sa podacima o zaposlenosti u ovim djelatnostima i potvrđuje rodnu segregaciju zanimanja. Ovu sliku potvrđuju i podaci o dominantnom broju muškaraca u članstvu u sindikatu građevinarstva (81%), sindikatu saobraćaja i veza (78%), sindikatu metalske industrije i rudarstva (76%), sindikatu unutrašnjih poslova (80%), sindikatu šumarstva i prerade drveta (71%), sindikatu uprave (69%), te sindikatu poljoprivrede i prehrambene industrije (64%). Žene i muškarci ravnopravno participiraju u članstvu sindikata pravosuđa, sindikata trgovine, ugostiteljstva i turizma, te sindikatu informisanja i medija. Muškarci, međutim čine znatnu većinu na rukovodećim funkcijama u sindikatu. Predsjednica Saveza sindikata Republike Srpske je žena.

ČLAN 8. UČEŠĆE ŽENA U DIPLOMATIJI I MEĐUNARODNIM ORGANIZACIJAMA

186. Analiza zastupljenosti spolova u pregovaračkim timovima pokazala je da je zastupljenost žena na zadovoljavajućem nivou, ali je potrebno povećati zastupljenost žena na rukovodećim pozicijama.

187. Prema podacima Ministarstva vanjskih poslova BiH za 2008. godinu procenat žena ambasadorica je iznosio 24,5%. U klasi generalnog konzula imenovano je šest muškaraca i ni jedna žena.

188. Ekspertice BiH potpuno ravnopravno učestvuju u svim aktivnostima na međunarodnom nivou uključujući i učešće na međunarodnim sastancima svih nivoa i vrsta. Pripadnice oružanih i policijskih snaga BiH učestvovala su i u misijama podrške miru u Etiopiji, Eritreji, Iraku, Liberiji, Istočnom Timoru i Kipru.

ČLAN 9. DRŽAVLJANSTVO

189. Nije bilo promjena koje se odnose na ovaj član UN Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena.

DIO III

ČLAN 10. OBRAZOVANJE

190. Zakoni iz oblasti obrazovanja u BiH sadrže načelo o zabrani diskriminacije na osnovu rase, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla.
191. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje je osnovana Zakonom o Agenciji za predškolsko osnovno i srednje obrazovanje („Službeni glasnik BiH“ broj: 88/07). Agencija je nadležna za uspostavljanje standarda znanja, ocjenjivanje postignutih rezultata i razvoj zajedničkog jezgra nastavnih planova i programa u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju, i za druge stručne poslove u oblasti standarda znanja i ocjenjivanja kvaliteta koji su određeni posebnim zakonima i drugim propisima.
192. Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta i Centar za informisanje i priznavanje dokumenata u oblasti visokog obrazovanja su osnovani Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u BiH („Službeni glasnik BiH“ broj: 59/07) kojim se utvrđuje organizacija visokog obrazovanja u BiH, odgovornost nadležnih vlasti u ovoj oblasti, ustanovljavaju tijela za provođenje zakona i međunarodnih obaveza BiH, te način osiguravanja kvaliteta u oblasti visokog obrazovanja.
193. U Republici Srpskoj, u ovom izvještajnom periodu, uspostavljene su nove institucije koje treba da doprinesu unapređenju vaspitno-obrazovnog procesa na svim nivoima: Zavod za obrazovanje odraslih i Agencija za akreditaciju visokoškolskih ustanova u Republici Srpskoj. Također, postoji i Komisija za informisanje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja i Savjet za razvoj visokog obrazovanja.
194. Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH propisana je obaveza usklađivanja nastavnih planova, programa i nastavnih sadržaja za sve nivoe obrazovanja i uklanjanje diskriminirajućih i stereotipnih sadržaja o spolnim ulogama žena i muškaraca. To do sada nije urađeno na sistematski način.
195. Urađena je analiza čitanki i učioničke prakse, uz podršku UNICEF-a, kako bi se ustanovila usklađenost udžbenika i nastavne prakse sa principima ravnopravnosti spolova. Analiza je pokazala da je stereotipno predstavljanje spolnih uloga prisutno u udžbenicima i u nastavnoj praksi.
196. U okviru projekta „Implementacija Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH“, koji je podržao UNDP u BiH, izrađeni su i publikovani „Nalazi i preporuke Radne grupe za obrazovanje“. Publikacija sadrži analizu i preporuke za uvođenje standarda ravnopravnosti spolova u obrazovni sistem BiH.

197. Navedene aktivnosti kao i aktivnosti koje su provedene u prethodnom izvještajnom periodu, stvorile su preduslove za sistematsku integraciju principa ravnopravnosti spolova u obrazovni sistem.
198. Agencija je inicirala uspostavljanje i potpisala 2006.godine Memorandum o razumijevanju za pokretanje magistarskog studija: „Gender/rodne studije“ pri Centru za Interdisciplinarne Postdiplomske Studije Univerziteta u Sarajevu. To je dvogodišnji, regionalni, interdisciplinarni magistarski program s ciljem edukacije studenata/ica o metodama, teorijama i konceptima potrebnim za izučavanje roda, u općim i posebnim kontekstima, te provođenju istraživanja unutar ovog interdisciplinarnog područja.
199. U okviru studija izučavaju se sljedeći moduli: Rodne teorije, Rod i ljudska prava, Rod i politika, Rod i razvoj, Gender strategije i politike, Rod i Balkan (socijalno-ekonomski aspekt), Rod i Balkan (političko-kulturološki aspekt), Rod i kulturalni studiji, Nasilje u porodici, Religija i rod (monoteističke tradicije Judaizma, Kršćanstva i Islama), Rod i ekonomija, Rod i svakodnevni život u tranziciji, Rod i nacionalizam, Rod i integracija u okviru Evropske Unije, Istraživački rad: Gender strategije i politike, Metodologija istraživanja u oblasti roda, Rod i izgradnja mira i Rod, civilno društvo i mediji. Do sada su studije završile dvije generacije, a trenutno je upisana treća generacija studenata/ica.
200. Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu je organizovao Regionalnu konferenciju **„Rod i nauka“**. Na Konferenciji su akademici/akademkinje kao i eksperti iz prakse iz BiH, Hrvatske, Srbije i Crne Gore, razmatrali pristupe gender pitanjima sa akademskog stanovišta, te važnost poznavanja teorija i koncepata za izučavanje roda i rodna istraživanja.
201. U okviru Gender Weeka 2009.godine organizovana je rasprava **„Aplikacija teorije u praksi“** s ciljem da se sa studentima/cama prve i druge generacije Postdiplomskog gender/rodnog studija provjere iskustva i mogućnosti primjene naučenog u praksi.
202. Studenti/ce Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu i Pravnog fakulteta Univerziteta u Banja Luci u okviru nastavnog programa Pravne klinike o ljudskim pravima upoznati su sa pravnom regulativom iz oblasti ravnopravnosti spolova i gender konceptom. Na Pravnom fakultetu u Sarajevu, u okviru izbornih predmeta je i predmet Gender.
203. Prema istraživanjima UNDP smatra se da je samo 10% romske djece uključeno u obrazovni proces. U cilju većeg uključivanja romske djece u proces obrazovanja donesen je 2004.godine **Plan akcije o obrazovnim potrebama Roma** i ostalih manjina. Plan nije imao velikog efekta u praksi, jer nije predvidio mehanizme za implementaciju i monitoring plana.

204.S ciljem poboljšanja situacije u oblasti obrazovanja romske populacije, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, svake školske godine, osigurava besplatne udžbenike za svu djecu romske nacionalnosti u osnovnim školama. Također, osiguravaju se i novčane stipendije za pohađanje studija na visokoškolskim ustanovama.

205. Ukoliko postoji više djece u porodici koja idu u školu, a jedno mora da napusti školu, najčešće je to najstarije žensko dijete koje može da preuzme kućne poslove. Ne postoje nikakvi akcioni planovi odgovornih institucija da se podigne svijest javnosti o ovom problemu i ukaže roditeljima na njihove zakonske obaveze. Ne postoje podaci o obrazovnim programima za djevojčice i žene koje su napustile školu prije vremena, niti posebni programi za uključivanje djevojaka koje su zbog trudnoće napustile školu.

Predškolsko i osnovno obrazovanje

206.U školskoj 2008/2009 godini u BiH ukupno je bilo 196 predškolskih ustanova sa 16.260 djece od toga 47,7% djevojčica. U odnosu na prethodnu školsku godinu broj predškolskih ustanova je veći za 1%, broj djece korisnika predškolskih ustanova porastao je za 12 %, a broj zaposlenih veći je za 1,4 %. Vaspitačica je 96 %.

U Republici Srpskoj veći procenat djece pohađa predškolske ustanove nego u FBiH.
Detaljniji podaci nalaze se u prilogu III - Tabela 9: Spolna zastupljenost vaspitača/ica i djece u predšolskim ustanovama BiH

207.U BiH na početku školske 2008/2009.godine u 1.874 osnovnih škola upisano je 359.925 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 3.513 učenika, ili 1%. Na početku školske 2008/2009.godine u BiH u nastavni proces bilo je uključeno 23.781 nastavnika, a od toga 16.439 žena ili 69,1%.

Detaljniji podaci u prilogu III - Tabela 10: Spolna zastupljenost nastavnika/ca i djece u osnovnim školama u BiH

208.U BiH na početku školske 2007/2008.godine, kao i na početku školske 2008/2009. godine, djelovale su 63 osnovne škole za djecu sa posebnim potrebama.

Detaljniji podaci o broju odjeljena i učenika/ca u osnovnim redovnim i školama za djecu sa posebnim potrebama nalaze se u prilogu III ovog Izvještaja - Tabela 11.

209.Prema podacima Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH ne postoji konkretan nastavni predmet koji obrađuje pitanja porodičnog života, ali postoje teme u nastavnom planu i programu koje obrađuju pitanja o domu, porodici, rodbini, rađanju djece, planiranju porodice. Ove teme se obrađuju i na časovima razredne nastave, a prisutni su i dječaci i djevojčice.

210.U periodu između 2006. i 2009.godine u Federaciji BiH bilo je između 37 osnovnih škola za obrazovanje djece sa posebnim potrebama. Od ukupno 798 učenika sa posebnim potrebama u 2006.godini bilo je 318 učenika ili 39%, a u 2009.godine od ukupno 704 učenika bilo je 247 učenika ili 35% koji su bili uključeni u osnovno obrazovanje. Ovi podaci pokazuju da je u tom periodu došlo do smanjenja ukupnog broja upisanih učenika sa posebnim potrebama za 11%, a da se broj upisanih učenika smanjio za 4%.¹⁸

211.Prema podacima Republičkog pedagoškog zavoda u Republici Srpskoj, u 50¹⁹ osnovnih škola nastavu pohađa 1243 učenika sa posebnim potrebama, od čega je 740 učenika i 503 učenice ili 40,46%.

Srednje obrazovanje

212.Školske 2006/07.godine u BiH srednje škole je pohađalo 160.497 učenika, od čega 80.054 učenice ili 49,8%, a završilo je 42.373 učenika, od čega 20.846 učenica ili 49,1%.U BiH je na početku školske 2008/2009 godine u 306 srednjih škola upisano 148.100 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 9.350 ili 5.9%. *Detaljniji podaci nalaze se u prilogu III - Tabela12.*

213.Procenat učenika koje su upisivale srednje škole mijenja se u zavisnosti od vrste škole. U gimnazije se upisuje 63%, tehničke škole 50%, u umjetničke škole 57%, dok u vjerske škole 45% a u stručne škole 34% učenika. Nije rijedak primjer u praksi da osobe ženskog spola pohađaju škole u kojima se osposobljavaju za zanimanja, koja se tradicionalno smatraju muškim i obratno. U škole za učenike sa posebnim potrebama se upisuje 40% učenika.

Detaljniji podaci nalaze se u prilogu III – Tabela 13.

214.Na početku školske 2009/2010.godine u BiH, u nastavni proces srednjih škola bilo je uključeno 11.657 nastavnika/ca, a od toga 6.559 žena ili 56,2 %.

Detaljniji podaci nalaze se u prilogu III - Tabela14.

215.Prema podacima Agencije za statistiku BiH - *Saopštenje obrazovanja 2, od 19.10.2010.godine*, na kraju školske 2008/09.godine ukupan broj učenika srednjih škola koji su napustili školu je 2675, od čega su 38,6% učenice. 1243 učenika/ce su promijenili/e školu od čega je 41,5% učenica. Ukupan broj učenika/ca koji su prekinuli/e školovanje je 1432 od čega je 517 učenica ili 36% što bi u analizi pokazalo da je to 0,7% od ukupnog broja učenika srednjih škola u školskoj 2008/09.godini.

¹⁸ Izvor: Podaci Federalnog zavoda za statistiku iz oblasti obrazovanja za period od 01.01.2006.- 31.12.2009.godine

¹⁹ Republički pedagoški zavod RS, podatak rezultat ankete na koju je odgovor dostavilo samo 50 osnovnih škola u Republici Srpskoj. Bitno je naglasiti da ovaj broj nije konačan i potpun jer je u RS aktivno preko 200 osnovnih škola, ali za potrebe ovog izvještaja je značajan jer ukazuje na nedostatak zvanične baze podataka.

216.U okviru Postdiplomskog magistarskog programa gender/rodnih studija, Centra za interdisciplinarnu postdiplomsku studiju Univerziteta u Sarajevu, provedeno je 2009.godine istraživanje pod nazivom **Cjeloživotno obrazovanje u BiH: Napuštanje srednjih škola od strane učenika/ca**. Ovo istraživanje je pokazalo da, iako je nešto veći broj učenika nego učenica koji napuštaju srednju školu, razlozi koji dovode do ovog problema su prilično rodno određeni. Najčešći razlozi se odnose na nezainteresovanost učenika/ca zbog nedostatka perspektive u zapošljavanju, ili isključenje učenika/ca iz procesa obrazovanja zbog gubitka prava na školovanje, te neodgovornost učenika/ca. Prisutni su i razlozi napuštanja srednjih škola zbog udaje/ženidbe ili trudnoće. Potrebe domaćinstva za radnom snagom, koje uslovljavaju ispisivanje dječaka iz škole, kao i činjenica da roditelji smatraju da žensko dijete ne treba da završi srednju školu, pozicionirani su nisko na listi najčešćih razloga, ali ipak ukazuju na činjenicu da su rodni stereotipi i dalje duboko uvučeni i u obrazovanje u BiH.

Više i visoko obrazovanje

217.U školskoj 2008/2009.godini registrovano je 39 javnih i privatnih ustanova visokog obrazovanja u BiH, od čega 15 visokih škola²⁰, 20 univerziteta i 4 vjerska fakulteta. U okviru 20 univerziteta registrovano je 140 fakulteta i 10 akademija.

218.U školskoj 2008/2009.godini na visokoškolskim institucijama je radilo 5.204 uposlenika od čega 1.657 žena sa punim radnim vremenom, a 438 žena sa kraćim radnim vremenom. Relativno je ujednačen broj muškaraca i žena na pozicijama asistenata, ali sa višim rangom profesorskih zvanja opada broj žena. I dalje je prisutan trend da diplomira više žena, ali da magistrira ili doktorira više muškaraca.

219.U školskoj 2008/2009.godini u BiH je upisano ukupno 105.359 redovnih i vanrednih studenata, od čega je 46.326 studenata i 59.032 studentica. Od 105.358 upisanih studenata, što je za 420 studenata više ili 0,4 % nego prethodne godine, 84.144 su redovni studenti ili 79,9%, a 21.214 su vanredni studenti ili 20,1 %. Redovnih je 47306 studentica ili 56% od ukupnog broja redovnih studenata, a vanredno studira 11726 ili 19,86% od ukupno studentica koje studiraju.

U 2008. godini na visokoškolskim ustanovama u BiH je diplomiralo 15.013 studenata/ica. Od ukupnog broja studenata koji su diplomirali, 69,2% su redovni studenti, a 21,8% vanredni. Udio studentica u ukupnom broju diplomanata je 59%.²¹

Detaljniji podaci se nalaze u prilogu III - Tabela 15 i 16.

220.U periodu od 2006. do 2010.godine broj visokoškolskih ustanova u BiH se povećao. Također, broj upisanih studenata se povećao. Registrovan je veći broj redovnih

²⁰ Ovaj broj uključuje i više škole kao i samostalne fakultete koji nisu uskladili svaja pravna akta sa Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju

²¹ Izvor: Agencija za statistiku BiH: Bilten Obrazovanje , 2009

studentica u odnosu na redovne studente. Kod vanrednog studija zastupljenosti je nešto ravnomjernija i žene imaju tek blago smanjenu zastupljenost. Žene dominiraju u društvenim, medicinskim i prirodnim naukama, a muškarci u tehničko-tehnološkim, biotehničkim i humanističkim oblastima obrazovanja. Registrovano je povećanje broja studenata koji su diplomirali kao i broj diplomiranih studentica.

221.Statistički podaci o broju osoba koje steknu zvanje magistra nauka i specijaliste pokazuju veću generalnu zastupljenost muškaraca u odnosu na žene. Taj odnos varira po godinama i u prosjeku za žene iznosi 45%. Registrovano je povećanje broja doktora nauka svake godine, a za žene u prosjeku iznosi 35% u odnosu na ukupan broj doktora nauka. Analiza pokazuje da prilikom sticanja većeg stepena obrazovanja dolazi do smanjenja broja žena, tako da ih je samo jedna trećina s titulom doktora nauka.

Objedinjeni podaci o broju osoba koje su stekle zvanje magistra nauka, specijaliste ili doktora nauka nalaze se u prilogu III - Tabela 17 i 18, te uporedni podaci za prethodnih 5 godina –Tabela 19.

Profesionalno i stručno usavršavanje

222.U Republici Srpskoj broj i iznos dodijeljenih stipendija za muškarce i žene se mijenja zavisno od vrste studija. Veći broj stipendija su izdvojene za žene na postdiplomskom, doktorskom i magistarskom studiju, a za muškarce na doktorskim disertacijama i naučnom usavršavanju. Stipendiranjem u oblasti obrazovanja i nauke, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke redovno osigurava sredstva za finansiranje doktorskih studija (50% stipendija su dobile žene), magistarskih studije (48% stipendija su dobile žene), sudjelovanje na naučnim skupovima (48% za žene) i istraživačke radove i naučno usavršavanje (50% za žene).

223.Svi segmenti sistema obrazovanja (vrtići, škole, univerziteti, istraživački instituti, nastavno osoblje, nastavni planovi i programi, udžbenici i literatura) bi trebali integritirati koncept ravnopravnosti spolova u svoje djelovanje. U obrazovnom procesu i proizvodnji znanja trebalo bi podjednako ohrabrivati i djevojčice i dječake, djevojke i mladiće, žene i muškarce,kao korisnike i kao participante. Izrazito veći broj žena radi u nastavi u predškolskim ustanovama i osnovnim školama, dok se broj muškaraca nastavnika povećava na srednjem nivou obrazovanja i preovladava u visokom obrazovanju. Još potpuno nije zaživjela statistika razvrstana po spolu rukovodećeg kadra na svim nivoima obrazovanja. Prisutna je i spolna segregacija obrazovnih profila i zanimanja.

224.S ciljem senzitivizacije osoba koje su uključene u obrazovni sistem BiH: predstavnici/e Ministarstva civilnih poslova BiH, entitetskih i kantonalnih ministarstava obrazovanja, pedagoških zavoda i Agencije za ocjenjivanje i standardizaciju BiH²², učestvovali su u obuci koju je organizovala Agencija. Cilj

²² od 2007.godine preimenovana u Agenciju za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje

obuke bio je da učesnici/e usvoje znanja o domaćem i međunarodnom pravnom okviru za ravnopravnost spolova, razumiju gender koncept, te steknu vještine za integrisanje principa ravnopravnosti spolova i obaveza institucija po GAP BiH u planove i programe obrazovnih institucija.

225.U Republici Srpskoj, uz saglasnost nadležnog Ministarstva prosvjete i kulture i Republičkog pedagoškog zavoda, izrađeni su i distribuirani priručnici i materijali za nastavno i stručno osoblje u predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama, radionički programi za vannastavne aktivnosti za đake, analize i istraživanja čitanki i nastavne prakse. Organizovane su konferencije i stručna savjetovanja sa stručnim osobama iz oblasti obrazovanja i iz Savjeta Evrope te prevedeni i publikovani materijali Savjeta Evrope za uvođenje ravnopravnosti polova u oblast obrazovanja.

226.Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH održala je tematsku sjednicu „**Obrazovanje i ravnopravnost spolova**“, na kojoj su iznesena mišljenja o osnovnim problemima i preprekama za postizanje ravnopravnosti spolova u obrazovanje. Također su izrađene i preporuke koje su se odnosile na usklađivanje zakona, uvođenje gender senzitivnog jezika u nastavna učila, obuke nastavnog osoblja i dr.

227.U skladu sa Preporukom **32 CEDAW/C/BiH/CO/3** (Prilog V) neophodan je i dalji nastavak djelovanja u domenu obrazovanja. Neuključivanje ili nedovoljno uključivanje djece iz siromašnih i marginaliziranih porodica, posebno ženske djece iz ruralnih područja, u sistem obrazovanja, zatim nepismenost žena u starijim godinama, te nedovoljno gender senzitivni nastavni planovi i programi su samo neki od problema čijem otklanjanju treba sistematski pristupiti.

228.Statistički podaci razvrstani po spolu se moraju proširiti kvantitativno i kvalitativno, uvođenjem praćenja podataka: o stopi pismenosti po spolu, o ukupnom broju djece pristigle za upis u osnovno, srednje i visoko obrazovanje u odnosu na broj upisane djece, o stipendijama, marginalizovanim grupama, stopi i razlozima napuštanja školovanja, obrazovanju odraslih, podršci naučno-istraživačkom radu i drugim podacima koji se mogu identifikovati kao relevantni u procesu reforme obrazovanja.

229.U BiH postoji asocijacija inovatorki. U vrijeme kada je osnovana to je bila prva asocijacija te vrste u Evropi. Ovdašnje inovatorke osvojile su brojne nagrade i medalje na sajmovima širom svijeta. Bosanskohercegovačke inovatorke prepoznate su u svijetu, ali nedovoljno u svojoj zemlji.

Obrazovanje odraslih

230.U BiH postoji velika razjedinjenost u strukturi obrazovanja odraslih i tek nekoliko ustanova koje se bave stručnim usavršavanjem i cjeloživotnim učenjem. Kako

obrazovanje i obuka odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja doprinosi društveno-ekonomskoj revitalizaciji, većoj mogućnosti zapošljavanja i konkurentnosti na tržištu znanja, te povećanoj mobilnosti i profesionalnoj fleksibilnosti pojedinca, potreban je sistemski pristup njegovom razvoju. Stoga obrazovanje i osposobljavanje odraslih postaje sastavni dio obrazovnog sistema, utemeljen na načelima otvorenosti i dostupnosti svima. U Republici Srpskoj je usvojen Zakon o obrazovanju odraslih²³ i izrađeni su pravilnici za prekvalifikaciju i dokvalifikaciju odraslih.

231. U fokusu pažnje obrazovanja odraslih je smanjivanje postotka nepismenog stanovništva i širenje srednjeg obrazovanja odraslih. Prioritetne ciljne grupe su: odrasli bez završene osnovne ili srednje škole, odrasli sa završenom srednjom školom koja ne odgovara potrebama tržišta rada, osobe sa posebnim potrebama, Romi, povratnici, kao i oni koji žele napredovati u radu i zanimanju, usavršavati poduzetničke sposobnosti. Više govora o dokvalifikaciji i prekvalifikaciji će biti u članu 11. ovoga Izvještaja.

232. Istraživanje provedeno u Federaciji BiH je pokazalo da je 82% žena uzrasta od 15-24 godine pismeno, dok procenat pismenosti žena uzrasta od 15-19 godina iznosi 93% u odnosu na žene uzrasta od 20-24 godine gdje procenat iznosi 71%.²⁴ Procijenjena stopa pismenosti odraslih u Republici Srpskoj je 90,6%.²⁵

ČLAN 11. RAD, PENZIJE I SOCIJALNA ZAŠTITA

Prava po osnovu rada

233. Prema važećim zakonima iz oblasti rada i zapošljavanja u BiH zabranjena je svaka vrste diskriminacije na osnovu prava na rad i zapošljavanje. BiH je potpisnica 81 konvencije Međunarodne organizacije rada iz oblasti rada (MOR), a 77 je na snazi.

234. **Zakonom o radu u institucijama BiH** („Službeni glasnik BiH“ broj: 26/04, 07/05, 48/05 i 50/08) uređena su prava, obaveze, odgovornosti, plate i druge naknade u institucijama BiH, a **Zakonom o državnoj službi u institucijama BiH** („Službeni glasnik BiH“ broj: 19/02, 35/03, 04/04, 17/04, 26/04, 37/04, 48/05, 02/06, 32/07 i 43/09) uređen je pravni status državnih službenika/ca.

235. Agencija je izradila amandmane na **Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o državnoj službi BiH**. Amandmani su usvojeni od strane Parlamentarne skupštine BiH („Službeni glasnik BiH“ broj: 43/09). Amandmani se odnose na postizanje ravnopravne zastupljenosti spolova u komisijama za izbor državnih službenika/ca,

²³ „Službeni glasnik RS“ broj: 59/09

²⁴ „Istraživanje zdravstvenog i socijalnog stanja djece i žena u Federaciji BiH, 2006“ Federalno ministarstvo zdravstva, Sarajevo 2007.

²⁵ „Klastersko istraživanje višestrukih pokazatelja socijalnog i zdravstvenog stanja djece i žena u Republici Srpskoj u 2006. godini“ Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, Banjaluka, maj, 2007. godine

prekršajnu odgovornost državnih službenika/ca u slučaju vršenja diskriminacije, nasilja na osnovu spola ili spolne orijentacije, uznemiravanja na osnovu spola ili seksualnog uznemiravanja, te ugrađivanje gender senzitivnog jezika.

236. **Zakon o radu Republike Srpske** kao i drugi zakonski propisi iz oblasti rada i zapošljavanja u Republici Srpskoj su u najvećoj mjeri usklađeni sa domaćim i međunarodnim standardima iz oblasti ravnopravnosti spolova. U proteklom periodu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH su između ostalih usklađeni i sljedeći zakoni: Zakon o dobrovoljnim penzijskim fondovima i penzijskim planovima, Zakon o državnim službenicima, Zakon o penzijskom rezervnom fondu Republike Srpske, Zakon o volontiranju i Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o podsticanju malih i srednjih preduzeća.

237. **Zakon o radu Federacije BiH** i propisi u Federaciji BiH su u procesu usklađivanja sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH. Naime, u procesu je donošenje novog Zakona o radu u FBiH. Izmjene zakona iz oblasti rada, zapošljavanja i pristupa resursima se odnose na odredbe o zabrani diskriminacije po osnovu spola, oblicima diskriminacije generalno i oblicima diskriminacije po osnovu spola. Izmjene se također odnose na odredbe o obavezama nadležnih organa u pogledu planiranja, sprovođenja i praćenja mjera za unapređenje ravnopravnosti spolova, kao i odredbe o gender osjetljivom jeziku, gender statistici, te odredbe o obaveznoj ravnopravnoj zastupljenosti spolova prilikom izbora članova/članica pojedinih organa (odbora, savjeta ili komisija).

238. **Zakon o obrtu i srodnim djelatnostima FBiH**²⁶ u potpunosti je usaglašen sa odredbama Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH, a Federalni i kantonalni zavodi za zapošljavanje općenito naglašavaju da u obavljanju redovne djelatnosti polaze od principa zaštite ljudskih prava i nediskriminacije. U Federaciji BiH sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH su usklađeni i sljedeći zakoni: Zakon o turističkoj djelatnosti Federacije BiH i Zakon o ugostiteljskoj djelatnosti Federacije BiH. Započeo je proces Izmjena i dopuna Zakona o radu Federacije BiH.

239. Analiza prava, koja se odnose na rad i prava proisteklih iz rada, je pokazala da je većina zakona iz ove oblasti usklađena sa standardima ravnopravnosti spolova. Međutim, analiza prakse u primjeni ovih zakona pokazuje dva ključna nalaza: rad inspekcija je izuzetno neefikasan, a slaba kaznena politika dovodi do toga da veliki broj poslodavaca, privatnih i javnih subjekata, smatraju plaćanje kazni mnogo manjim izdatkom nego redovno ispunjavanje zakonskih obaveza prijavljivanja i plaćanja socijalnih i penzionih beneficija radnicima.

240. Postoje brojna kršenja ili prepreke u ostvarivanju prava na porodijsko odsustvo. Žene izložene različitim pritiscima, iz straha da će izgubiti posao, vraćaju se sa

²⁶ „Službene novine FBiH“ br. 35/09

porodiljskog odsustva nakon 1-2 mjeseca, iako domaće zakonodavstvo predviđa mogućnost od godinu dana odsustva. Veliki broj žena se vraća na posao mnogo prije isteka porodiljskog odsustva i zbog naknada koje su nedovoljne i destimulirajuće, što je jednim dijelom uzrok pada nataliteta u BiH.

241. Poseban problem je trend zapošljavanja radnika formalno na pola radnog vremena iako zapravo rade puno radno vrijeme. Cilj poslodavca je da smanji iznose doprinosa koji se uplaćuju prema formalno priznatom radnom vremenu. S druge strane, radnici ostvaruju manji penzijski staž, te im tako treba dvostruko duže da ostvare pravo na punu penziju. Ova situacija naročito pogađa žene, koje zbog slabije mogućnosti pronalaska zaposlenja pristaju na ove vrste ugovora.

242. Primjetne su diskriminatorne prakse oglašavanja ili pozivanja na zaposlenje samo jednog spola kao i otkazi za vrijeme trudnoće ili porodiljskog odsustva. Djevojke i mlade žene su često izložene direktnoj diskriminaciji prilikom zapošljavanja jer im se postavljaju nedopuštena pitanja o planiranju porodice i eventualnoj trudnoći.

243. Agencija je u cilju implementacije Zakona o ravnopravnost spolova u BiH izradila, publikovala i distribuirala **Preporuke radne grupe za implementaciju Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH u oblasti rada i zapošljavanja.**

244. U cilju određivanja uzroka i stvarnih efekata diskriminacije žena na tržištu rada Agencija je provela prvo istraživanje u razlikama plata žena i muškaraca u BiH „**Gender jaz u prihodima u BiH**“ što je u skladu sa **Preporukom 34 CEDAW/C/BiH/CO/3** (Prilog V). Analiza gender jaza u prihodima u BiH je pripremljena na osnovu analiza rezultata Ankete o radnoj snazi ARS 2006, Ankete Živjeti u BiH 2001-2004 i dostupnih podataka iz Statističkog sistema BiH. Ove ankete pokazuju da na svaku zaposlenu ženu dolaze skoro dva zaposlena muškarca.

245. Analize ukazuju i da je starosna struktura zaposlenih osoba u BiH ravnomjerna za oba spola, ali detaljniji uvid pokazuje da je procentualni udio mlađih žena na tržištu rada manji u odnosu na njihove kolege. Najčešći razlozi za ovakvu situaciju su: napuštanje posla zbog brige o djeci, veća potražnja za mlađom radnom snagom, ranija dob penzionisanja žena, itd. Analiza gender jaza po platnim razredima je pokazala da su na tržištu rada u BiH prisutniji muškarci tj. da je tržište rada orijentirano ka muškarcima. Iako je približno jednak broj zaposlenih muških i ženskih lica u najvišem (preko 2.500 KM) i najnižem (do 200 KM) platnom razredu, u svim ostalim platnim razredima broj zaposlenih muškaraca veći je od broja zaposlenih žena.

246. Na tržištu rada u BiH žene su u prosjeku obrazovanije od muškaraca. Ako uporedimo strukturu zaposlenih žena i muškaraca, žene sa završenom srednjom školom, te višom i visokom školom, su procentualno više zaposlene u odnosu na muškarce. Među osobama sa završenom srednjom školom u trajanja od 4 do 5

godina, žene su najzastupljenija kategorija zaposlenih. Među osobama sa završenom srednjom školom u trajanja od 2 do 3 godina muškarci su najzastupljenija kategorija zaposlenih, jer to uključuje i zanatsko obrazovanje. Ovo proizlazi iz činjenice da se žene u BiH tradicionalno ne bave zanatskim poslovima pa se ne školuju u toj oblasti srednjoškolskog obrazovanja.

247. Za razliku od muškaraca bez obrazovanja koji najvećim dijelom primaju plaću od 200 do 400 KM mjesečno, žene bez obrazovanja najvećim dijelom se nalaze u najnižem platnom razredu i primaju plaću nižu od 200 KM mjesečno.

Detaljniji podaci se mogu vidjeti u Grafikonu 2 – a, b i c.

248. Žene sa završenim fakultetskim obrazovanjem se pomiču ka višim platnim razredima, međutim muškarci i dalje dominiraju u dva najviša platna razreda. Ovo ukazuje na činjenicu da žene u BiH, kao i u svijetu, imaju manji pristup rukovodnim i drugim visoko plaćenim pozicijama na BiH tržištu radne snage.

249. Najveća razlika u prihodima se odnosi na kategoriju stanovništva bez diplome, gdje je razlika u prihodima 173,09 KM u korist muškaraca.²⁷ Jaz u prihodima muškaraca i žena se smanjuje kako nivo obrazovanja raste do srednje škole. Međutim, razlika je još uvijek znatna; 136,56 KM za osobe sa osnovnom školom i 112,71 KM za osobe sa srednjom školom. Žene sa završenom srednjom školom većinom nose negativne posljedice novčanih razlika neto plaća u BiH. Najveća razlika u prihodima odnosi se na ženske osobe sa završenom osnovnom školom i završenom srednjom školom u prerađivačkoj industriji kao i žene sa završenom srednjom školom u trajanju od 2 do 3 godine koje rade u trgovini. Ove žene imaju za jednu trećinu nižu platu u odnosu na svoje muške kolege.

Nezaposlenost i izbor zanimanja

250. Mogućnost bosanskohercegovačkih žena da odgovore na zahtjeve koje diktira tržište rada znatno je ograničena. Na tu činjenicu utiče više faktora, kao što su: patrijarhalno poimanje uloge žene u porodici i društvu, nizak nivo obrazovanja i informiranosti žena u ruralnim oblastima, favoriziranje muškaraca pri zapošljavanju, slaba kreditna sposobnost i dr. U BiH se zanimanja dijele još uvijek na tipično ženska i tipično muška zanimanja. Još uvijek su stereotipi o poželjnim zanimanjima i profesijama kojima se više bave žene ili muškarci, veoma duboki.

251. Država je poduzimala aktivnosti kako bi se stimulisalo zapošljavanje kroz davanje poticajnih sredstava poslodavcima sa ciljem zapošljavanja osoba prijavljenih u zavodima za zapošljavanje, a također su pokrenuti i programi za zapošljavanje pripravnika.

²⁷ Podaci Živjeti u BiH ankete u ovoj analizi se odnose na 2004. godinu.

252. Uvažavajući Preporuku **40 CEDAW/C/BiH/CO/3** (Prilog V) Agencija i entitetski gender centri su radili na procesu integracije principa ravnopravnosti spolova u **Strategiju razvoja BiH 2008-2013.** i **Strategiju socijalne uključenosti 2008-2013.** Ovi dokumenti imaju za cilj osigurati okvir za razvoj i alokaciju sredstava vlada i ostalih raspoloživih resursa, kako bi se moglo odgovoriti na potrebe definiranih prioriteta. Također, prilikom monitoringa implementacije oba strateška dokumenta vodiće se računa o disegregaciji indikatora na osnovu spola.
253. U cilju povećanja zaposlenosti i povećanja konkurentnosti bh. radne snage, Vijeće ministrara BiH je usvojilo **Strategiju zapošljavanja u BiH za period 2010-2014. godine**, koja je u potpunosti usklađena sa standardima iz oblasti ravnopravnosti spolova. Strategijom je predviđeno povećanje stope zaposlenosti žena, vođenje statističkih podataka na osnovu spola, uspostavljanje indikatora koji će pratiti efekat implementacije Strategije na oba spola, sprečavanje rada „na crno“ i sl.
254. **Strategija zapošljavanja u Federaciji BiH** utvrđuje prioritete u okviru politike zapošljavanja 2009-2013. godine i definira strateške i operativne ciljeve, programe, mjere i rezultate čije se postizanje očekuje u definiranim rokovima. Fokusirana je na nezaposlene mlade osobe, žene, stariju radnu snagu, dugoročno nezaposlene i neaktivne, te osobe sa posebnim potrebama i Rome. Dio strategije koji se odnosi na ženski dio radnosposobnog stanovništva ima za cilj povećanje stope zaposlenosti, prioritetno, neaktivnih žena. Planira se uključivanje skupine neaktivnih žena u programe aktivnih mjera, eliminaciju diskriminacije po osnovu spola na tržištu, povezivanje obrazovanja i tržišta rada, te usklađivanje profesionalnog i porodičnog života.
255. Vlada Republike Srpske usvojila je **Strategiju zapošljavanja za Republiku Srpsku** koja utvrđuje prioritete u okviru politike zapošljavanja za 2010-2014. Strategija zapošljavanja kao konkretne ciljne grupe na koje će biti usmjerene mjere i aktivnosti ima omladinu, žene, starije radnike, lica kojima prijete opasnost od nezaposlenosti, i ugrožene grupe poput Roma, omladine s invaliditetom, i mladih ljudi koji primaju naknade iz socijalne pomoći. Strategijom zapošljavanja daje se, između ostalog, poseban naglasak na povećanju stope zaposlenosti za žene, putem usredsređivanja na unapređenje pristupa tržištu rada i povećanih mogućnosti zapošljavanja za nezaposlene i neaktivne žene.
256. Pored činjenice da žene čine 51,7% od ukupno procijenjenog broja radno sposobnog stanovništva, samo 35,6 % zaposlenih su žene.
257. Prema podacima Agencije za statistiku BiH za 2008. godinu stopa nezaposlenosti u BiH iznosi 23,4% (21,4% za muškarce i 26,8% za žene), dok je u istom periodu 2007. godine iznosila 29,0% (26,7% za muškarce i 32,9% za žene). Stopa nezaposlenosti je najviša među mladim osobama starosti od 15 do 24 godine, i iznosi 47,5% (44,8% za muškarce i 52,3% za žene). Prema podacima Agencije za statistiku

iz 2008, stope aktivnosti i zaposlenosti su iznosile 43,9% i 33,6%, dok su u 2007. godini bile 43,9% i 31,2%; stope su bile značajno više za muškarce nego za žene. Stope aktivnosti i zaposlenosti su nešto više u Republici Srpskoj u odnosu na Federaciju BiH.

258. Stope aktivnosti i zaposlenosti u 2009. godini su iznosile 43,6% i 33,1%, dok su u 2008. godini bile 43,9% i 33,9%. Stope su značajno više za muškarce nego za žene. Stope aktivnosti i zaposlenosti su bile najviše u starosnoj grupi 25 do 49 godina (69,1% i 53,5%). Struktura zaposlenih osoba prema statusu u zaposlenju pokazuje da osoba u plaćenju zaposlenosti (zaposlenici) imaju najveće učešće (72,8%). Učešće samozaposlenih osoba je bilo 20,5% (od toga 27,4% žene) a neplaćenih pomažućih članova je bilo 6,8% (od toga 68,9% su žene). Struktura zaposlenih osoba prema sektoru aktivnosti pokazuje da je najveće učešće u sektoru usluga 47,3%, zatim u sektoru industrije 31,5% i u sektoru poljoprivrede 21,2%. Podaci o zastupljenosti državnih službenika/ca u institucijama BiH pokazuju da su muškarci zastupljeni 52%, a žene 48%.

Objedinjeni podaci po godinama su prikazani u prilogu III - Tabela 20: Stopa zaposlenosti muškaraca i žena i stopa aktivnosti žena

259. BiH ima izražen problem nezaposlenosti, koji je teško detaljno iskazati zbog nedostatka pouzdanih statističkih podataka. Uočena je razlika između službeno registrovane (ne)zaposlenosti i velikog udjela zaposlenika koji rade u takozvanoj neformalnoj „sivoj“ ekonomiji. Postojeći podaci državne Agencije za rad i zapošljavanje BiH govore da je krajem januara 2009. godine u službenim evidencijama bilo prijavljeno 488.498 nezaposlenih lica. S druge strane, prema **Anketi o radnoj snazi u BiH** do kraja 2008. koja je provedena u skladu s preporukama i definicijama Međunarodne organizacije rada (MOR-a), utvrđeno je 272.034 nezaposlenih osoba. Ovako različiti podaci ukazuju na problem postojanja neformalne ekonomije u zapošljavanju.

260. Procjena Sindikata trgovine, ugostiteljstva i turizma FBiH ukazuju da je najveći udio sive ekonomije u oblasti trgovine (naročito radnika na pijacama tekstila i druge robe i tzv. „buvljacima“), te poljoprivrede, ali i u oblasti pružanja intelektualnih usluga. Ovaj sindikat procjenjuje da je samo u oblasti trgovine na ovaj način zaposleno oko 25.000 ljudi, među kojima su najbrojnije žene. Rad u neformalnoj ekonomiji utiče na ostvarivanje i kršenja prava radnika. Naročit problem predstavlja ostvarivanja prava na zdravstvenu, socijalnu i penzijsku zaštitu lica koja rade u ovoj vrsti ekonomije. Radnici u sivoj ekonomiji pravo na zdravstvenu zaštitu ostvaruju putem prijave na zavode za zapošljavanje.

261. Zbog izražene rodne podjele rada, žene preovladavaju među zaposlenima u djelatnostima koje se odnose na brigu: vaspitanje i obrazovanje, te zdravstveni i socijalni rad, zatim u uslužnim djelatnostima, trgovini, te državnoj upravi. Muškarci preovladavaju kao zaposleni u svim drugim djelatnostima, osim rada u hotelima i

restoranima, što je jedina djelatnost gdje je procenat žena i muškaraca relativno ujednačen.

Procenat zaposlenih žena i muškaraca u 2008.godini prema grupama područja djelatnosti izgledao je ovako:

Zastupljenost žena	Grupe područja djelatnosti	Zastupljenost muškaraca
32,5%	poljoprivredno	30,5%
17,7%	nepoljoprivredno	33,3%
49,7%	uslužno	36,2%

Izvor: Agencija za statistiku BiH 2008. – Raspored bh. radne snage prema djelatnostima.

262.Godine 2009. u BiH stopa nezaposlenosti iznosila je 24,1% (23,1% za muškarce i 25,6% za žene). Stopa nezaposlenosti bila je najviša među mladim osobama starosti 15 do 24 godine, te je iznosila 47,5% (44,8% za muškarce i 52,3% za žene). 15,9% nezaposlenih osoba traži posao kraće od 12 mjeseci a čak 42,8% nezaposlenih traži posao duže od pet godina, što je posljedica poslijeratnog stanja i tranzicije gospodarstva u našoj zemlji. Najveći je procenat muškaraca i žena koji traže posao više od 60 mjeseci.

Detaljniji podaci o stopi nezaposlenosti u periodu od 2007. do 2010. godine nalaze se u prilogu III - Tabela 21, a brožčani pokazatelji neaktivnih žena prema godinama starosti –Tabela 22.

263.U strukturi nezaposlenog stanovništva, najviše nezaposlenih ima završenu srednju školu (26,0%), a najmanje nezaposlenih je sa visokom školom (10,1%). Stopa nezaposlenosti je viša u Federaciji BiH nego u Republici Srpskoj.

264.Siromaštvo je jako povezano i sa statusom u zaposlenju nosioca domaćinstva. Procenat siromašnih domaćinstava je najmanji ako je nosilac zaposlen (12,9%). Stopa siromaštva dostiže 23,4% ako je nosilac domaćinstva nezaposlen ili traži prvo zaposlenje, odnosno 25,5% ako je nosilac domaćica. Unutar domaćinstava sa penzionisanim nosiocem ima 19,5% siromašnih ili 62.724 domaćinstva u državi, dok je najveća stopa siromaštva unutar domaćinstava čiji je nosilac nesposoban za rad i iznosi čak 44,4%. Procenat zaposlenih nosilaca domaćinstva u 2007.godini je 45,2%, a nezaposlenih ili onih koji traže prvo zaposlenje 10,4%, dok je učešće domaćinstava, čiji je nosilac u kategoriji „ostalo“, značajno poraslo sa 3,3% na 4,4%. Nema značajnih razlika u odnosu na status u zaposlenju kod domaćinstava čiji je nosilac zaposleno lice. Najveći procenat se odnosi na lica zaposlena na neodređeno vrijeme (60,9% u 2007. godini), potom slijede samozaposleni ili u slobodnom zanimanju (18,8%) i lica zaposlena sa drugim tipom ugovora (13,6%). Procenat domaćinstava čiji je nosilac poslodavac (6,7%) je još uvijek veoma mali, kao i u 2004. godini.

U prilogu III -Tabela 23, dati su indikatori radne snage prema grupama starosti i spolu u 2010.godini, a u tabeli 24 zaposleni prema zanimanju i spolu u BiH.

265. Postoji problem nepostojanja kvalitetnih i dostupnih državnih ili privatnih servisa, jaslica i vrtića, koji bi trebali pomoći zaposlenim majkama. Naknade i problemi sa isplatama ograničavaju žene da plaćaju privatne, ali i državne jaslice i vrtiće. Ovo na indirektan način smanjuje broj zaposlenih žena koje se povlače sa tržišta rada kako bi se brinule o djeci, a kasnije je ovakvim ženama teže naći posao zbog nedostatka radnog iskustva ili dugog odsustva iz radnog procesa. Na ovaj način se podstiče trend diskriminacije i marginalizacije žena jer se i ogroman broj žena isključuje iz ekonomskog, političkog i javnog života i učešća u društvu.
266. Nema posebnih programa stručnog usmjeravanja namjenjenih ženama, posebno mladim ženama, koje tek trebaju da izaberu vrstu obrazovanja i zanimanja za koje će se obučavati, što bi bilo od velike pomoći. Adekvatni programi stručnog usmjeravanja bi uticali i na promjenu uočene rodne stereotipizacije u izboru zanimanja i rada te kasnijeg napredovanja.
267. Država još nije sistemski riješila pitanje obrazovanja odraslih i prekvalifikacije, koja se pokazala neophodnom nakon zatvaranja poduzeća hemijske i tekstilne industrije.
268. Šanse za zapošljavanje žena iznad 40 godina starosti su minimalne, jer među poslodavcima prevladava razmišljanje da su znanja i vještine tih žena ograničeni i zastarjeli, jer su davno napustile formalni obrazovni sistem i da se teško nose s radikalnim promjenama u potražnji na tržištu rada. Poseban problem predstavlja što se kod takvih žena javlja „dvostruka diskriminacija“, prvo zbog dobi, a onda i spola.
269. Institut za edukaciju ECOS Vanjskotrgovinske komore BiH u saradnji sa Federalnim zavodom za zapošljavanje uz podršku Fondacije za socijalno uključivanje u BiH (FSU u BiH), pokrenuo je projekat fokusiran na osposobljavanje žena starosne dobi iznad 40 godina za aktivno učešće na tržištu rada. Kroz ovaj projekat je 186 nezaposlenih žena iznad 40 godina prošlo dvije vrste obuke: informatičko opismenjavanje ili e-inkluzija kroz međunarodno priznatu ECDL Start školu računara i poduzetničko osposobljavanje koje se odnosi na sticanje vještina za samozapošljavanje i aktivno traženje zaposlenja kroz Školu malog biznisa. 158 nezaposlenih žena starijih od 40 godina je položilo 4 modula i steklo ECDL Start Certifikat, a njih 159 je položilo završni ispit u Školi malog biznisa.
270. Žene sa invaliditetom su posebno podložne da budu žrtve višestruke diskriminacije u BiH društvu, naročito u oblasti rada i zapošljavanja, iako je usvojena Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom. Država nema posebnih programa zapošljavanja, prekvalifikacije ili rehabilitacije koje se odnose na žene sa invaliditetom, a takođe nema relevantnih statistika, podataka niti posebnih mjera za zaštitu žena sa invaliditetom u oblasti rada i zapošljavanja.

271. U projektima Vlade Republike Srpske, koji su provedeni u saradnji sa Republičkim zavodom za zapošljavanje u 2007. i 2008. godini, više je zaposleno žena pripravnika nego muškaraca, a u 2008. godini skoro se udvostručio broj zaposlenih pripravnika/ca u odnosu na 2007. godinu.
272. Podaci Republičkog zavoda za zapošljavanje RS iz 2009. godine su pokazali da je među brojem nezaposlenih lica sa invaliditetom drastično veći broj muškaraca (3019) nego žena (110). Među nezaposlenim licima sa invaliditetom u kategoriji civilnih žrtava rata, registrovano je 12 žena i 39 muškaraca.
273. Prema podacima Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida RS, u periodu od 2007-2009. godine, od ukupno 665 invalida koji su direktno zaposleni sredstvima Fonda, 41 invalidno lice je ženskog pola ili 6,16%, a 624 invalidna lica su muškog pola, odnosno 93,83%. Ovi podaci govore da je među ovim invalidima veliki broj ratnih vojnih invalida muškaraca i da je među invalidskom populacijom manji broj žena invalida koje su tražile zaposlenje ili sredstva za pokretanje vlastitog biznisa.
274. U cilju promovisanja prava na rad i zapošljavanje Agencija u saradnji sa projektom Pravosudne reforme Kanada-BiH izradila i publikovala brošuru **„Da li ste upoznati sa Vašim pravima?“** 2007. i 2008. g. U navedenoj brošuri su u formi pitanja i odgovora dati odgovori na glavna pitanja iz oblasti rada i zapošljavanja (nezaposlenost, otkaz, naknade, prava na radu, sudska regulativa), kao i na pravna pitanja iz drugih oblasti. Ovakav način upoznavanja javnosti sa osnovnim pravima pokazao se kao veoma uspješan, jer je Agencija primila veliki broj poziva građana sa preporukama da se nastavi sa ovakvim aktivnostima.
275. Gender centar Republike Srpske je, zajedno sa Ministarstvom rada i boračko-invalidske zaštite, u martu 2008. godine organizovao promociju i distribuciju priručnika **„Prava na radu i u vezi sa radom – poznajete li ih? Priručnik za zaposlene žene i žene koje traže posao“**. Priručnik je nastao iz potrebe da se zaposlene žene i žene koje traže posao upoznaju sa pravima na radu i u vezi s radom, a koja im garantuju Ustav, zakoni i međunarodno obavezujući dokumenti, kao i sa mehanizmima njihove zaštite.
276. Izrađena je publikacija - **„Kroz ženska radna prava“**, koju je pripremila nevladina organizacija - Helsinški parlament građana, Banja Luka u saradnji sa GCRS, a uz finansijsku podršku UNIFEM-a. Podaci predstavljeni u publikaciji ukazuju na nezadovoljavajući položaj žena na tržištu rada u BiH, pogotovo za žene preko 40 godina, trudnice i majke maloljetne djece. Publikacija sadrži pregled najvažnijih međunarodnih i domaćih normi koje regulišu oblast rada i zapošljavanja, kao i konkretne ilustrovane primjere iz prakse. Cilj publikacije je povećanje djelotvornosti institucija zaduženih za zaštitu prava u oblasti rada i zapošljavanja, kao i animiranje i upoznavanje javnosti sa zaštitom radnih prava, posebno ženskih radnih prava.

Privatni sektor

277. Najveći broj zaposlenih u privatnom sektoru koncentrisan je u područjima trgovine na malo i veliko, opravke motornih vozila i predmeta za ličnu upotrebu i domaćinstvo, ugostiteljstva i prerađivačke industrije. Muškarci preovladavaju kao formalno zaposleni u građevinarstvu, djelatnostima vađenja ruda i kamena, ribarstvu, proizvodnji i snabdijevanju električnom energijom, gasom i vodom, te poljoprivredi, lov i šumarstvu. Žene su predominantno formalno zaposlene u djelatnostima finansijskog posredovanja, hotelima i restoranima, trgovini i prerađivačkoj industriji i ostalim djelatnostima.
278. Vlada Federacije BiH usvojila je projekat na prijedlog Ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta FBiH **“Razvoj malog i srednjeg poduzetništva u Federaciji BiH”**. Ciljevi projekta su jačanje konkurentnosti malog i srednjeg poduzetništva i obrta, povećanje zaposlenosti i omogućavanje da malo i srednje poduzetništvo postane izvor tehničkih i drugih inovacija. Projektom je predviđeno ispunjenje osam strateških ciljeva, a to su: smanjenje administrativnih prepreka, promocija poduzetništva, uspostava centralne agencije za malo i srednje poduzetništvo, jačanje poduzetničke infrastrukture, tehnički razvitak i poticanje poduzetnika i ciljnih skupina.
279. Ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta Federacije BiH poštuje, pri donošenju novih propisa iz nadležnosti Ministarstva, sva prava i obaveze koje proističu iz Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH. Ministarstvo radi i na uspostavljanju Projekta informacijskog sistema malih i srednjih preduzeća, koji bi osigurao adekvatan monitoring stanja sektora malih i srednjih preduzeća. Na taj način bit će omogućen ravnopravan pristup informacijama svim zainteresiranim pravnim i fizičkim osobama. Također će biti omogućeno praćenje statističkih pokazatelja koji se odnose, među ostalim, i na poduzetništvo žena, s posebnim akcentom na privredne subjekte u kojima su žene direktorice i/ili većinske vlasnice.
280. U okviru budžeta Ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta Federacije BiH se uvela i posebna linija za razvoj ženskog poduzetništva. U periodu 2005.-2008.g. od ukupno 517 odobrenih projekata/programa, 264 su dobile žene (51%). Taj procenat je po godinama bio različit, ali je u pravilu odražavao gender balans (2005.g.-56%; 2006.g.-59%, 2007.g.- 59%, 2008.g.- 41%).
281. Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća u Republici Srpskoj za period 2006-2010.godina, koju je Narodna skupština Republike Srpske usvojila 2007.godine definiše operative ciljeve vezane za razvoj malih i srednjih preduzeća. Realizacija ovog cilja u periodu 2006-2010.godina bila je najvećim dijelom usmjerena na usklađivanje zakona Republike Srpske sa Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH, te na istraživanja u vezi sa preduzetništvom sa gender aspekta. Međutim, nije bilo organizovanih edukacija u oblasti preduzetništva i primjeni Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH u oblasti rada, te zapošljavanja i pristupa resursima, sa posebnim

naglaskom na žene preduzetnice. U narednom periodu biće izrađena i usvojena nova Strategija, koja će sadržavati ovaj cilj.

282.U državi koja se tek prilagođava tranziciji na tržišnu privredu ima malo informacija o preprekama s kojima se suočavaju žene vlasnice preduzeća. Poduzetnice navode da imaju teškoće u procesu dobivanja dozvola, oporezivanja, u finansijama. Ovi razlozi predstavljaju prepreke njihovom poslovnom uspjehu. Velike obaveze u domaćinstvu i staranje o djeci su razlozi da se žene manje uključuju i investiraju u privredne aktivnosti.²⁸

283.Mnogim ženama nedostaje samopouzdanje za bavljenje biznisom. Profesionalnim organizacijama uglavnom dominiraju muškarci, s ograničenim učešćem žena. Nedostatak jakih udruženja poslovnih žena znači da žene nemaju uspostavljenu vezu s mrežom drugih poslovnih žena kojima bi se obratile da podijele ideje i znanje. Ženski biznis je manje razvijen od muškog i gravitira tradicionalnim zanatima, rukotvorinama i uslužnom sektoru, pretežno zbog niskih početnih kapitalnih ulaganja i kvalifikacija potrebnih za ove sektore.²⁹

284.Žene vlasnice biznisa, u prosjeku u svome biznisu provode samo 29,2 sata sedmično, u poređenju s muškarcem koji provodi 46,9 sati. Ovi podaci pokazuju da mnoge žene, zbog tradicionalnih uloga, vjerovatno biraju samozapošljavanje ili napuštanje posla.³⁰

285.Prema podacima Fonda zdravstvenog osiguranja RS, žene čine 40% od ukupnog broja preduzetnika u RS. Postoje saznanja da muškarci firme formalno registruju na žene (supruge ili rođake), zbog sukoba interesa ili nekih drugih razloga, iako oni de facto rade i upravljaju poslovanjem, ali još uvijek nema pouzdanih podataka o razmjerama ove pojave. Evidentno je da su žene zastupljene sa 35% u ukupnoj zaposlenosti u malim i srednjim preduzećima, dok su muškarci zastupljeni sa 65%.

286.Prema podacima Poreske uprave Republike Srpske iz 2008. godine, procenat muškaraca vlasnika/preduzetnika je 62%. Od ukupnog broja vlasnika/ca nekretnina 73% su muškarci. Podaci o ostvarenom dohotku od nekretnina su sljedeći: 40% žena ostvarilo je dohodak u odnosu na 60% muškaraca. Porez na dobit više plaćaju muškarci, što je u skladu sa podatkom o vlasništvu nad preduzećima i radnjama.

Pravo na penzijsko i invalidsko osiguranje

287.U cilju usaglašavanja propisa iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH, u saradnji sa Federalnim zavodom za

²⁸ »Glas žena poduzetnica u BiH« MI-Bospo, maj 2008.godine

²⁹ Ibid

³⁰ Ibid

penzijsko i invalidsko osiguranje i Federalnim ministarstvom finansija, sačinjen je Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju koji je usvojen od oba doma Parlamenta Federacije BiH. U Republici Srpskoj Gender centar RS je posebno radio na usaglašavanju Zakona o dobrovoljnim penzijskim fondovima i penzijskim planovima Republike Srpske i Zakona o penzijskom rezervnom fondu Republike Srpske sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH.

288. Ne postoje kompletni podaci, razvrstani po spolu, na nivou BiH, o korisnicima/cama starosne, invalidske i nasljedne penzije (posebno porodične penzije). Prema procjenama Ankete o radnoj snazi 2010, Agencije za statistiku BiH, od ukupnog broja korisnika/ca starosne penzije u BiH, 33% je žena. U kategoriji neaktivnih najveći je broj domaćica i penzionera. U kategoriji penzionera muškaraca je 289.000, a žena 174.000. Od ukupnog broja neaktivnih muškaraca penzionera je 53%, a od ukupnog broja neaktivnih žena penzionerki je 19,5%.

Socijalna zaštita

289. Zakoni o socijalnoj zaštiti daju određena prava osobama koji se nalaze u stanju potrebe prouzrokovane ratnim događajima, elementarnim nesrećama, opštom ekonomskom krizom, psihofizičkim stanjem pojedinaca ili drugih razloga, koje se ne mogu otkloniti bez pomoći drugog lica.

290. Nisu dostupni važni podaci o položaju žena u kategoriji siromašnih, jer sve ankete koje se tiču životnog standarda, dohotka i potrošnje prate stanje po domaćinstvima, a ne po pojedincima. Isključene grupe se po pravilu predstavljaju unutar ukupnog broja siromašnih. Njihovo je siromaštvo češće dugotrajno negoli privremeno. Moguće je zapaziti razlike po spolu u korištenju socijalnih usluga. Muškarci izrazito preovladavaju kad je u pitanju društveno neprihvatljivo ponašanje, skitnja, krivična djela, narkomanija i alkoholizam, dok žena ima više među licima sklonima prostituciji, mada je ovih lica najmanje registrovano.

291. Prema podacima Agencije za statistiku BiH, Tematski bilten 4, maj 2010. godine od 2003-2008. godine povećao se broj centara za socijalni rad u BiH sa 114 na 117. Broj uposlenih radnika/ca se povećavao, a zastupljenost radnica je uvijek veća i kreće se oko 73%.

292. Povećavao se broj korisnika socijalne zaštite u kategoriji maloljetnih i punoljetnih korisnika kako žena tako i muškaraca. U 2008. godini veći je broj muškaraca maloljetnih korisnika, a veći je broj žena punoljetnih korisnika. U kategoriji starih lica bez porodičnog staranja preovladavaju žene kao korisnice socijalne zaštite.

293. U Federaciji BiH najveći broj maloljetnih korisnika koji primaju pomoć su iz kategorije "Ugroženi porodičnom/obiteljskom situacijom" i "U stanju različitih socijalno–zaštitnih

potreba". Najveći broj punoljetnih korisnika je u kategoriji "Korisnici bez dovoljno prihoda za izdržavanje/uzdržavanje" i iznosi 100475 korisnika od čega 53,9% čine žene.

294. Tokom 2008. godine i u Republici Srpskoj je došlo do naglog skoka broja žena korisnica subvencioniranih troškova (punoljetni korisnici subvencija za troškove stanarine, grijanja i sahrane registrovani u centrima za socijalni rad).

295. Mnogo je veći broj djevojčica koje su smještene u domove za djecu i omladinu nego dječaka, a mnogo je veći broj dječaka koji su smješteni u domove za djecu i omladinu ometenu u psihičkom i fizičkom razvoju.

296. Nema dostupnih podataka niti relevantnih istraživanja koja bi dokumentirala nivo poznavanja prava i procedura za ostvarivanje prava iz socijalne zaštite među muškarcima i ženama u BiH. Stoga su u manjem broju i korisnice usluga socijalne zaštite. Ne postoje podaci o broju osoba koje su dobile informacije o mogućnosti ostvarivanja prava iz socijalne zaštite.

Prava civilnih žrtava rata

297. **Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom u Federaciji BiH³¹** se osobama koje su preživjele seksualno zlostavljanje i silovanje priznaje status posebne kategorije civilnih žrtava rata. Ova izmjena koja je usvojena 2006. godine od strane Parlamenta FBiH predstavlja ispunjenje Preporuke **38 CEDAW/C/BiH/CO/3** (Prilog V). Na teritoriji Republike Srpske žrtve seksualnog zlostavljanja i silovanja tokom rata ostvaruju svoja prava priznavanjem statusa civilne žrtve rata u skladu sa **Zakonom o civilnim žrtvama rata Republike Srpske³²**.

298. Prema Zakonu koji je na snazi u RS status civilne žrtve rata se dobiva podnošenjem zahtjeva u roku od pet godina od dana kada je lice zadobilo oštećenje. Rok za priznavanje ovog prava je više puta produživan za lica koja su zakasnila sa podnošenjem zahtjeva i zadnji rok je bio 31.12.2007. godine. Postupak sticanja ovog prava zahtijeva procjenu oštećenja organizma od najmanje 60%, što otežava priznavanje statusa civilne žrtve rata. Preporuka je da se u procjenu uključuju psihološke posljedice, koje ove žrtve imaju. Potrebno je da se žrtve seksualnog nasilja i silovanja u ratu prepoznaju kao posebna kategorija civilnih žrtava rata.

299. U skladu sa Zakonom koji je na snazi u Federaciji BiH žrtvama silovanja je priznat status posebne kategorije civilne žrtve rata. Kao dokazno sredstvo za priznavanje ovog statusa smatra se medicinska dokumentacija o liječenju izdata neposredno nakon nastanka oštećenja organizma, kao i odgovarajući dokaz izdat od strane

³¹ "Službene novine FBiH", br. 39/06

³² „Službeni glasnik RS“, broj 25/93. 32/94, 37/07, 60/07, 111/09 i 118/09

nadležne institucije kao i dokumentacija izdata od strane nadležnih institucija, uključujući udruge građana, nevladinih organizacija ili druge ovlaštene organizacije koje se bave pružanjem pomoći osobama silovanja. Prema Uputstvu³³, koje je donijelo Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH, u FBiH ovlaštenje za izdavanje Uvjerenja o utvrđenom statusu i posljedicama čina zlostavljanja i silovanja povjereno je Udruženju "Žena-žrtva rata".

300. U prava koja žrtve seksualnog zlostavljanja i silovanja tokom rata ostvaraju statusom civilne žrtve rata spadaju: pravo na mjesečnu novčanu i drugu materijalnu pomoć, prava iz zdravstvene zaštite po zakonima o zdravstvenoj zaštiti, pravo na profesionalnu rehabilitaciju te na području Federacije BiH i prednost u zapošljavanju i psihološku i pravnu pomoć. Iznos mjesečne invalidnine za žrtve seksualnog zlostavljanja i silovanja nije ujednačen između entiteta i kreće se između 102.30 KM koji se isplaćuje u RS i 514,00 KM koji se isplaćuje u Federaciji BiH.

301. Agencija je organizovala okrugli sto sa organizacijama civilnih žrtava rata pod nazivom „Kako do ostvarenja prava civilnih žrtava rata u BiH“. Cilj okruglog stola bio je identifikacija problema i potreba civilnih žrtava rata, a posebno žrtava seksualnog nasilja za vrijeme konflikta, te nedostataka u implementaciji postojeće zakonske regulative. Na osnovu toga definisani su načini saradnje i mogućnosti podrške gender institucionalnih mehanizama rješavanju problema civilnih žrtava rata.

302. Jedan od ciljeva Akcionog plana implementacije UN Rezolucije 1325 (2010-2013) je „poboljšana mreža podrške i pomoći ženama i djevojčicama koje su bile žrtve za vrijeme ratnih sukoba“, sa definisanim aktivnostima, odgovornim institucijama, rokovima i indikatorima za praćenje. Iz FIGAP sredstava finansiran je projekat Udruženja „Žena-žrtva rata“ koji ima za cilj utvrđivanje zdravstvenih potreba žena žrtava rata.

303. Na nivou države BiH započeo je proces izrade **Strategije u oblasti tranzicijske pravde**, koja će uključiti i pitanje žena civilnih žrtava rata i žrtava torture. Radnu grupu čine predstavnici/e: Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, Ministarstva pravde BiH, Instituta za nestale BiH, enitetskih ministarstava pravde, Ministrastva za rad i socijalnu politiku Fedracije BiH, Ministarstva rada i boračko-invalidske zaštite RS, Vlade Brčko distrikta BiH i nevladinih organizacija.

304. Agencija je sarađivala sa UNDP BiH na Projektu tranzicione pravde u aktivnostima koje se odnose na pomoć civilnim žrtvama rata. U cilju poboljšanja položaja žena civilnih žrtava rata UNHCR u BiH je pokrenuo projekat u općinama Goražde i Ilijaš, „Vraćanje ljudskog dostojanstva kroz kroz obezbjeđenje trajnog smještaja“ koji je rezultirao obezbjeđenjem smještaja i pokretanjem okupacione terapije za žene civilne žrtve rata .

³³ Uputstvo o postupku priznavanja statusa civilne žrtve rata ("Sl. novine FBiH", br. 62/06)

ČLAN 12. JEDNAKOST U PRISTUPU ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI

305. Na temelju pregleda zakonskog okvira zdravstvene zaštite u entitetima i Brčko Distriktu BiH, prava osigurana zakonskim tekstovima omogućavaju slobodan pristup i ostvarivanje zakonom zajamčenih prava na socijalnu i zdravstvenu zaštitu bez obzira na spol. Ipak, detaljna analiza zakonskih rješenja u ovoj oblasti i dalje pokazuje kako postoji razlika između utvrđenih prava i mogućnosti za njihovo ostvarenje u praksi, što se naročito odnosi na žene iz ruralnih oblasti i žene pripadnice vulnerabilnih grupa.
306. Započelo je usaglašavanje zakona i propisa sa međunarodnim standardima u zdravstvenoj zaštiti, međutim, promjene idu sporo i poseban problem predstavlja provođenje zakona u praksi.
307. U Republici Srpskoj je 2007. godine donesen **Pravilnik o načinu ostvarivanja zdravstvene zaštite i Pravilnik o sadržaju i obimu prava na zdravstvenu zaštitu i participaciju**³⁴, a u Federaciji BiH 2009. godine **Zakon o izmjenama i dopunama zakona o zdravstvenom osiguranju**³⁵. Ovim propisima se uvode izmjene kojima se osigurava direktna zdravstvena zaštita djece i mladih do 15 odnosno 18 godina, kao i mladih do 26 godina, ako su na redovnom školovanju. Osigurava se i direktna zaštita starih osoba preko 65 godina, ukoliko nisu osigurani po drugom osnovu.
308. U Federaciji BiH 2009. godine usvojena je **Odluka o utvrđivanju osnovnog paketa zdravstvenih prava i Odluka o maksimalnim iznosima neposrednog učešća osiguranih lica u troškovima korištenja pojedinih vidova zdravstvene zaštite u osnovnom paketu zdravstvenih prava**³⁶, što bi trebalo doprinijeti ujednačavanju ostvarivanja prava na teritoriji FBiH. Ovom Odlukom se i neosiguranim ženama omogućava zdravstvena zaštita u toku trudnoće i poroda, te puerperija i postnatalnih komplikacija do šest mjeseci.
309. Prenatalni period pruža značajne mogućnosti da se trudnim ženama ponude mnoge intervencije koje mogu biti od vitalnog značaja za njihovo zdravlje i dobrobit, kao i za zdravlje i dobrobit njihovih beba. Sadržaj prenatalnih pregleda uključuje: mjerenje krvnog pritiska, testiranje urina na prisustvo bakterija i proteina, testiranje krvi u cilju otkrivanja sifilisa i anemije, mjerenje težine/visine, obavezno testiranje na fenilketonuriju i hormone štitne žlijezde. Procenat svih usluga (koje ulaze u obavezan prenatalni pregled) je vrlo visok i iznosi 99,4%.³⁷

³⁴ „Službeni glasnik RS“ broj: 54/07, 63/08

³⁵ „Službene novine FBiH 30/97, 7/02, 70/08

³⁶ „Službene novine FBiH“ broj: 21/09

³⁷ Zavod za javno zdravstvo FBiH, 18. novembar 2008. godine

310. Iz Odjela za zdravstvo i ostale usluge Brčko Distrikta BiH dostavljene su informacije da je dozvoljeno prenatalno testiranje fetusa, te da je procenat od 0,5% abortusa nakon testiranja približan normativima svjetske statistike. Glavni razlozi za te abortuse su: foetus mortuus in utero, RVP, anomalije foeta i infekcija.
311. U Republici Srpskoj je 2008. godine donesen **Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće**³⁸. Ovim zakonom potvrđeno je pravo žena na samostalno odlučivanje o rađanju i planiranju potomstva, pod uslovima i na način utvrđen zakonom. Uslovi za prekid trudnoće su standardizovani prema pravilima Svjetske zdravstvene organizacije.
312. Usklađivanje legislative iz oblasti zdravstvene zaštite, sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH, podrazumijevalo je uvođenje odredbi o zabrani diskriminacije po osnovu spola, odredbi o obavezama nadležnih organa u pogledu planiranja i mjera za postizanje ravnopravnosti spolova, te obavezi prikupljanja statistike razvrstane po spolu.
313. Strategija razvoja primarne zdravstvene zaštite Republike Srpske, Strategija razvoja sekundarne zdravstvene zaštite Republike Srpske i Strategija mentalnog zdravlja Republike Srpske sadrže principe i ciljeve ravnopravnosti spolova, u skladu sa međunarodnim i domaćim standardima.
314. **Strateški plan razvoja zdravstva u Federaciji BiH 2008-2018. godine**, je usklađen sa principima ravnopravnosti spolova, u smislu tretiranja specifičnih bolesti žena (rak grlića maternice i rak dojke), kontracepcije, zaštite porodilja i majki sa djecom i sl. U toku su pripreme za početak izrade Strategije o seksualnom i reproduktivnom zdravlju u Federaciji BiH.
315. Bez obzira na široko definisane mogućnosti dobijanja zdravstvene zaštite, pojedine socijalne grupe stanovništva nisu obuhvaćene zdravstvenim osiguranjem. Prema podacima Fonda zdravstvenog osiguranja Republike Srpske, u 2008 godini, 19,18% stanovnika (oko 235.000) nije bio u mogućnosti da ovjeri zdravstvenu knjižicu i da koristi prava iz zdravstvenog osiguranja. U Federaciji BiH, prema podacima Zavoda zdravstvenog osiguranja i reosiguranja FBiH, u 2007. godini je bilo 16,35% stanovništva koje je bilo isključeno iz sistema zdravstvenog osiguranja (oko 380.000 stanovnika).³⁹
316. Ukupni podaci o broju osiguranih osoba ne iskazuju se razdvojeno prema spolovima, iako je evidencija pojedinačna i postoji informacijska mogućnost za takav način prikazivanja. Podatak o broju osoba koje imaju zdravstveno osiguranje često nije stvarni podatak o broju osoba koje su u mogućnosti da se koriste pravom iz

³⁸ Službeni glasnik RS“ broj:34/08

³⁹ „Do univerzalne zdravstvene zaštite u BiH“ ICVA maj, 2009.

obaveznog zdravstvenog osiguranja, jer postoje poslodavci koji ne ispunjavaju svoje obaveze prema fondovima zdravstvene zaštite.

317. Poslodavci u privatnom sektoru, osobito oni koji zapošljavaju niskokvalificiranu radnu snagu, su među onima koji ne izmiruju obaveze iz zdravstvenog osiguranja. Postoji niz barijera koji onemogućuju dostupnost zdravstvene zaštite za stanovnike BiH među kojima se posebno izdvajaju: različite stope doprinosa za zdravstveno osiguranje, neuplaćivanje doprinosa od strane poslodavaca, neriješeni problemi koordinacije između entiteta, kantona itd.

Osnovni statistički podaci⁴⁰

318. U posljednjih deset godina, u BiH, povećao se broj umrlih osoba sa 25.152 na 34.026 u 2008. godini. Postotak liječenih pacijenata se povećao sa 85,7 % na 91,5% što bi mogao biti jedan od pokazatelje brige za zdravlje. Prosječna starost umrlih osoba se povećala sa 66,6 na 70,2 godine. Prosječna starost umrlih muškaraca je 65 godina, a žena 71 godina. Procenat umrlih žena je 48% u odnosu na ukupan broj umrlih.

319. Broj nasilnih smrti se kreće u rasponu od 1.100 do 1.300 godišnje i to u takvom odnosu da je uvijek veći broj nasilnih slučajeva, samoubistava i ubistava muškaraca, nego žena. Muškarci prije i više umiru od žena, od rođenja do dobi od 74 godine. Žene i muškarci najčešće umiru od bolesti cirkulatornog sistema, s tim da je procenat žena nešto veći. Muškarci više od žena umiru od tumora, povreda i trovanja.

320. Prema raspoloživim podacima životni vijek žena je duži od životnog vijeka muškaraca: 73,1 godina za žene, a 67,4 za muškarce. Među živorođenima ima nešto više beba muškog spola, 52% u odnosu na žensku novorođenčad 48%.

321. Broj mrtвороđene ženske djece se mijenjao zavisno od godina, a broj mrtвороđenih dječaka se povećavao od 2006. do 2008. godine, te je 2008. godine stopa mrtвороđenih na 1000 živorođenih iznosila 5,0. Ukupan broj umrle dojenčadi u 2008. godini je 235 od čega 104 ženska i 131 muško dijete. Smrtnost je najveća, i za dječake i za djevojčice, starosti od 1-6 dana, a najčešći uzrok smrti su određena stanja porijeklom perinatalnog perioda. Za četiri žene uzrok smrti je bila trudnoća, porođaj i puerperijum (dvije su u dobi od 15-24 godine, a dvije od 25-34 godine) od 34.347 poroda u 2008. godini.

HIV strategija

322. U BiH registrirane su 162 HIV inficirane osobe, a AIDS se razvio kod 105. Od ukupno 52 osobe koje danas žive sa HIV-om na teritoriji BiH, 39 je sa područja Federacije BiH, a od toga je njih 26 na antiretrovirusnom liječenju. Od ukupno 19 centara za

⁴⁰ Agencija za statistiku BiH

dobrovoljno i povjerljivo savjetovanje i testiranje, u Federaciji BiH je osnovano 11, a u Republici Srpskoj 8. Svi koji to žele imaju slobodan pristup ovim centrima, a sve usluge su za korisnike besplatne. U toku 2008.godine u ovim centrima testirano je oko 5.500 osoba, a do septembra 2009.godine nešto više od 2.100 osoba.

323.U FBiH 2006.godine je registrovano 12 HIV pozitivnih od toga je 6 imalo AIDS, a dvoje je umrlo. Broj registrovanih osoba zaraženih HIV-om ima trend rasta što je posljedica porasta rizičnih ponašanja stanovništva, ali i poboljšanja nadzora i dostupnosti dijagnostike. 2008.godine registrovano je 7 slučajeva HIV-a i 4 slučaja AIDS. U Republici Srpskoj do kraja 2008. evidentirano je ukupno 55 lica koja žive sa HIV/AIDS-om, od čega 16 žena (29%) i 39 muškaraca (71%). Na terapiji je ukupno 8 lica, 2 žene i 6 muškaraca. Od posljedica AIDS-a umrlo je 14 muškaraca i 2 žene, a na liječenju je bilo 20 muškaraca i 4 žene.

324. Realizovani su programi i projekti u cilju unaprijeđenja seksualnog i reproduktivnog zdravlja žena i mladih u cilju prevencije, što je uskladu sa **Preporukom 36 CEDAW/C/BiH/CO/3** (Prilog V). Global Fund finansira program UNDP-a u BiH pod nazivom „Koordinirani nacionalni odgovor na HIV/AIDS i tuberkulozu u ratom pogođenom i visoko stigmatiziranom društvu“, koji uključuje gender komponentu. Projekat je, u saradnji sa Agencijom za ravnopravnost spolova BiH, publikovao **“Smjernice za ubrzano djelovanje na nivou zemlje za žene, djevojčice, jednakost spolova i HIV”**.

325.Infektolozi koji rade na problematici HIV/AIDS sa oboljelim osobama su uglavnom žene. Takođe, više od 90% savjetnika prije i poslije testiranja su žene. Federalno ministarstvo zdravstva planira uključiti više muškaraca u rad sa oboljelima, jer su nosioci HIV-a i oboljeli od AIDS-a u većem procentu muškog spola.

326. UNICEF i UNFPA u BiH su organizovali treninge za predstavnike institucija i nevladinih organizacija u cilju povećanja znanja o prevenciji i liječenju HIV-a. Na treninzima su učestvovali i predstavnici entitetskih gender centara. Kreirani su moduli za obuke vulnerabilnih grupa.

327.BiH se u ovome periodu suočava sa problemom velikog broja zaraženih osoba hepatitisom tipa B i C i tuberkulozom.

Zdravstveno stanje žena

328.Za određeni broj žena pristup informacijama u oblasti zdravstvene zaštite je sve otvoreniji zahvaljujući propisima koji ta pitanja reguliraju, djelovanju nevladinih organizacija i širokoj lepezi komunikacijske tehnologije i medija. Putem medija se mogu informirati o svojim pravima i njihovoj zaštiti kao i steći nova znanja o zdravlju i njegovu unapređenju. Međutim i pored ovih pozitivnih pomaka, u praksi je stanje nezadovoljavajuće. Nizak nivo informiranosti o propisima iz zdravstva, ne samo kod

žena nego i kod muškaraca, je činjenica jer se radi o izuzetno složenoj i dinamičnoj djelatnosti. Ova djelatnost je regulisana mnogobrojnim propisima, koji zahtijevaju specijalna znanja. Također, ne postoje službe za informiranje i zaštitu prava osiguranika, odnosno pacijenata, koje bi olakšale i ublažile nezadovoljavajuće stanje u ovom području.

329. Najveći broj zdravstvenih ustanova, uključujući i službe za zaštitu zdravlja žena, skoncentriran je u gradovima, pa je u cijeloj BiH prisutna velika razlika u broju zdravstvenih ustanova, kadru i opremi između ruralnih i urbanih područja. To predstavlja prepreku dostupnosti zdravstvene zaštite za stanovništvo ruralnih područja.

330. Na inicijativu Agencije, a u okviru nastave Postdiplomskog programa gender/rodnih studija, Centra za interdisciplinarnе postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu, urađeno je grupno istraživanje **Socijalna inkluzija - pristup zdravstvenim uslugama ženama u ruralnim područjima u BiH**. Na osnovu istraživanja zaključeno je da nezaposlene žene prepoznaju zdravstveno osiguranje ne kao svoje pravo, već kao privilegiju (žene koje su istakle da su zahvalne za "mogućnost besplatnog liječenja iako nisu zaposlene").

331. Rezultati istraživanja antinatalne zaštite u entitetima su ujednačeni. Skoro svi porođaji obavljeni su uz pomoć stručnog osoblja (babica ili lekar), a 99% trudnica je imalo barem jedan pregled lekara u toku trudnoće. Od 71-83% majki započinje dojenje svoga djeteta unutar prvog dana nakon rođenja. Oko 22% djece u dobi do šest mjeseci su isključivo dojena. 11% žena doji djecu od 11-15 mjeseci, a oko 5% majki doji dijete do 23 mjeseca. Učestalost dopunskog prehranjivanja je 32%. Oko 20% dojenčadi se smatra adekvatno hranjenom.

332. U Federaciji BiH i Republici Srpskoj je, tokom 2005. i 2006. godine, provedeno **Klastersko istraživanje višestrukih pokazatelja zdravstvenog stanja djece i žena**, pod pokroviteljstvom UNICEF-a, a u partnerstvu sa Zavodom za javno zdravstvo FBiH i Ministarstvom zdravlja i socijalne zaštite RS. Prema ovom istraživanju 40,7% žena koristi neki oblik kontracepcije, ali samo 9,4% koristi neki savremeni metod. Najčešći oblici kontracepcije su prekinuti snošaj 19%, korištenje kondoma 5%, dok 4% žena koristi kontraceptivne tablete.

333. Korištenje kako modernih, tako i tradicionalnih metoda kontracepcije je u značajnoj korelaciji sa nivoom obrazovanja žene. Bilo koji moderni metod koristi 17,6 % žena sa visokim ili višim obrazovanjem, a samo 6,5 % žena sa osnovnim obrazovanjem. Korištenje modernih metoda značajno raste sa imovinskim statusom (4,4 % najsiromašnijih, u odnosu na 19,9 % najbogatijih).

334. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO), čija je članica i BiH, pruža značajnu pomoć državama za što potpuniju provedbu prava na zdravlje kao fundamentalnog ljudskog prava, kao ključne osnove politike "Zdravlje za sve u 21. stoljeću".
335. U saradnji sa Ministarstvom civilnih poslova BiH, Ministarstvom zdravlja Republike Srpske, Ministarstvom zdravstva Federacije BiH, kantonalnim ministarstvima zdravlja i javnim zdravstvenim ustanovama UNFPA je pokrenuo **Projekat zaštite reproduktivnog zdravlja mladih**, koji je implementiran u periodu (2005-2009.g.). Cilj projekta je bio upoznavanje mladih, oba spola, sa kontraceptivnim sredstvima i spolno prenosivim bolestima. U okviru projekta, otvorena su tri informaciona centra (Bihać, Banja Luka i Mostar), u kojima je informacije o spolno prenosivim bolestima i kontracepciji dobilo 7 299 mladih osoba, 3 728 muškarca i 3 571 žene.
336. U Republici Srpskoj, sproveden je projekat Akademije nauka RS i Fonda zdravstvene zaštite RS "Reproduktivno zdravlje u Republici Srpskoj", koji je uključio istraživanje, dva priručnika za djecu i omladinu i radionice o reproduktivnom zdravlju u školama. U rad na ovom projektu bio je uključen Gender centar RS.
337. Kad su u pitanju prekidi trudnoće, dostupni statistički podaci govore da opada broj namjernih prekida trudnoće, te da zvanično u bolnicama nije zabilježen nijedan slučaj smrti usljed abortusa u posljednjih osam godina. Međutim, ovi podaci se moraju uzeti sa rezervom, jer ne sadrže evidencije privatnih ambulanti i klinika u kojima se vrše ovakvi zahvati, a ne postoji ni procjena tamne brojke, odnosno prekida trudnoće koji se obave nelegalno.
338. Ne postoje zbirni podaci na nivou države o broju prekinutih trudnoća godišnje. U Republici Srpskoj Institut za zaštitu zdravlja RS⁴¹ evidentira ove podatke, dok Zavod za javno zdravstvo u Federaciji BiH nema ukupne statističke podatke o prekidima trudnoće jer se evidencija vodi na kantonalnom nivou. Prema analizi Instituta za zaštitu zdravlja RS, podaci o prekidima trudnoće za 2006. i 2007. godinu, pokazuju sljedeće stanje: u 2006. godini prijavljeno je 1845, a u 2007. godini 2140 prekida trudnoće. U strukturi pobačaja, u 2006. najzastupljeniji su neoznačeni prekidi trudnoće (35%), zatim medicinski indukovani prekidi (35,3%) i spontani (23,5%). U 2007. godini, najzastupljeniji su medicinski indukovani pobačaji (36,6%), neoznačeni (29%) i spontani (22,6%).
339. U proteklom periodu na cijelom teritoriju BiH su pokrenute promotivne kampanje u cilju ranog otkrivanja karcinoma dojke i grlića maternice. Kampanje su bile veoma uspješne i provođene u saradnji institucija koje su zadužene za oblast zdravstva, nevladinih organizacija i medija.

⁴¹ Institut za zaštitu zdravlja Republike Srpske – Zdravstveno stanje stanovništva Republike Srpske u 2008. godini, dostupno na: http://www.phi.rs.ba/documents/publikacija_zdr_stanje_2008.pdf

340. Pristup vezan za planiranje porodice tradicionalno je fokusiran na žene i zahtijeva daleko veći angažman i promjenu konceptualnog okvira vezanog za ovo pitanje kao i dugoročnu promjenu gender odnosa budući da muškarci i žene moraju dijeliti odgovornost za planiranje obitelji. Trenutačan okvir za medicinsku dokumentaciju, evidencije i izvješća podrazumijeva i prikazivanje određenih podataka razdvojenih prema spolu, ali se vrlo ograničeno koriste prilikom utvrđivanja politike i poduzimanja mjera i aktivnosti u zdravstvu.

341. Gender institucionalni mehanizmi su učestvovali u realizaciji Projekta - „**Mladi i zdravlje na Balkanu**“, koji je u BiH implementiralo Kanadsko društvo za međunarodno zdravlje (CSIH), uz podršku CIDA-e. Projekat je uključivao rodnu perspektivu u rad sa ciljnim grupama mladih. U okviru projekta, izrađena je Politika zdravlja mladih, kao i priručnik za postupanje u slučajevima vršnjačkog nasilja, a podržan je rad savjetovišta za mlade u pilot opštinama.

342. Žene čine većinu u zdravstvenim sistemima u BiH (djelatnice u zdravstvu, korisnice zdravstvene zaštite itd.), ali je njihova prisutnost na pozicijama gdje se kreira zdravstvena politika i donose odluke izrazito reducirana, kao i unutar upravljačkih struktura u zdravstvenim ustanovama.

ČLAN 13. DRUGE OBLASTI EKONOMSKOG I DRUŠTVENOG ŽIVOTA

343. BiH je jedina država u Evropi koja se susreće sa problemom miniranih područja. Obzirom da ovaj problem bitno utiče na sigurnost i kvalitet života muškaraca i žena, deminiranje je jedan od ciljeva Akcionog plana implementacije UN Rezolucije 1325 (2010-2013). Agencija je sarađivala sa UNDP i Centrom za uklanjanje mina u BiH na inkorporiranju gender komponente u Projekat integrisanog protuminskog djelovanja u BiH.

Bankovni zajmovi, hipoteke i drugi finansijski krediti

344. Nakon 2008. godine kada je nastupila globalna svjetska kriza pooštreni su uslovi za dobijanje kredita. Sve češće se traži stavljanje nepokretne imovine pod hipoteku kao uslov za dobijanje kredita. To je naročito pogodilo žene jer u patrijarhalnoj sredini kakva je BiH, naročito u ruralnim sredinama, nekretnine i druga sredstva osiguranja nerijetko su u vlasništvu muških članova porodice. Nevladina organizacija „Infohouse“ je započela aktivnosti na uspostavljanju Interventnog fonda za žensko poduzetništvo čija sredstva će se koristiti za poticaj ženskog poduzetništva.

345. Podaci o pristupu finansijskim uslugama i resursima, iz banaka, mikrokreditnih i štedno-kreditnih organizacija, najčešće se ne razvrstavaju i ne prikazuju po spolu.

Žene –pripadnice manjina

346. Od ukupno 17 nacionalnih manjina, Romi predstavljaju najveću manjinu u BiH. BiH je u septembru 2008. godine pristupila Dekadi inkluzije Roma 2005 – 2015 sa ciljem da se unaprijedi položaj romske populacije. Akcioni plan BiH za rješavanje problema Roma u oblasti zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite usvojen je od strane Vijeća ministara 2008. godine. Akcioni planovi Dekade u BiH uključuju dvije aktivnosti koje se posebno odnose na Romkinje i to u oblasti zapošljavanja.
347. Položaj žena-Romkinja u BiH je izrazito težak. Oko 90% Romkinja nema nikakav pristup zdravstvu, socijalnoj zaštiti i zaposlenju. Broj djevojčica Romkinja koje pohađaju osnovnu školu je izrazito mali u odnosu na broj dječaka (odnos je 3:7 u korist dječaka). Broj djevojčica koje napuštaju osnovnu školu veći je od broja dječaka. Iako se realizuju brojni programi, podržani od strane međunarodnih organizacija i agencija UN-a, usmjereni na rješavanje problema romske populacije u BiH, još uvijek nisu zaživjeli djelotvorni programi koji bi sistemski unaprijedili obrazovanje i zapošljavanje djevojčica i žena romske nacionalnosti, te njihov pristup zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti.⁴²
348. Organizacija Prava za sve zajedno sa grupom od 11 ženskih romskih organizacija je provela terensko aktivističko istraživanje. Rezultati su pokazali da 45%, svih Romkinja koje su učestvovala u anketi, nikada nisu išle ili nisu završile osnovnu školu koju je završilo oko 31%. Srednju školu završilo je oko 20%, a višu i visoku oko 2,5%. Procenat Romkinja koje se udaju prije 18. godine je 44%, te su zbog obrazovnog statusa osuđene na ovisnost od članova porodice. Procenat nezaposlenih Romkinja je 81% dok je 9% izjavilo da rade “na crno” (nisu prijavljene kao zaposlene i ne ostvaruju prava iz penzijskog i zdravstvenog osiguranja). Samo njih 8,4% je izjavilo da je zaposleno dok je 7% navelo da prose i tako obezbjeđuju neophodna sredstva za preživljavanje.
349. GAP BiH je predviđena aktivnost koja je usmjerena na izradu Strategije koja je usmjerena na ispunjenje obaveza iz Preporuke **32 CEDAW/C/BiH/CO/3** (Prilog V). Iz sredstava FIGAP programa podržan je prijedlog projekta koji je usmjeren na uspostavljanje modela za dokvalifikaciju i prekvalifikaciju žena Romkinja kako bi se osiguralo da apliciraju na sredstva koja se dodjeljuju javnim pozivima. Ženske romske nevladine organizacije usvojile su zajedničku platformu za djelovanje koja je sadržana u dokumentu Strategija mreže žena Romkinja u BiH.
350. U sklopu Dekade za uključivanje Roma 2005-2015, CARE International NWB Sarajevo, u partnerstvu sa ženskim romskim nevladinim udrugama iz regije pokrenuo

⁴² Napredak u realizaciji Milenijumskih razvojnih ciljeva u BiH, 2010-Izveštaj Ministarstva finansija i trezora BiH i Tima Ujedinjenih nacija u BiH

je regionalnu kampanju "Ja sam Romkinja". Kampanja je jedna od aktivnosti trogodišnjeg regionalnog projekta "Osnaživanje žena Romkinja" čiji je cilj osnaživanje žena Romkinja i podizanje svijesti javnosti o njihovom položaju u današnjem društvu.

Povratnici i raseljene osobe

351. Prema podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH na osnovu izvještaja nadležnih organa entiteta i Brčko distrikta BiH, u statusu raseljenih u Bosni i Hercegovini, je 113.642 raseljenih osoba, od kojih je 48.772 osoba ili 43% raseljena na području FBiH, 64.624 ili 56,8% na području RS i 246 ili 0,3% na području Brčko Distrikta BiH. 59.135 ili 52% raseljenih osoba su žene, a 54.507 ili 48% muškarci.

352. Među 37.408 raseljenih porodica u BiH, oko 12.000 nosilaca raseljenih domaćinstava su žene ili 32%. Brojni su razlozi zašto se "sporije" rješava pitanje povratka raseljenih domaćinstava čiji su nositelji žene. Prije svega radi se o dobrovoljnosti odluke o povratku ili ostanku u mjestima raseljenja. Raseljena lica čine i većinu korisnika alternativnog smještaja, uz podjednaku zastupljenost muškaraca i žena korisnika/ca ovog smještaja.

353. Veoma značajan doprinos poboljšanju položaja raseljenih žena su projekti koje je u BiH implementirao UNHCR. To se odnosi na projekte stambenog zbrinjavanja, radne terapije i prekvalifikacije žena, koje su izbjegle, kako bi mogle lakše naći zaposlenje. UNDP je implementirao projekte socijalne stanogradnje, koji su se odnosili na izgradnju objekata za povratnike/ce, pri čemu je, u analizi korisnika, vođeno računa o ravnopravnoj zastupljenosti muškaraca i žena.

354. Istraživanje o stanju socijalne isključenosti žena povratnica – rodno osjetljiva situaciona analiza, koje je provedeno od strane TPO Fondacije pokazalo je da se žene povratnice suočavaju sa brojnim preprekama i problemima u ostvarivanju svojih prava i osiguranju održivog povratka. Mogućnosti stalnog zapošljavanja su male, jer se uglavnom povratnice vraćaju u mjesta koja su bila bitno razrušena u ratnim sukobima i u kojima infrastruktura ni nakon rata nije obnovljena. Nerazvijenost servisa, poput obrazovnih institucija i servisa zdravstvene i socijalne zaštite posebno otežavaju život povratnica. Žene povratnice su nerijetko i hraniteljice porodice, što ih dovodi u poziciju da pored obaveza u domaćinstvu moraju zaraditi sredstva za izdržavanje svojih porodica.

Osobe pod međunarodnom zaštitom

355. Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu propisuju se: uslovi i postupak ulaska stranaca u BiH i druga pitanja u vezi s boravkom stranaca u BiH.

356. Osobe koje su pod međunarodnom zaštitom ostvaruju prava na identifikacioni dokument⁴³, zdravstveno osiguranje i zdravstvenu zaštitu⁴⁴, socijalnu zaštitu⁴⁵, obrazovanje⁴⁶ i rad⁴⁷.

357. Psihosocijalna podrška se pruža svim osobama pod međunarodnom zaštitom u BiH. Provođi se putem specijaliziranih savjetovanja (individualnih ili grupnih). U skladu sa Općom Preporukom 26 UN CEDAW Komiteta Zakonom o kretanju i boravku stranaca zabranjena je diskriminacija, a posebna pažnja se obraća na rizične grupe (žene žrtve traume, žene žrtve raznih oblika nasilja, itd.) za koje postoji opasnost zloupotrebe i seksualne eksploatacije. U izbjegličkom i azilantskom centru korisnici i korisnice su obuhvaćeni sistemom psihosocijalne pomoći od trenutka prijema, boravka, do odlaska iz centara.

358. Fondacija bosanskohercegovačka inicijativa žena (BHIŽ) implementira projekte pomoći osobama pod međunarodnom zaštitom u BiH i tražiteljima azila u koordinaciji sa lokalnim vlastima, Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH, Ministarstvom sigurnosti BiH, drugim resornim ministarstvima i UNHCR-om, centrima za socijalni rad i mentalno zdravlje, zdravstvenim i obrazovnim ustanovama, sigurnim kućama, lokalnim i međunarodnim nevladinim organizacijama i ostalim interesnim grupama. Od 2008. godine je aktivno uključena u uvođenje u pravo na zdravstvenu zaštitu osoba pod međunarodnom zaštitom u BiH, te je kroz ovaj projekat uspjela pomoći pri zdravstvenom osiguravanju 113 osoba od kojih su više od pola žene.

Sport i kultura

359. Na području Federacije BiH djeluje 325 sportskih organizacija, 41 šahovska organizacija i 55 lovačkih društava. Sportske organizacije imaju ukupno 38.628 aktivnih članova a od toga 7436 žena odnosno 19,3%. Najveći je udio žena u: odbojci 66,5 %, badmintonu 65,9% i gimnastici 50,0%. Iz dostupnih podataka su vidljivi rodni stereotipi u određenim sportskim granama. Nijedna žena nije registrirana da se aktivno bavi konjaničkim sportom, hokejom na ledu, boćanjem, malim nogometom i sportskim zrakoplovstvom. Isto tako, zanemarljivo mali broj žena se bavi sportskim ribolovom (1,3%), nogometom (1,9%), boksom (3,4%).

⁴³ Pravilnik o identifikacionom dokumentu lica kojima je priznata međunarodna zaštita u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“ broj: 80/09)

⁴⁴ Pravilnik o načinu ostvarivanja zdravstvenog osiguranja i zdravstvene zaštite osoba kojima je priznat izbjeglički status ili drugi vid međunarodne pravne zaštite u Bosni i Hercegovini objavljen je u „Službenom glasniku BiH“ broj: 24/07

⁴⁵ Pravilnik o načinu ostvarivanja prava na socijalnu zaštitu osoba kojima je priznata međunarodna zaštita u Bosni i Hercegovini objavljen je u „Službenom glasniku BiH“ broj: 03/09.

⁴⁶ Pravilnik o načinu ostvarivanja prava na obrazovanje osoba kojima je priznata međunarodna zaštita u Bosni i Hercegovini objavljen je u „Službenom glasniku BiH“ broj: 67/08.

⁴⁷ Pravilnik o načinu ostvarivanja prava na rad lica kojima je priznata međunarodna zaštita u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“ broj: 83/08)

360. Posebno zabrinjava činjenica da se od ukupnog broja registriranih sportaša u košarci samo 17,5% odnosi na žene, dakle ženski košarkaški klubovi, koji su imali svojevrsnu tradiciju u BiH sa solidnim rezultatima, trenutno nemaju dovoljan broj žena. U sportskim organizacijama je zaposleno je ukupno 1.684 djelatnika, s tim da se ovi podaci još uvijek ne prikupljaju niti objavljuju razvrstani po spolu. Šahovske organizacije imaju 2.493 aktivna člana, od čega je 298 žena, dok lovačka društva imaju 17.509 aktivnih članova, a od toga 42 žene.
361. Postoje pozitivni pomaci u kojima se prilikom dodjele sredstava sportskim i kulturno-umjetničkim udruženjima vodi računa o proporcionalnoj zastupljenosti oba spola u tim udruženjima. Sportski savezi vode računa o jednakosti i ravnopravnosti spolova pri planiranju razvoja sporta, organizaciji i provođenju sportskih aktivnosti. Savezi raspolažu podacima o broju članova po spolu. Prilikom ostvarivanja prava na participaciju Budžetskih sredstava svi imaju ista prava bez obzira na spolnu strukturu, kao na primjer, u Zeničko-dobojskom kantonu kriteriji u 2008. godini su podešeni tako da se neki elementi, kao na primjer broj članica u udruženju, vrednuje za 50% više.
362. Jedno manje istraživanje o ženama u sportu sproveda je organizacija Helsinški parlament građana Banja Luka. Ovo istraživanje je pokazalo da ženski sport se u svim sportskim djelatnostima i na svim nivoima i dalje manje promovira u odnosu na muški sport. Najveća razlika se očituje u finansijskim izdvajanjima za ženski sport: u platama, transferima, donacijama, sponzorstvima, izdvajanjima od strane vlade i gradske uprave. Potrebna je što veća promocija ženskog sporta kod djevojčica u osnovnim i srednjim školama. Razlika je posebno vidljiva u medijskom predstavljanju, gdje ženski sport zauzima tek oko 7% prosječnog medijskog prostora posvećenog sportu.
363. Agencija je finansijski podržala Ženski nogometni klub „SFK 2000 Sarajevo“, u održavanju 8. Međunarodnog malonogometnog turnira za djevojke „Sarajevo 2011“. Gender centar RS finansijski je podržao ženski nogometni klub „Borac“ iz Banja Luke. Ovi događaji su doprinijeli promociji uključenosti mladih djevojaka u sportu, u, te promociji rušenja stereotipa o ulogama žena u društvu.
364. Gender institucionalni mehanizmi su, u okviru Projekta kulture i razvoja UNDP-a, učestvovali u izradi Akcionog plana za provedbu Strategije kulture BiH. Koncept ravnopravnosti spolova ugrađen je u ovaj Akcioni plan. Održani su treninzi na temu: „Gender i kultura u BiH“ za predstavnike relevantnih ministarstava i drugih institucija iz oblasti kulture u BiH, koji će dalje provoditi obuke na lokalnom nivou.
365. Vijeće za nauku BiH je savjetodavno i stručno tijelo Ministarstva civilnih poslova BiH i osnovano je sa ciljem da prati i unapređuje stanja u oblasti nauke i tehnologije u BiH. Prilikom imenovanja članova ovoga Vijeća vodilo se računa i o ravnopravnoj

zastupljenosti po spolu tako da je imenovano 8 članova, 4 članice, a predsjednik je muškarac.

ČLAN 14. ŽENA NA SELU

366.Žene u ruralnim područjima su više izložene siromaštvu i teškoj ekonomskoj situaciji jer su na više načina ograničene u ostvarenju prihoda. Glavni faktori koji utiču na mogućnost unaprjeđenja položaja žena u ruralnim područjima su: ograničeno raspolaganje proizvodnim resursima (vlasništvo nad zemljištem), pristup tržištu, opterećenje kućnim poslovima i odgojem djece, kao i prosječna starosna dob i nizak nivo obrazovanja žena. Migracije u potrazi za poslom dovode do promjene demografske slike na selu, gdje uglavnom ostaju samo stari.

367.Propisi koji se odnose na poljoprivredu i ruralni razvoj nisu u potpunosti usklađeni se domaćim i međunarodnim normativno-pravnim standardima za ravnopravnost spolova. Njihova rodno neutralna forma može u konačnici dovesti do ignorisanja posebnih potreba i pitanja od značaja za unaprjeđenje položaja žena na selu.

368.Tokom 2009.godine, Gender centar Republike Srpske je pružio stručnu i savjetodavnu podršku Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u usklađivanju **Strateškog plana ruralnog razvoja Republike Srpske** sa normativno-pravnim standardima za ravnopravnost spolova.

369.Izrađena je **Analiza o položaju žena u ruralnim sredinama Republike Srpske**, sa prijedlogom mjera, koja je usvojena od strane Vlade i Narodne skupštine Republike Srpske. Ova analiza ukazuje na osnovne karakteristike nepovoljnog položaja žena na selu, kao što su: nedovoljno vrednovanje i negiranje uloge žena na selu, nepostojanje usluga i programa planiranja porodice i zaštite reproduktivnog zdravlja, višestruka opterećenost brojnim i teškim poslovima iz domena ekonomije brige i tržišne ekonomije, mnogo žena na selu nije evidentirano na tržištu rada, nisu registrirane kao nezaposlene, pristup uslugama i infrastrukturi je nedostatan.

370.Vlada Republike Srpske je usvojila ovu Informaciju te je donijela zaključak na osnovu koje je izrađen i usvojen **Akcioni plan za unapređenje položaja žena na selu u Republici Srpskoj do 2015. godine**. Ovaj Plan je sastavni dio operacionalizacije Strategije ruralnog razvoja Republike Srpske 2009-2015. i predstavlja prvi ovakav plan u regiji.

371.Vlada Federacije BiH je usvojila dokument: **Osnove strategije ruralnog razvoja**, koji predstavlja tek polaznu tačku u procesu izrade strateškog plana. Izrađen je i **Komunikacijski plan za izradu strategije ruralnog razvoja Federacije BiH**, kojim su detaljnije utvrđeni zadaci i aktivnosti aktera u procesu donošenja strateškog plana.

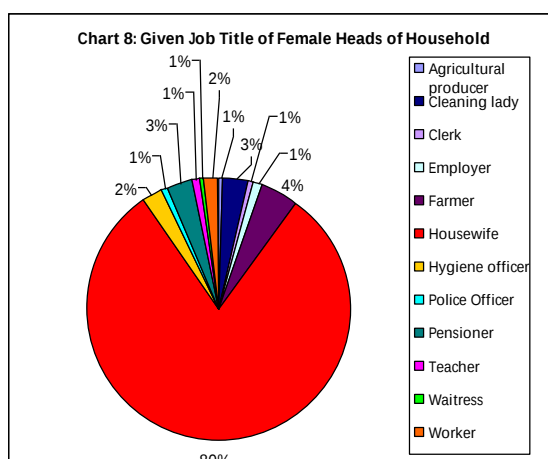
372. U okviru podrške za ruralni razvoj u Federaciji BiH uvedene su podrške za modernizaciju primarne poljoprivredne proizvodnje (mehanizacija), a odnose se na nabavku isključivo novih poljoprivrednih mašina i priključnih uređaja kao i podrške za nabavku opreme za doradu, preradu i skladištenje voća i povrća, (hladnjače, rashladne komore, sušare, sortirnice, parkirnice). U okviru podsticajnih mjera za ruralni razvoj u 2007. 2008. i 2009. zastupljenost žena korisnica bila je slijedeća:

2007. godina - Dopunske aktivnosti (200.000 KM, 57 korisnika, 11 žena)

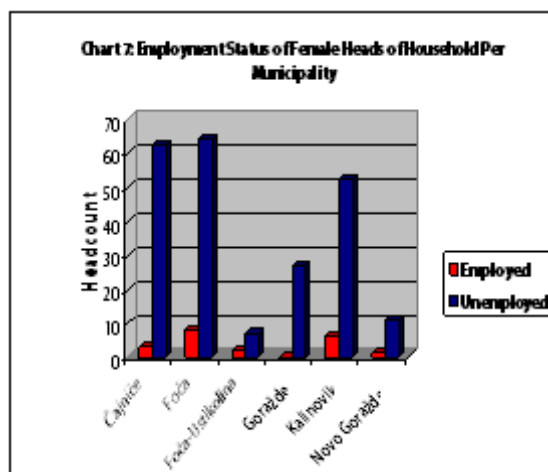
2008. godina - Dopunske aktivnosti (312.000 KM, 112 korisnika, 28 žena)

2009. godina - Dopunske aktivnosti (400.000 KM, 618 korisnika, 144 žene)

373. UNDP je tokom 2008.g. proveo istraživanje o položaju žena koje su nositeljice svojih domaćinstava u ruralnim područjima u šest opština istočne BiH. Istraživanje je pokazalo da se žene nalaze u teškom položaju jer, pored brige o domaćinstvu i djeci, moraju obezbijediti sredstva za preživljavanje njihovih porodica. 80% žena su se izjasnile kao domaćice, uključujući i rad u poljoprivredi kao glavni izvor njihovih prihoda. One to smatraju svojom dodatnom svakodnevnom obavezom, jer to nije regulisano niti vrednovano kroz formalne mehanizme zapošljavanja. Rezultati ovog istraživanja su predstavljeni u grafikonima ispod.

Zanimanja žena nositeljica domaćinstava u ruralnim područjima

Status zaposlenosti žena nositeljica domaćinstava u pojedinim opštinama

374. Jedan broj nevladinih i mikro-kreditnih organizacija (BOSPO, Mi-BOSPO, Žene za žene International) podržava projekte koji se odnose na edukacije žena iz ruralnih oblasti o ljudskim pravima, pitanjima iz oblasti zdravstva i nasilja u porodici, kao i projekte za poboljšanje pismenosti, dokvalifikaciju u strukovnom obrazovanju, samozapošljavanje i ekonomsko osnaživanje žena na selu. Ovoj podršci uglavnom nedostaje segment koji se odnosi na razvijanje liderskih i menadžerskih vještina.

375. Problemi i potrebe žena na selu nemaju dovoljnu medijsku pažnju. Na cijeloj teritoriji Republike Srpske se od 2009. godine kontinuirano sprovodi kampanja Gender centra Republike Srpske „**Ravnopravno za žene na selu**“, u okviru koje se obilježava 15. oktobar, Svjetski dan žena na selu i promoviše uloga i značaj žena na selu.

DIO IV

ČLAN 15. JEDNAKOST PRED ZAKONOM

376. Prema Preporuci broj **14 CEDAW/C/BiH/CO/3** (Prilog V) Agencija i entitetski gender centri su organizovali niz obuka za sudije i tužioce. Teme obuka su bile gender koncept, Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH, CEDAW, Zaključni komentari i preporuke CEDAW Komiteta za BiH i dr.

377. U saradnji sa entitetskim centrima za obuku sudija i tužilaca u programe obuke sudija i tužitelja uvršteni su moduli o Zakonu o ravnopravnosti spolova u BiH i nasilju u porodici. Predloženo je da se gender koncept uključi i u druge tematske cjeline za obuku što je u skladu sa Preporukom **26 CEDAW/C/BiH/CO/3** (Prilog V).

378. Kontinuirana obaveza gender mehanizama je da sarađuju sa centrima za obuku sudija i tužilaca kako bi se kroz saradnju i obuke postigla, veća primjena međunarodne i domaće regulative kojima se reguliše oblast ravnopravnosti spolova.

ČLAN 16. BRAK I PORODIČNI ODNOSI

Porodični život

379. U BiH brak je moguće zaključiti s navršenih 18, odnosno iznimno s navršenih 16 godina, neovisno o spolu bračnog partnera. Broj ženskih osoba koje su od 15-19. godine zaključile brak kreće se oko 13% od ukupnog broja ženskih osoba koje su zaključile brak, dok je procenat muškaraca 1,3%.

Ne vode se podaci o promjeni ili zadržavanju prezimena prilikom zaključenja braka.

380. Struktura stanovništva starosti 15 i više godina prema bračnom statusu i spolu u 2007. godini je takva da je 30,7% muškaraca neoženjeno, 21,6% žena neudato; oženjeno je 63,8% muškaraca, a udato 59,8% žena; razvedeno ili rastavljeno 2,6% žena i 1,5% muškaraca, a 16,2% je udovica i 4,1% udovaca.

381. Zvanični statistički podaci Agencije za statistiku BiH, koji prate trendove koji odražavaju promjene u strukturama porodice, pokazuju pad prosječnog broja članova domaćinstva, porast broja vanbračne djece, porast prosječne starosne dobi majke prilikom rođenja djece i rođenja prvog djeteta, porast starosne dobi supružnika koji prvi puta stupaju u brak, smanjenje broja sklopljenih brakova, kao i porast broja razvoda i izvanbračnih zajednica.

382. 2007. godine u BiH registrovano je 1.054.613 domaćinstava, sa prosječnom veličinom domaćinstva od 3,27 člana. Više od pola domaćinstava (58,5%) živi u

naseljima tipa „ostalo“, gdje su u prosjeku domaćinstva i veća (sa 3,40 člana u odnosu na 3,08 u gradskim domaćinstvima).

383. Analiza veličine domaćinstava pokazuje visok procenat velikih domaćinstava. Skoro pola domaćinstava (44,3%) ima barem 4 člana, a oko 1/5 su domaćinstva sa pet ili više članova (20,7%). Domaćinstva sa 4 ili više članova su, uglavnom, ona koja čine bračni parovi sa dvoje ili više djece, što predstavlja više od 1/4 ukupnih domaćinstava.
384. Bračni parovi sa troje ili više djece čine 6,9% svih domaćinstava i predstavljaju 1/3 domaćinstava sa pet ili više članova. Bračni parovi sa dvoje djece (19,6%), ali i bračni parovi sa jednim djetetom (13,6%), predstavljaju dosta zastupljene tipove domaćinstava. Bračni parovi bez djece čine 16,7% domaćinstava, a u većini slučajeva nosilac domaćinstva ima 65 godina ili više, dok domaćinstva sa samohranim roditeljima predstavljaju 7,1% ukupnih domaćinstava. Lica koja žive sama predstavljaju 14,8% ukupnih domaćinstava. U ovoj grupi, starija lica (65 godina i više) predstavljaju preko 60% od ukupnog broja i pretežno su žene: od 100 lica starosti 65 godina i više koja žive sama, 76 su žene.
385. U strukturi domaćinstava 71 od 100 domaćinstava ima barem jedno staro ili jedno mlađe lice. Više od 1/3 (37,3%) ukupnih domaćinstava i ima barem jedno starije lice u svom domaćinstvu, a 32% slučajeva (11,9% od ukupnih domaćinstava) ima dvoje ili više starijih lica. Najmanje jedno maloljetno lice ima 41,0% domaćinstava, a 5,5% domaćinstava imaju tri ili više lica mlađih od 18 godina. Tokom 2009. godine u BiH je rođeno 34820 djece, a umrlo je 34772 osoba što u odnosu na 2008. godinu predstavlja povećanje umrlih za 2,32%.
386. U 2008. godini od 34 176 živorođenih, 30 457 djece je rođeno u bračnoj zajednici ili 89,11%, a 3.719 djece u vanbračnoj zajednici ili 10,88%. 162 je djevojke koje su rodile do 18 godine u braku, a van braka 314 što ukupno iznosi 476. U periodu od 1998-2008. godine povećan je procenat živorođene vanbračne djece sa 11 na 16%, a 2007. godine procenat samohranih majki iznosio je 5,3%, a samohranih očeva 1,2%..
387. Prosječna starosna dob majke prilikom rođenja prvog djeteta u 2004. godini iznosila je 24,3 godine, a 2007. godine to je bilo 24,8 godina. Prosječna starosna dob majki pri rođenju drugog, trećeg i četvrtog djeteta raste za jednu ili dvije godine dok je prosjek starosti majke pri rođenju petog djeteta 34 godine.
388. U BiH 2008. godine sklopljeno je 22 146 brakova, što u odnosu na 2007. godinu pokazuje smanjenje nupcijaliteta za 5,73%. U odnosu na 2000. godinu broj sklopljenih brakova je veći u dijelu gdje je starost nevjeste 25 godina i više, a smanjen je broj sklopljenih brakova gdje je starost nevjeste ispod 25 godina. U 2008. godini najviše je sklopljeno brakova u kojima je nevjesta imala od 20-24 godine što bi mogla biti posljedica ekonomske krize zbog koje djevojke ne odlaze na fakultete već u braku

pokušavaju naći rješenje sopstvene egzistencije. Prosječna starost nevjeste prilikom zaključivanja prvoga braka je 24,9 godina, a mladoženje 28,3 godine.

Razvodi

389.U 2008. godini u BiH razvedeno je 1369 brakova, što predstavlja smanjenje u odnosu na 2007. godinu. Najviše je razvedenih brakova u kojima su supruge i muževi imali od 40-49 godina. Svake godine se najviše razvede brakova koji traju pet i više godina i u kojima nema djece.

390.Starateljstvo nad izdržavanom djecom iz razvedenih brakova najčešće se dodjeljuje ženi, u preko 75% razvedenih brakova sa izdržavanom djecom, dok je procenat dodjelenog zajedničkog starateljstva muža i žene nad djecom oko 3%. Tužbu za razvod braka najčešće podnose sporazumno oba bračna druga (nešto više od polovine svih razvedenih brakova u 2008.godini).

391.U okviru rada Centra za interdisciplinarne postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu, postdiplomskog programa gender/rodnih studija školske 2009/2010.godine urađen je istraživački rad **Usklađivanje profesionalne i privatne sfere života**. Utvrđeno da muškarci ne učestvuju u privatnoj sferi života onoliko koliko bi željeli i da bi uzimali roditeljsko odsustvo kada bi im se za to pružila zakonska mogućnost, te da mlađi i obrazovaniji muškarci žele imati kvalitetan život i u tom cilju aktivno doprinose uspostavljanju ravnoteže između poslovnih i porodičnih zahtijeva.

392.Pokazalo se da većina ispitanika ponekad/povremeno učestvuje u obavljanju kućnih poslova na što posebno utiču godine starosti (mlađi ispitanici su spremniji da više učestvuju u obavljanju kućnih poslova), ali ne i bračni status. Ispitanici koji imaju djecu su istakli da smatraju da nedovoljno vremena provode s njima kao i da bi željeli više učestvovati u životima svoje djece. Međutim, ono što je istraživanje također pokazalo jeste da većina ispitanika ne smatra da porođajno odsustvo žene s posla usporava razvoj njene karijere, što ukazuje na potrebu podizanja svijesti o postojanju ovog, za ženu iznimno važnog, pitanja.

393.Istraživanja pokazuju da se 1% žena udaje prije navršene 15 godine života, dok je 10% žena bilo udato prije navršene 18 godine života. Skoro 23% u Federaciji BiH i 14% u Republici Srpskoj žena, u dobi od 15-19 godina, su udate ili žive u zajednici sa muškarcem, gdje je partner 10 i više godina stariji⁴⁸.

Vlasništvo nad imovinom u bračnim odnosima

394.U okviru Projekta registracije zemljišta koji financira Svjetska banka kao i Sida/ADA/GTZ, urađena je analiza u deset bosansko-hercegovačkih sudova o

⁴⁸ Klasterska istraživanja višestrukih pokazatelja zdravstvenog i socijalnog stanja djece i žena u RS i FBiH, Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite RS i Federalnog ministarstva zdravstva.

zastupljenosti žena i muškaraca pri knjiženju nekretnina. Rezultati su pokazali da u većini slučajeva vlasništvo nad nekretninom dijele bračni drugovi. S obzirom da je ova analiza utemeljena samo na uzorku sudova i uzorku vlasnika, teško je procijeniti sa kojom tačnošću su date cifre reprezentativne u pogledu stvarnog stanja na teritoriju cijele zemlje.

395. Planira se nastavak aktivnosti u narednim godinama kada će se ovakva analiza moći izvršiti u svim sudovima koji vode elektronsku zemljišnu knjigu i pod uslovom da su uneseni jedinstveni matični brojevi. Za 179.000 (48%) navedenih evidentiranih lica unosi su relativno novijeg datuma gdje postoji i jedinstveni matični broj. Analiza ovih podataka ukazuje na to da je u prosjeku 28% evidentiranih lica ženskog spola, dok je 72% muškog spola. Procent žena vlasnika nekretnina kreće se od 23% do 37%.

Samohrani roditelji

396. Prema Anketi o potrošnji domaćinstava u BiH iz 2007. godine ukupan broj domaćinstava samohranih roditelja i domaćinstava u kojima žive samohrani roditelji u proširenim porodicama u BiH iznosi 115.640 što čini 10,9% od ukupnog broja domaćinstava.

397. Od ukupnog broja domaćinstava, domaćinstva samohranih roditelja čine 75.253 ili 7,1% na nivou BiH, od toga u FBiH 49.108 (7,5%), u RS 24.849 (6,6%), BD 1.296 (nije računat % zbog malog uzorka), dok je broj domaćinstava u kojima žive samohrani roditelji plus drugi srodnici 40.387 ili 3,8% na nivou BiH, od toga u FBiH 25.531 (3,9%), RS 14.385 (3,8%), BD 471. Među ukupnim brojem samohranih roditelja 81% čine samohrane majke a 19% samohrani očevi na nivou BiH. Po entitetima to izgleda ovako: FBiH 80,7% samohranih majki a 19,3% samohranih očeva; RS: 81,7% samohranih majki, a 18,3% samohranih očeva. Stopa siromaštva kod samohranih roditelja iznosi 17,9%. Na nivou BiH stopa siromaštva domaćinstva sa nosiocem ženskog spola iznosi 22,4% nasuprot 17,3% kod domaćinstava gdje je nosilac domaćinstva muškarac.

398. Neki od centara za socijalni rad u Federaciji BiH imali su manje projekte usmjerene prema samohranim roditeljima. Projekat je imao za cilj da zadovolji osnovne potrebe za ogrevom, prehrambeno-higijenskim paketima i sjemenima za proljetnu sjetvu, te specifične potrebe kao što su edukacija za rad na računaru i njezi i brizi o djetetu, nabavka kućanskih aparata, nabavka platenika, medicinska podrška i usluge socijalnog radnika. Iz sredstava FIGAP programa finansiran je projekat „Član koji nedostaje-zakonsko, ekonomsko i psihosocijalno osnaživanje samohranih roditelja sa područja RS“.

399. U Republici Srpskoj je usvojena **Strategija za razvoj porodice za period 2009-2014. godine** koja bi trebala da bude osnova za izradu odgovarajućih projekata koji će u narednom periodu omogućiti kontinuirano praćenje razvoja porodice, te pružati joj adekvatnu pomoć i podršku.

LISTA PRILOGA

I.Lista zakona

II.Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova BiH

III.Statistički podaci i istraživanja

- Tabela 1: Iznos naknada porodiljama u Federaciji BiH ; period 2005-2009
- Tabela 2: Iznos naknada porodiljama u Republici Srpskoj ; period 2005-2009
- Tabela 3: Razlike u pravu na porodiljsko odsustvo u BiH
- Tabela 4: Podaci o SOS telefonima, sigurnim kućama i evidentiranim slučajevima nasilja u porodici u BiH
- Grafikon 1 - Trendovi ukupnog broja identifikovanih žrtava trgovine
- Tabela 5: Analiza izbornih rezultata od 1996.g. do 2010.g.
- Tabela 6: Spolna struktura sudaca i tužitelja prema nivou i vrsti pravosudne institucije
- Tabela 7: Spolna struktura sudaca i tužitelja u BiH
- Tabela 8: Spolna struktura predsjednika sudova i glavnih tužitelja prema nivou pravosudne institucije
- Tabela 9: Spolna zastupljenost vaspitača/ica i djece u predškolskim ustanovama BiH
- Tabela 10: Spolna zastupljenost nastavnika/ca i djece u osnovnim školama u BiH
- Tabela 11: Broj odjeljenja i učenika/ca u osnovnim redovnim i školama za djecu sa posebnim potrebama
- Tabela 12: Spolna zastupljenost učenika/ca u srednjim školama BiH i učenika/ca koji su završili srednju školu
- Tabela 13: Spolna zastupljenost učenika/ca prema vrsti srednje škole i razredima
- Tabela 14: Broj ustanova i spolna zastupljenost nastavnog kadra u srednjim školama BiH
- Tabela 15: Spolna zastupljenost redovnih i vanrednih studenata/ca
- Tabela 16: Procenat diplomiranih studentica prema ukupnom broju diplomanata
- Tabela 17: Procenat žena koje su magistrirale u odnosu na ukupan broj magistranata u BiH
- Tabela 18: Procenat žena koje su doktorirale u odnosu na ukupan broj doktoranata po godinama u BiH
- Tabela 19: Procentualna zastupljenost žena koje su diplomirale, magistrirale i doktorirale u prethodnih pet godina na visokoškolskim institucijama u BiH
- Grafikon 2. – a, b i c – Gender jaz u prihodima
- Tabela 20: Stopa zaposlenosti muškaraca i žena i stopa aktivnosti žena
- Tabela 21: Stopa nezaposlenosti muškaraca i žena i ukupna stopa aktivnosti
- Tabela 22: Brojčani pokazatelji neaktivnih žena
- Tabela 23: Indikatori radne snage prema grupama starosti i spolu u BiH
- Tabela 24: Zaposleni prema zanimanju i spolu u BiH

IV.Zakoni, strategije i akcioni planovi

V.Preporuke UN Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena: Bosna i Hercegovina

PRILOG I – LISTA ZAKONA

Dio I

ČLAN 1. DISKRIMINACIJA ŽENA

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH" broj: 32/10)

Zakon o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik BiH“ broj: 59/09)

ČLANOVI 2. i 3. MJERE ZA ELIMINIRANJE DISKRIMINACIJE ŽENA

Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH ("Službeni glasnik BiH" broj: 32/10)

Zakon o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik BiH“ broj: 59/09)

ČLAN 4. PROMOVIRANJE JEDNAKOSTI IZMEĐU ŽENA I MUŠKARACA

Zakon o ravnopravnosti splova u BiH ("Službeni glasnik BiH" broj: 32/10)

Zakon o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik BiH“ broj: 59/09)

Zakon o platama i naknadama u institucijama BiH("Službeni glasnik BiH“ broj. 50/08),

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o dječijoj zaštiti RS ("Službeni glasnik RS" broj: 17/08)

ČLAN 5. ELIMINACIJA STEREOTIPA I PREDRASUDA

Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH ("Službeni glasnik BiH" broj: 32/10)

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“ broj: 22/05 i 51/06)

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske („Službeni glasnik RS“ broj: 118/05 i 17/08)

Zakon o Javnom radiotelevizijskom servisu Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH" broj: 92/05, 32/10)

Zakon o Javnom radiotelevizijskom sistemu Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH" broj: 78/05, 35/09, 32/10)

Zakon o komunikacijama ("Službeni glasnik BiH" broj: 31/03, 75/06, 32/10)

ČLAN 6. TRGOVINA ŽENAMA I EKSPLOATACIJA KROZ PROSTITUCIJU ŽENA

Krivični zakon BiH ("Službeni glasnik BiH" broj: 8/10)

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu BiH („Službeni glasnik BiH"broj: 36/08)

Dio II

ČLAN 7. POLITIČKI I JAVNI ŽIVOT

Izborni zakon Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH" br. 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08 i 32/10)

Zakon o izmjenama Zakona o finansiranju političkih partija („Službeni glasnik BiH" broj:102/09)

Zakon o Visokom sudskom i tužiteljskom Vijeću BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ br. 25/04, 32/07)

ČLAN 8. UČEŠĆE ŽENA U DIPLOMATIJI I MEĐUNARODNIM ORGANIZACIJAMA

ČLAN 9. DRŽAVLJANSTVO

Dio III

ČLAN 10. OBRAZOVANJE

Zakon o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje („Službeni glasnik BiH“ broj: 88/07)

Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“ broj: 59/07)

ČLAN 11. RAD, PENZIJE I SOCIJALNA ZAŠTITA

Zakon o radu u institucijama BiH („Službeni glasnik BiH“ 26/04, 07/05, 48/05 i 50/08)

Zakon o državnoj službi u institucijama BiH („Službeni glasnik BiH“ 19/02, 35/03, 04/04, 17/04, 26/04, 37/04, 48/05, 02/06, 32/07 i 43/09)

Zakon o radu Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 55/07)

Zakon o radu Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“ broj:43/99, 32/00, 29/03)

Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju FBiH („Službeni list FBiH“ 29/98, 49/00, 32/01, 73/05 i 59/06)

Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju RS („Sl. glasnik RS“ br. 34/03, 64/04, 84/04, 85/05, 101/05 i 63/06)

ČLAN 12. JEDNAKOST U PRISTUPU ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI

Zakon o izmjenama i dopunama zakona o zdravstvenom osiguranju FBiH („Službene novine FBiH 30/97, 7/02, 70/08)

Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće RS („Službeni glasnik RS“ broj:34/08)

ČLAN 13. DRUGE OBLASTI EKONOMSKOG I DRUŠTVENOG ŽIVOTA

Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom u Federaciji BiH („Službene novine FBiH“, br. 39/06)

Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata u Republici Srpskoj („Službeni glasnik RS, broj 25/93. 32/94, 37/07, 60/07, 111/09 i 118/09)

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu BiH („Službeni glasnik BiH“ broj: 36/08)

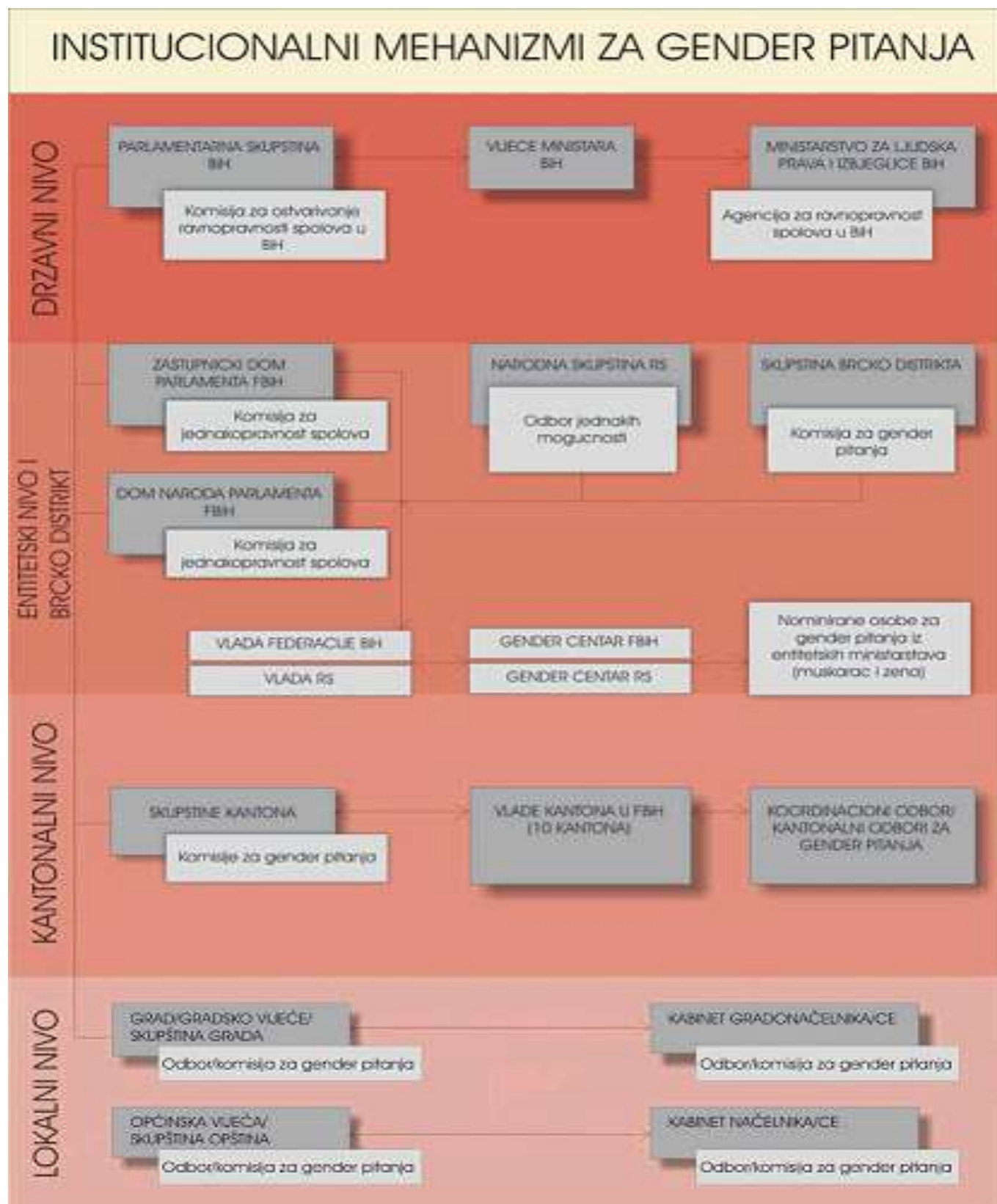
ČLAN 14. ŽENA NA SELU

Dio IV

ČLAN 15. JEDNAKOST PRED ZAKONOM

ČLAN 16. BRAK I PORODIČNI ODNOSI

PRILOG II – Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova u BiH

Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine u okviru svojih nadležnosti obavlja slijedeće poslove:

- a) prati i analizira stanje ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini na osnovu izvještaja koje sačinjava Agencija i izvještaja entitetskih gender centara i o tome godišnje izvještava Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Na osnovu rezultata analiza i praćenja sačinjava posebne izvještaje, mišljenja, sugestije i preporuke radi upućivanja nadležnim tijelima na državnom nivou;
- b) utvrđuje metodologiju izrade izvještaja o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini;
- c) inicira i koordinira izradu Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine, u saradnji sa entitetskim gender centrima, a koji usvaja Vijeće ministara Bosne i Hercegovine;
- d) prati primjenu i vrši koordinaciju aktivnosti sa svim relevantnim subjektima u procesu implementacije Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine iz člana 24. stav (2) ovog Zakona;
- e) sarađuje sa institucionalnim mehanizmima za ravnopravnost spolova u institucijama na državnom nivou;
- f) u postupku pripreme nacрта i prijedloga zakona, podzakonskih i drugih normativnih akata, strategija, planova i programa, a prije dostavljanja Vijeću ministara Bosne i Hercegovine, daje mišljenje o usaglašenosti navedenih akata sa ovim Zakonom i međunarodnim standardima o ravnopravnosti spolova;
- g) daje inicijativu i učestvuje u pripremi zakona, podzakonskih i drugih akata, strategija, planova i programa, koji se donose na nivou Bosne i Hercegovine, u cilju utvrđivanja mjera za postizanje ravnopravnosti spolova u svim oblastima društvenog života;
- h) daje inicijativu za pokretanje postupka za izmjene i dopune propisa u slučaju neusaglašenosti sa odredbama ovog Zakona, domaćim i međunarodnim standardima o ravnopravnosti spolova;
- i) prima i obrađuje molbe, žalbe i predstavke osoba i grupa osoba u kojima se ukazuje na povrede nekog prava iz ovog Zakona;
- j) Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine donosi Jedinствena pravila za primanje i obrađivanje molbi, žalbi i predstavki osoba i grupa osoba i iz tačke i. ovog člana;
- k) predstavlja i koordinira aktivnosti, u okviru svoje nadležnosti, na međunarodnom i regionalnom nivou;
- l) nadzire provođenje ovog Zakona i u saradnji sa Genderom Centrom Federacije Bosne i Hercegovine i Gender centrom Republike Srpske i priprema izvještaje o ispunjavanju međunarodnih obveza u oblasti ravnopravnosti spolova;
- m) sarađuje u okviru svoje nadležnosti sa nevladinim organizacijama koje se bave zaštitom ljudskih prava i sloboda;
- n) vrši aktivnosti na promociji ravnopravnosti spolova;
- o) obavlja ostale poslove u cilju provođenja ovog Zakona.

Gender Centar Federacije Bosne i Hercegovine i Gender centar-Centar za jednakost i ravnopravnost polova Vlade Republike Srpske prate primjenu Zakona na nivou entiteta i u tu svrhu naročito obavljaju sljedeće poslove:

- a) prate usaglašenost zakona i drugih akata, politika, strategija, planova i programa koji se donose na nivou entiteta, sa domaćim i međunarodnim standardima za ravnopravnost spolova;
- b) daju mišljenje o usaglašenosti zakona i drugih akata, politika, strategija, planova i programa koje se donose na nivou entiteta sa odredbama ovog zakona i drugim domaćim i međunarodnim standardima za ravnopravnost spolova i pokreću inicijative za usaglašavanje;
- c) prate i analiziraju stanje ravnopravnosti spolova u entitetima;
- d) pripremaju i sačinjavaju redovne i posebne izvještaje o stanju ravnopravnosti spolova u određenim oblastima, pripremaju i sačinjavaju informacije, mišljenja i preporuke koje dostavljaju vladama entiteta i drugim nadležnim organima i tijelima;
- e) primaju i obrađuju molbe, žalbe i predstavke osoba i grupa osoba u kojima se ukazuje na povrede nekog prava iz ovog Zakona u skladu sa Jedinim pravilima iz člana 26. stav (1) tačka i);
- f) sarađuju sa institucionalnim mehanizmima iz člana 24. stav (2) ovog Zakona;
- g) predstavljaju i koordiniraju aktivnosti, u okviru svoje nadležnosti, na regionalnom nivou;
- h) sarađuju sa nevladinim organizacijama koje se bave zaštitom ljudskih prava i sloboda;
- i) pružaju stručnu i savjetodavnu podršku i pomoć svim institucijama sistema i drugim partnerima.

Gender Centar Federacije Bosne i Hercegovine i Gender centar Republike Srpske, kao stručne službe vlada, obavljaju i druge poslove u vezi sa unaprjeđenjem i promocijom ravnopravnosti spolova u entitetima.

Pored navedenih, sistem institucionalnih mehanizama za ostvarivanje principa ravnopravnosti spolova čine i sljedeća tijela:

- Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine,
- Komisija za ravnopravnost spolova Predstavničkog doma Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine
- Komisija za ravnopravnost spolova Doma naroda Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine,
- Odbor jednakih mogućnosti Narodne skupštine Republike Srpske,
- Komisije/odbori za ravnopravnost spolova kantonalnih skupština i kantonalnih vlada;
- Gradsko vijeće/Skupština grada (gradovi Sarajevo i Mostar)
- Komisije za ravnopravnost spolova općinskih vijeća/skupština općina i ureda načelnika općina,
- Komisije za ravnopravnost spolova Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Nominirane osobe za gender pitanja u organima državne uprave.

PRILOG III – Statistika

ČLAN 4: PROMOVIRANJE JEDNAKOSTI IZMEĐU ŽENA I MUŠKARACA

Tabela 1: Iznos naknada porođiljama u Federaciji BiH ; period 2005-2009

Kanton	GODINE			
	2005.g.	2006.g.	2007.g.	2008.g.
UNSKO SANSKI	50% od plaće žene-majke	Nema podataka	50% od plaće žene-majke Iznos 251,00-977,00	50% od plaće žene-majke Iznos 150,00-1355,00
POSAVSKI	Nema propisa	Nema propisa	Nema propisa	Nema propisa
TUZLANSKI	60% od plaće žene-majke 55% od plaće kantona	Nema podataka	55% od plaće žene-majke 90% od plaće kantona Iznos 280,00-1369,00	55% od plaće žene-majke 90% od plaće kantona Iznos 280,00-1340,00
ZENIČKO DOBOJSKI	80% od plaće žene-majke	Nema podataka	80% od plaće žene-majke Iznos 150,00-588,00	80% od plaće žene-majke Iznos 200,00-639,00
BOSANSKO PODRINJSKI	80% od plaće žene-majke	Nema podataka	80% od plaće žene-majke Iznos 261,00-888,00	80% od plaće žene-majke Iznos 359,00
SREDNJO BOSANSKI	50% od plaće žene-majke	Nema podataka	50% od plaće žene-majke 230,00	50% od plaće žene-majke 250,00-300,00
HERCEGOVAČKO NERETVANSKI	Nema propisa	Nema propisa	Nema propisa	Nema propisa
ZAPADNO HERCEGOVAČKI	70% od plaće žene-majke	Nema podataka	70% od plaće žene-majke Iznos 119,00-1757,00	70% od plaće žene-majke Iznos 119,00-1757,00
SARAJEVSKI	60% od prosječne plaće ostvarene u kantonu, što iznosi 342,00	Nema podataka	60% od prosječne plaće ostvarene u kantonu, što iznosi 342,00	60% od prosječne plaće ostvarene u kantonu, što iznosi 360,00
KANTON 10.	80% od plaće žene-majke	Nema podataka	80% od plaće žene-majke 249,00-1671,00	80% od plaće žene-majke 216,00-781,00

Izvor podata: Federalno ministarstvo rada i socijalne politike

Tabela 2: Iznos naknada porođiljama u Republici Srpskoj ; period 2005-2009

Prava iz Zakona o dječijoj zaštiti	2005.		2006.		2007.		2008.		2009.	
	prosj. broj koris.	iznos u KM	prosj. broj koris.	iznos u KM	prosj. broj koris.	iznos u KM	prosj. broj koris.	iznos u KM	prosj. broj koris.	iznos u KM
Naknada plate isplaćene porođilje	1.985	4.015.569	2.355	4.924.122	2.662	6.615.187	3.678	13.724.747	3.736	26.070.61
Naknada plate broj isplata prosjek	12031:12 = 1002		14053:12 = 1171		16219:12 = 1351		21415:12 = 1784		22469:12 = 1.872	
Rad sa 1/2 rad. vremena	28	55.518	32	74.913	44	116.023	55	255.673	60	232.885

Izvor podataka: Javni fon dječije zaštite RS

Tabela 3: Razlike u pravu na porođiljsko odsustvo u BiH

	Trajanje odsustva (mjeseci)	Iznos prosječne naknade (% plate osiguranice)	Iznos minimalne naknade za zaposlene (KM)	Iznos naknade za nezaposlene majke
Republika Srpska	12	100	205	80
Unsko-sanski kanton	12	50	Minim. plata	-
Posavski kanton	-	-	-	150
Tuzlanski kanton	12	90	256	-
Zeničko-dobojski kanton	12	80	200	-
Bosansko-podrinjski kanton	12	80	238	78,50
Srednjobosanski kanton	12	50	Minim. plata	-
Hercegovačko-neretvanski kanton	-	-	-	-
Zapadno-hercegovački kanton	12	70	232	80
Kanton Sarajevo	12	60	308	171
Kanton 10	12	80	150	-

Izvor: Istraživanje ALDI na osnovu informacija nadležnih javnih službi

ČLAN 5: ELIMINACIJA STEREOTIPA I PREDRASUDA

Tabela 4: Podaci o SOS telefonima, sigurnim kućama i evidentiranim slučajevima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini

Vrata podataka	2006.	2007.	2008.	2009.
	RS+FBiH	RS+FBiH	RS+FBiH	RS+FBiH
SOS telefoni	4+10	5+9	5+10	
Broj sigurnih kuća	2+6	3+6	3+6	3+6
Kreveti u sigurnim kućama	30+100	57+119	57+119	60+
Smješteno u SK u toku god.	206+362 žene i djeteta	238+268	339+244	X+317

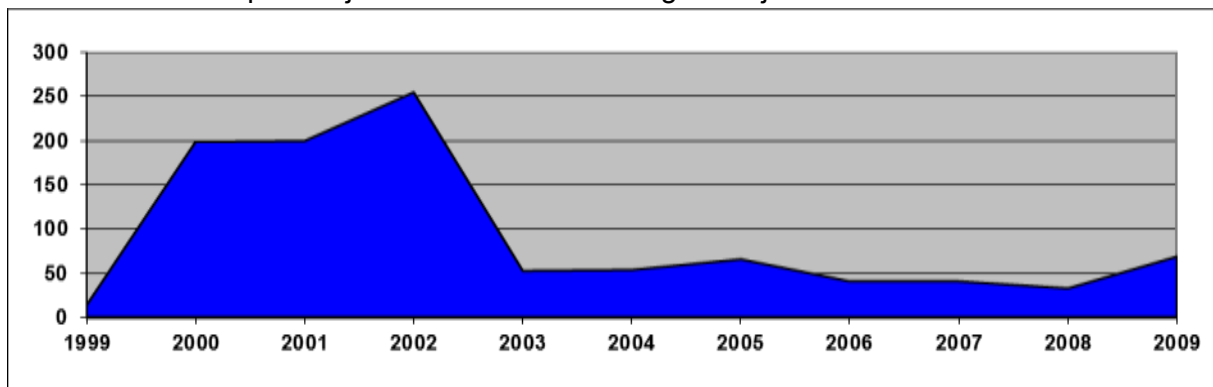
Vrata podataka	2006.	2007.	2008.	2009.
	RS+FBiH	RS+FBiH	RS+FBiH	RS+FBiH
Broj poziva na SOS telefone	2657+2673	3513+2731	3249+X	2619+2978
Prijavljeno policiji	X +1384	X +1093	X+2272	X+1631
Podnešeni izvještaji policije	X+639	X +647	X +889	X +689
Nasilje u porodici	609+712	523+775	362+889	
Podnešeno slučajeva tužilaštvima	554+218	301+X	463+X	
Izrečeno presuda u tužilaštvu	233+92	181+X		
Zahtjevi za izricanje zaštitnih mjera	X+16	X+18	X+120	X+177
Izrečene zaštitne mjere	X+1	X+17	X+53	X+32
podnešeno u sud	338+X	415+X	445+463	1121+X
presuđeno	274+X	361+X	208+228	548+X
Ubijeno žena, žrtava nasilja	-	7+10	-	

Napomena: Tabela predstavlja objedinjene podatke iz izvještaja entitetskih gender centara koji su pripremani na osnovu dostupnih podataka dostavljenjih iz nadležnih institucija na entitetskom, kantonalnom i opštinskom nivou: sudova, tužilaštava, policije i centara za socijalni rad, kao i nevladinih organizacija koje se bave pitanjima nasilja u porodici. Oznakom 'X' indicirani su podaci koji nedostaju.

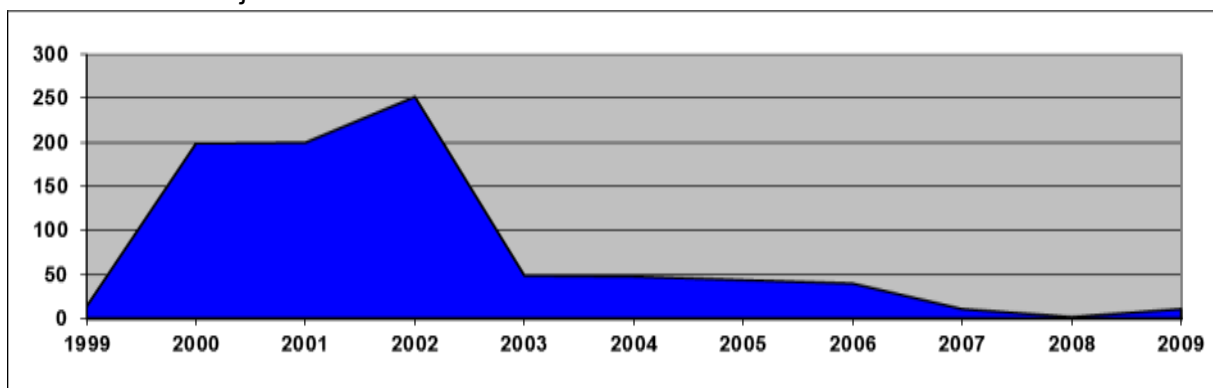
ČLAN 6. TRGOVINA ŽENAMA I EKSPLOATACIJA KROZ PROSTITUCIJU

Grafikon 1 - Trendovi ukupnog broja identifikovanih žrtava trgovine

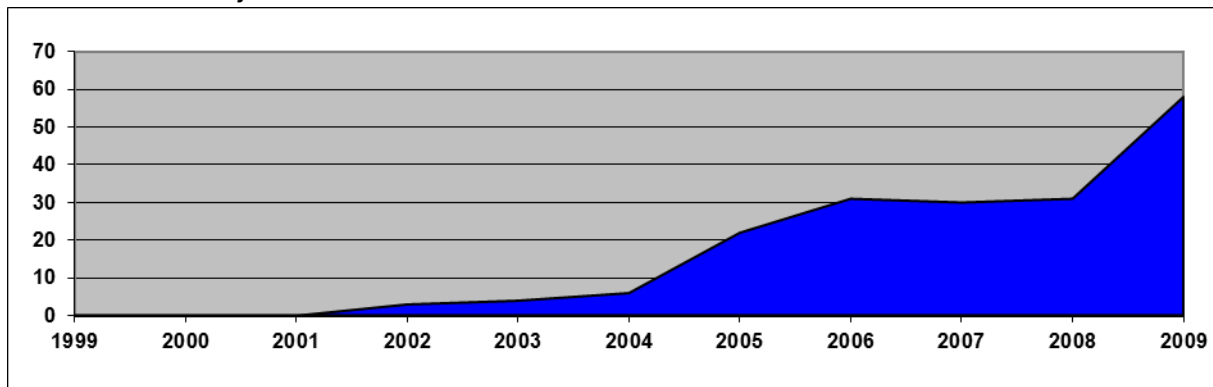
Grafikon 1-a - Ukupan broj identifikovanih žrtava trgovine ljudima.

Grafikon 1-b - Broj identifikovanih stranih žrtava.

Grafikon 1-c - Broj identifikovanih domaćih žrtava

ČLAN 7: POLITIČKI I JAVNI ŽIVOT

Tabela 5: Analiza izbornih rezultata od 1996.g. do 2010.g.

Izborna godina/ nivo izbora	Kandidati m/ž i kandidiranih žena	Izabrani m/ž	% izabranih žena
Izbori 1996.	Kandidirano je 2% žena	-	-
Predsjedništvo BiH	16% m; 0% ž	3 m; 0 ž	0%
Predstavnički dom BiH	9,4% ž	41 m; 1 ž	2,4%
Predstavnički dom FBiH	10,5% ž	133 m; 7 ž	5%

Narodna skupština RS	7,6% ž	-	2,4%
kantoni	10,1% ž	379m; 27ž	6,1%
Opštinski izbori 1997.		-	5,4%
Narodna skupština RS	11,7% ž	-	2,4%
opštine	9,6% ž	-	5,4%
Opšti izbori 1998.			
Predstavnički dom PSBiH	28,8% ž	29m; 13ž	30,2%
FBiH	24,2% ž		15%
Narodna skupština	19,5% ž		22,9% (19%)
kantoni	24,9% ž		18,2%
opštine	21,3% ž		26,6%
Izbori 2000.			
Predstavnički dom PSBiH	28,3% ž	39m, 3ž	7,1%
Predstavnički dom FBiH	36,1% ž	116m; 24ž	17,1%
Narodna skupština RS	31,9% ž		18. 1% (15%)
kantoni	35,3% ž		19,7%
opštine	32,9% ž	2718m; 595ž	17,9%
Opšti izbori 2002.	35% ž ili 2719	432m; 109 ž	20,15%
Predsjedništvo BiH	35%m; 1%ž	3m; 0ž;	0%
Predstavnički dom PSBiH	-	36m; 6ž	14,28%
Predstavnički dom Parlamenta FBiH	34,8%ž		21,4%
Predsjednik i Podpredsjednik RS	22%m; 2%ž	3m; 0ž	0%
Narodnu skupštinu R S	35,5% ž	68+15	18% (16,9%)
Skupštinu kantona u FBiH	35,4% ž		21,9%
Lokalni izbori 2004.	Kandidiranih žena je 34,05% ili 9583	2731m, 550ž	žena u vlasti 16,76%
Opštinska vijeća/ SO, Skupština BDBiH, Gradsko vijeće Grada Mostara, Skupština grada Banjaluke	17055m; 9551ž	2594m; 547ž	17,4% (16,8%)
Načelnici opština u FBiH, RS, gradonačelnik Banjaluke	777m; 32ž	137m; 3ž	2,14%
Opšti izbori 2006.	Kandidiranih žena je 36,2% ili 2625	428m; 89ž	17,21%
Predsjedništvo BiH	20%m, 3%ž	3m; 0ž	0%
Predstavnički dom PSBiH	-	38m; 4ž	9,5% (14,3%)
Predstavnički dom Parlamenta FBiH	-	-	20,4% (21,4%)
Predsjednik i podpredsjednik RS	15m; 1ž	3m; 0ž	0%
Narodna skupština RS	-	63+20	18% (18,3%)
Skupština kantona FBiH	-	-	13,9%
Lokalni izbori 2008.	Kandidiranih žena je 35,28% ili 10245		
Opštinska vijeća/ SO, Skupština BDBiH, Gradsko vijeće Grada Mostara, Skupština grada Banjaluke	18371m; 10189ž(35,91%)	2678m; 469ž	15%
Načelnici opština u FBiH, RS, gradonačelnik Banjaluke	530m; 36ž (6,36%)	136m; 4ž	2,85%
Za nacionalne manjine	106m; 20ž (18,87%)	27m; 8ž	22,85%

Opšti izbori 2010.	kandidiranih žena 36,82% ili 3035		
Predsjedništvo BiH	17m; 2ž(10,5%)	3m; 0ž	0%
Predstavnički dom PSBiH	534m; 347ž(39,38%)	34m; 8ž	19%
Predsjednik i podpredsjednik RS	18m; 1ž(10,5%)	3m; 0ž	0%
Predstavnički dom FBiH	882m; 560ž(38,83%)	81m, 17ž	17,3%
Narodna skupština RS	979m; 560ž(36,38%)	65m; 18ž	21,7%
Skupštine kantona FBiH	2777m; 1565ž(36,04%)		

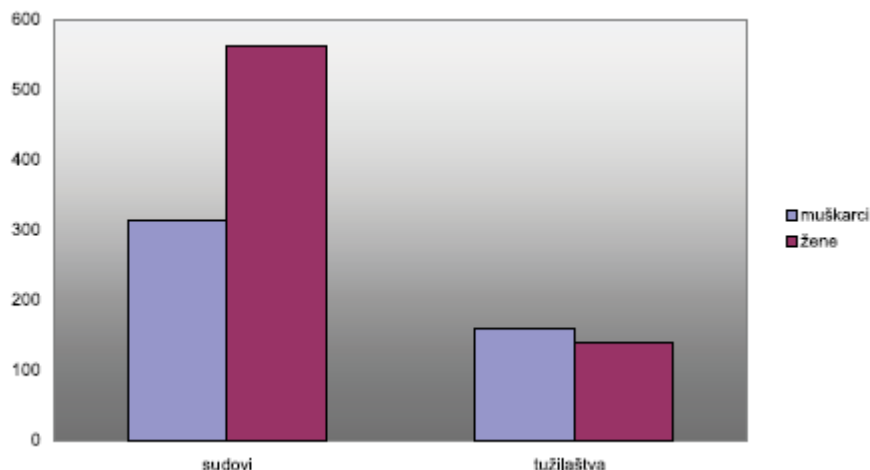
Napomena: Analiza je napravljena na osnovu dostupnih podataka Centralne izborne komisije BiH i izvještaja entitetskih gender centara. Podaci, koji su u poslednjoj koloni dopisani u zagradi, označavaju da je dolazilo do promjena u toku mandata.

Tabela 6: Spolna struktura sudaca i tužitelja prema nivou i vrsti pravosudne institucije

Razina	Vrsta institucije	Muškarci	Žene	Ukupno
BiH		38 (55,07%)	31 (44,93%)	69
	Sud	24 (58,54%)	17 (41,46%)	41
	Tužiteljstvo	14 (50%)	14 (50%)	27
Brčko Distrikt		16 (46,6%)	17 (53,3%)	33
	Apelacijski sud	3 (42,86%)	4 (57,14%)	7
	Tužiteljstvo	4 (44,44%)	5 (55,56%)	9
	Osnovni sud	9 (52,94%)	8 (47,06%)	17
Entitetski FBiH		15 (51,72%)	14 (48,128)	29
	Sud	10 (50%)	10 (50%)	20
	Tužiteljstvo	5 (55,56%)	4 (44,44%)	9
Entitetski RS		11 (52,38%)	10 (47,62%)	21
	Sud	9 (52,94%)	8 (47,06%)	17
	Tužiteljstvo	2 (50%)	2 (50%)	4
Kantonalni		128 (45,23%)	155 (54,77%)	283
	Sud	37 (31,36%)	81 (68,64%)	118
	Tužiteljstvo	91 (55,15%)	74 (44,85%)	165
Okružni		73 (51,41%)	69 (48,59%)	142
	Sud	29 (49,15%)	30 (50,85%)	59
	Tužiteljstvo	44 (53,01%)	39 (46,99%)	83
Općinski	Sud	122 (31,77%)	262 (68,23%)	384
Osnovni	Sud	72 (36,55%)	125 (63,45%)	197
Ukupno	Sudovi	315	563	1176
	Tužiteljstva	160	138	

Izvor: Godišnji izvještaj Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH za 2009.godinu

Tabela 7: Spolna struktura sudaca i tužitelja u BiH

Izvor: Godišnji izvještaj Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH za 2009.godinu

Tabela 8: Spolna struktura predsjednika sudova i glavnih tužitelja prema nivou pravosudne institucije

Institucija	Pozicija	Muškarci	Žene	Ukupno
Sud BiH	predsjednik suda	0	1	1
Vrhovni sudovi	predsjednik suda	2	0	2
Kantonalni sudovi	predsjednik suda	2	8	10
Okružni sudovi	predsjednik suda	4	1	5
Apelacijski sud Brčko Distrikta BiH	predsjednik suda	1	0	1
Općinski sudovi	predsjednik suda	15	13	28
Osnovni sudovi	predsjednik suda	13	5	18
Osnovni sud Brčko Distrikta BiH	predsjednik suda	1	0	1
Tužiteljstvo BiH	glavni tužitelj	1	0	1
Tužiteljstvo FBiH	glavni tužitelj	1	0	1
Tužiteljstvo RS	glavni tužitelj	1	0	1
Kantonalna tužiteljstva	glavni tužitelj	8	1	9
Okružna tužiteljstva i Spec.tuž. Banja Luka	glavni tužitelj	5	1	6
Tužiteljstvo Brčko Distrikta BiH	glavni tužitelj	1	0	1
UKUPNO		55	30	85

Izvor: Godišnji izvještaj Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH za 2009.godinu

ČLAN 10: OBRAZOVANJE

Tabela 9: Spolna zastupljenost vaspitača/ica i djece u predškolskim ustanovama BiH

godina	Broj ustanova	Vaspitači M+Ž	Ukupno djece	djevojčice	dječaci
2006/07	197	56+960	13384	6299	7085
2007/08	194	25+1044	14517	6956	7561
2008/09	196	123+994	16260	7763	8497
2009/10	209	37+1159	16723	8083	8640

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Tabela 10: Spolna zastupljenost nastavnika/ca i djece u osnovnim školama u BiH

godina	Broj škola i škola za djecu sa posebn.potreb.	Nastavnici M+Ž	Ukupno djece	učenice	učenici
2006/07	1885+63	7265+15305	367176	178843	188333
2007/08	1886+63	7238+16013	363438	176071	165202
2008/09	1874+63	7342+16439	359925	174647	184320
2009/10	1853+67	7566+16811	351118	170897	180221

Izvor:Agencija za statistiku BiH

Tabela 11: Broj odjeljenja i učenika/ca u osnovnim redovnim i školama za djecu sa posebnim potrebama 2009/2010

	Ukupno odjeljenja			Učenici						Ponovci	
	Svega	Nekombinovana	Kombinovana	Svega	Učenice	I-IV i IV razred	V-VIII i VI-IX razred	Učisan u prvi razred		Svega	Učenice
								Svega	Učenice		
BiH	16.566	14.703	1.863	351.118	170.897	175.271	175.847	36.056	17.546	720	162
Redovne osnovne škole	16.362	14.579	1.783	349.994	170.495	174.708	175.286	35.987	17.527	714	161
Škole za djecu sa posebnim potrebama	204	124	80	1.124	402	563	561	69	19	6	1

Izvor:Agencija za statistiku BiH

Tabela12: Spolna zastupljenost učenika/ca u srednjim školama BiH i učenika/ca koji su završili srednju školu

godina	Ukupno učenica	Ukupno učenika	Završile učenice	Završili učenici	Učenice ponovci
2006/07	80054	80443	20846	21527	-
2007/08	77998	79452	-	-	-
2008/09	72540	73147	20673	21699	28,41%
2009/10	72842	74077	-	-	28,45%

Izvor:Agencija za statistiku BiH

Tabela 13: Spolna zastupljenost učenika/ca prema vrsti srednje škole i razredima 2009/2010

	Ukupno učenika	Učenice	Učenici po razredima							
			I		II		III		IV	
			Ukupno	Učenice	Ukupno	Učenice	Ukupno	Učenice	Ukupno	Učenice
Ukupno	146.919	72.842	43.838	21.173	35.339	17.018	37.410	18.213	30.332	16.438
Gimnazije	37.495	23.680	10.400	6.492	8.412	5.277	9.032	5.758	9.651	6.153
Tehničke škole	75.774	37.764	21.039	10.661	17.113	8.442	17.769	8.790	19.853	9.871
Umjetničke škole	1.369	763	403	219	323	189	308	176	335	179
Vjerske škole	1.903	926	565	275	431	201	455	228	452	222
Stručne škole	29.990	9.552	11.295	3.476	8.962	2.863	9.733	3.213	-	-
Škole za djecu sa posebnim potrebama	388	157	136	50	98	46	113	48	41	13

Izvor:Agencija za statistiku BiH

Tabela 14: Broj ustanova i spolna zastupljenost nastavnog kadra u srednjim školama BiH

godina	Broj ustanova	Nastavno osoblje Ž	Nastavno osoblje M	Puno radno vrijeme Ž	Kraće r. vrijeme Ž
2006/07	304	6184	5230	4601	1583
2007/08	305	6258	5246	-	-
2008/09	306	6254	5311	4742	1512
2009/10	310	6559	5098	4811	1748

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Tabela 15: Spolna zastupljenost redovnih i vanrednih studenata/ca

godina	Ukupno studentica	Ukupno studenata	Redovne studentice	Redovni studenti	Vanredni ⁴⁹ Ž/M
2005/06	50352	40911	37135	29821	35%/37%
2006/07	55155	44402	39747	31381	39%/41%
2007/08	58624	46314	44142	34368	33%/35%
2008/09	59032	46326	47306	36838	25%/26%
2009/10	61396	48183	50298	39008	20%/20%

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Tabela 16: Procenat diplomiranih studentica prema ukupnom broju diplomanata

godina	Ukupno	Diplomirani studenti	Diplomirane studentice	Postotak žena od ukupnog broja diplomanata
2006.	10003	4230	5773	58%
2007.	12199	5031	7168	59%
2008.	15013	6196	8907	59%

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Tabela 17: Procenat žena koje su magistrirale u odnosu na ukupan broj magistranata u BiH

godina	Ukupno	Magistri	Magistrice	Postotak žena od ukupnog broja magistranata
2006.	328	188	140	42,6%
2007.	428	245	182	42,5%
2008.	576	288	288	50%

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Tabela 18: Procenat žena koje su doktorirale u odnosu na ukupan broj doktoranata po godinama u BiH

godina	Ukupno	Doktori nauka M	Doktori nauka Ž	Postotak žena od ukupnog broja doktora nauka
2006.	134	80	54	40%
2007.	136	91	45	33%
2008.	178	119	59	33%

Izvor: Agencija za statistiku BiH

⁴⁹ Procenat vanrednih studenata/ca u odnosu na redovne studentice/e.

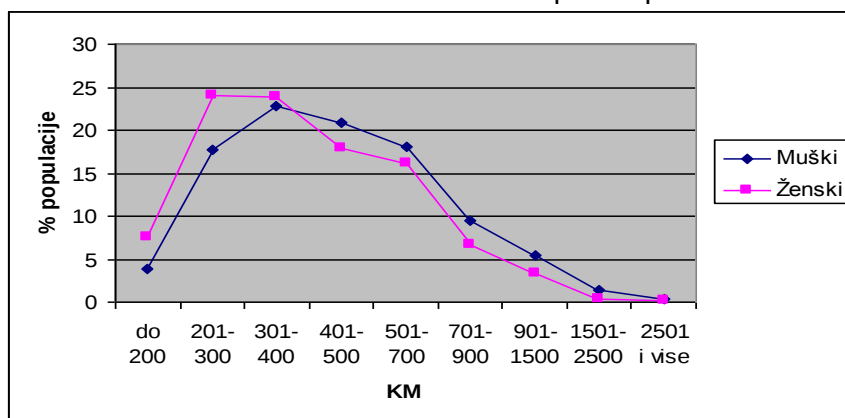
Tabela 19: Procentualna zastupljenost žena koje su diplomirale, magistrirale i doktorirale u prethodnih pet godina na visokoškolskim institucijama u BiH

godina	Diplomanti Ž+M	% žena diplanata	Magistri/ specijalisti Ž+M	% žena magistara/ specijalista	Doktori nauka Ž+M	% žena doktora nauka
2005	4747+3380	58%	104+200	40,3%	27+64	29%
2006	5773+4230	58%	140+188	42,7%	54+80	40%
2007	7168+5031	59%	182+245	42,5%	45+91	33%
2008	8907+6106	59%	288+288	50%	59+119	33%
2009	9988+6863	59%	319+291	52,3%	53+82	39%

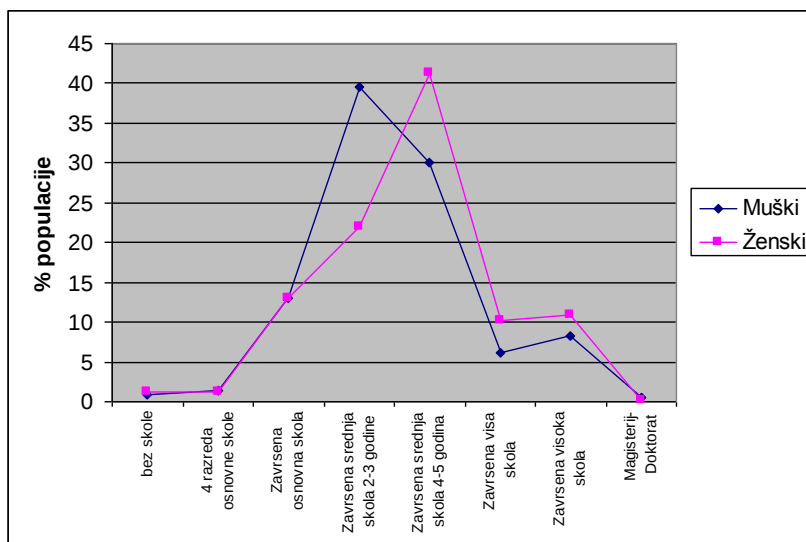
ČLAN 11: ZAPOŠLJAVANJE

Grafikon 2 – a,b i c – Gender jaz u prihodima

Grafikon 2 - a: Procentualni odnos muškaraca i žena u BiH prema platnom razredu

Grafikon 2 - c: Zaposlene osobe u BiH prema obrazovnoj strukturi

Grafikon 2 - b: Procentualni odnos muškaraca i žena u BiH prema platnom razredu za 40-satno radno vrijeme za osobe bez završene osnovne škole

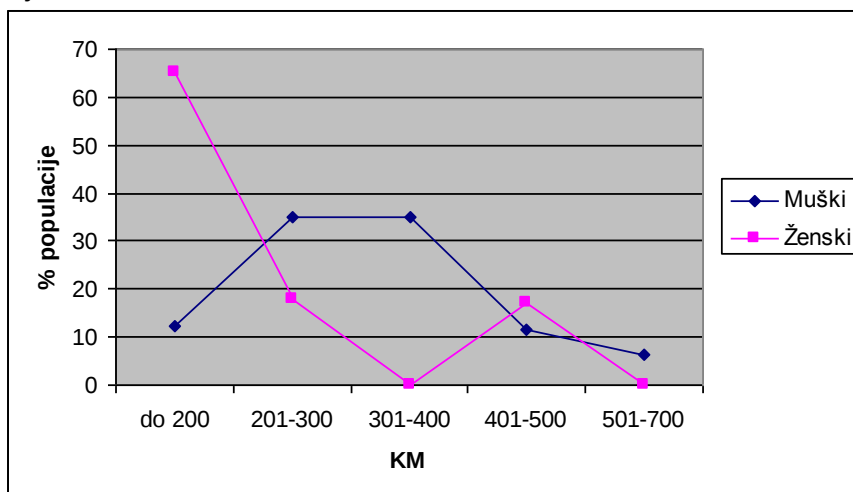

Tabela 20: Stopa zaposlenosti muškaraca i žena i stopa aktivnosti

godina	Broj zaposl. Ž	Broj zaposl. M	Stopa zaposl. Ž	Stopa zaposl. M	Stopa aktivnosti Ž
2007.	258887	409426	20,8	42,3	31,0
2008.	275528	426804	23,1	44,9	31,6
2009.	311000	531000	23,7	43,2	31,9
2010.	279283	404116	23,3	42,2	33,2

Izvor:Agencija za statistiku BiH

Tabela 21: Stopa nezaposlenosti muškaraca i žena i ukupna stopa aktivnosti

godina	Broj nezaposl. Ž	Broj nezaposl. M	Stopa nezap. Ž	Stopa nezap. M	Ukupna st. aktivnosti
2007.	249117	275907	32,9	26,7	43,9
2008.	245792	247613	26,8	21,4	43,9
2009.	133000	183000	25,6	23,1	43,1
2010.	261746	260334	29,9	25,6	44,6

Izvor:Agencija za statistiku BiH

Tabela 22: Brojčani pokazatelji neaktivnih žena i muškaraca (ukupno⁵⁰ i po godinama starosti)

godina	Ukupan broj neaktivnih Ž	Ukupan broj neaktivnih M	Broj neaktiv Ž od 15-24 g	Broj neaktiv Ž od 15-64 g	Broj neakt M od 15-64 g
2007.	972000	557000	176000	1128000	1107000
2008.	938000	549000	157000	1071000	1048000
2009.	914000	549000	158000	1057000	1031000
2010.	893000	546000	153000	1058000	1044000

Izvor:Agencija za statistiku BiH

⁵⁰ Neaktivno stanovništvo čine sve osobe koje imaju 15 i više godina i koje u referentnoj sedmici nisu radile, te koje tokom 4 sedmice (referentna i tri prethodne) nisu preduzimale nikakve radnje u cilju traženja posla, kao i osobe koje nisu spremne početi raditi u naredne dvije sedmice, ako bi im posao bio ponuđen.

Tabela 23: Indikatori radne snage prema grupama starosti i spolu u BiH 2010, u %

	BIH	FBIH	RS	BD BIH		BIH	FBIH	RS	BD BIH
STOPA ZAPOSLENOSTI					STOPA NEZAPOSLENOSTI				
MUŠKARCI					MUŠKARCI				
15-24	17,8	16,7	20,7	(13,1)	15-24	55,1	58,7	46,5	(62,4)
15-64	49,6	47,7	53,7	41,8	15-64	26,1	27,6	22,8	(34,5)
Ukupno	42,2	40,9	45,0	35,0	Ukupno	25,6	27,3	22,0	(34,1)
ŽENE					ŽENE				
15-24	10,0	(7,9)	(14,9)	(9,8)	15-24	61,3	68,3	47,3	(64,6)
15-64	28,6	24,9	36,3	22,1	15-64	30,4	32,5	26,9	40,4
Ukupno	23,3	20,6	28,6	17,1	Ukupno	29,9	32,3	25,9	40,4
UKUPNO	32,5	30,4	36,6	25,8	UKUPNO	27,2	29,1	23,6	36,4

() podatak je manje siguran ako je koeficijent varijacije (CV) manji od 0,20 ili jednak ili veći od 0,10 ili izražen u procentima $10\% \leq CV < 20\%$
 (()) podatak je nesiguran ako je koeficijent varijacije (CV) manji od 0,30 ili jednak ili veći od 0,20 ili izražen u procentima $20\% \leq CV < 30\%$

Tabela 24: Zaposleni prema zanimanju i spolu u BiH, 2010, struktura u %

	BIH	FBIH	RS	BD BIH
MUŠKARCI				
Zaposlenici	74,3	79,8	65,6	69,1
Samozaposlenici	23,2	18,4	31,0	(29,8)
Pomažući članovi	(2,4)	((1,9))	(3,4)	.
Ukupno (u hiljadama)	531	326	196	(9)
ŽENE				
Zaposlenici	72,1	79,8	61,5	86,3
Samozaposlenici	16,8	12,5	22,6	(9,9)
Pomažući članovi	11,1	(7,7)	(15,9)	.
Ukupno (u hiljadama)	311	174	133	(5)
UKUPNO	843	500	329	14

() podatak je manje siguran ako je koeficijent varijacije (CV) manji od 0,20 ili jednak ili veći od 0,10 ili izražen u procentima $10\% \leq CV < 20\%$
 (()) podatak je nesiguran ako je koeficijent varijacije (CV) manji od 0,30 ili jednak ili veći od 0,20 ili izražen u procentima $20\% \leq CV < 30\%$
 . podatak je ekstremno nesiguran ako je koeficijent varijacije (CV) jednak ili veći od 0,30 ili izražen u procentima $CV \geq 30\%$

Izvor: Anketa o radnoj snazi 2010 (ARS), Agencije za statistiku BiH

PRILOG IV – Zakoni, strategije i akcioni planovi

- Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH" broj: 32/10)
- Zakon o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik BiH“ broj: 59/09)
- Izmjene i dopune Zakona o Javnom radiotelevizijskom servisu Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH" broj: 32/10)
- Izmjene i dopune Zakona o Javnom radiotelevizijskom sistemu Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH" broj: 32/10)
- Izmjene i dopune Zakon o komunikacijama ("Službeni glasnik BiH" broj: 32/10)
- Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine
- Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici u BiH, 2009-2011.
- Akcioni plan za implementaciju UN Rezolucije 1325 „Žena, mir, sigurnost“ u BiH, 2010-2013.

PRILOG V – Preporuke UN Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena: Bosna i Hercegovina

Komitet je, 16. maja 2006. godine, razmatrao Kombinirani inicijalni, drugi i treći periodični izvještaj Bosne i Hercegovine (CEDAW/C/BiH/1-3) na svom 721. i 722. Lista tema i pitanja je sadržana u CEDAW/C/BiH/Q/3, a odgovori Bosne i Hercegovine sadržani su u CEDAW/C/BiH/Q/3/Add.1.

Glavne oblasti pažnje i preporuke

12. Komitet zahtijeva od države članice da bez odlaganja ispoštuje svoje obaveze utvrđene Konvencijom o eliminaciji diskriminacije žena, da uključi žene u sve političke, ekonomske i transformacijske procese na državnom, entitetskom, kantonalnom i općinskom nivou, kako bi one bile ravnopravne sa muškarcima i da gender-analize budu sastavni dio tih procesa.

14. Komitet zahtijeva da država članica osigura de facto sudsku primjenjivost prava iz Konvencije u svim domaćim sudovima i drugim mehanizmima. Komitet poziva državu članicu da uvede dodatne mjere za šire informiranje o Konvenciji i da sprovede programe za tužitelje/ice, sudije i sutkinje, ombudsmane i advokate/ice koji pokrivaju primjenu Konvencije, a posebno njene koncepte o direktnoj i indirektnoj diskriminaciji i ravnopravnosti. Preporuka Komiteta je i da se podrže stalne kampanje podizanja svijesti i pravna obuka za žene i nevladine organizacije koje se bave ženskim pitanjima radi podsticanja i osposobljavanja žena da iskoriste mogućnosti postupaka i pravnih lijekova u slučaju kršenja njihovih prava utvrđenih Konvencijom.

16. Preporuka Komiteta je da država članica ubrza postupak harmoniziranja zakona kako bi se ispoštovala obaveza utvrđena Zakonom o ravnopravnosti spolova (član 30. stav 2), kao i svim članovima Konvencije, te uspostavi procedure za uspješnu provedbu i izvršavanje navedenih zakona.

18. Komitet zahtijeva da država članica uspostavi prioritete u prikupljanju podataka i uključi opsežne statističke podatke ravnopravnosti po spolu u svoj sljedeći izvještaj, kako bi se mogla prikazati prava slika de facto uživanja ljudskih prava od strane žena. Preporuka Komiteta je, također, da budu primjenjene kaznene mjere predviđene za nepoštivanje člana 18. Zakona o ravnopravnosti spolova.

20. Preporuka Komiteta je da država članica osnaži Agenciju za ravnopravnost spolova kroz veće ovlasti vis-a-vis relevantnih ministarstava i Vijeća ministara u njenoj procjeni zakona, akata i podzakonskih propisa sa aspekta gendera, kao i kroz dodatne ljudske resurse i finansijska sredstva. Preporuka Komiteta je da država članica preispita adekvatnost pozicioniranja Agencije za ravnopravnost spolova u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, te da razmotri mogućnost njene uspostave kao tijela koje će biti direktno odgovorno Vijeću ministara Bosne i Hercegovine. Preporuka Komiteta je, također, da država članica nastavi s aktivnostima na podizanju svijesti i izgradnji kapaciteta svih vladinih agencija na državnom, entitetskom, kantonalnom i općinskom nivou vezano za njihovu kolektivnu odgovornost u provedbi Konvencije.

22. Preporuka Komiteta je da Nacrt gender akcionog plana bude podnesen Vijeću ministara i Parlamentarnoj skupštini po ubrzanoj proceduri, kako bi mogao biti usvojen prije sljedećih izbora u 2006. godini. Preporuka Komiteta je, također, da

država članica odmah poduzme mjere za nastavak gender obuke vladinih zvaničnika/ca na svim nivoima i da dodijeli sredstva za implementaciju Plana kroz uvođenje budžetskih linija u okviru ministarstava zaduženih za implementaciju, kao i kroz iznalaženje sredstava kod međunarodnih donatora.

24. Komitet zahtijeva da država članica distribuirala informacije o Konvenciji u programima u obrazovnom sistemu, uključujući edukaciju o ljudskim pravima i gender obuku, sa perspektivom koja mijenja postojeće stereotipne stavove o ulogama žena i muškaraca i ponašanja prema tim ulogama. Preporuka Komiteta je da se pokrenu kampanje podizanja svijesti i za žene i za muškarce, te da se podstiču mediji na projiciranje pozitivnih primjera žena i jednakog položaja i odgovornosti žena i muškaraca u privatnoj i javnoj sferi.

26. Komitet poziva državu članicu da harmonizira zakone iz oba entiteta i da ubrza formuliranje i usvajanje podzakonskih propisa, kao i uspostavu relevantnih struktura i institucija potrebnih za implementaciju. Pored toga, preporuka Komiteta je da se poduzmu konkretne mjere za ohrabrivanje žena da prijave slučajeve nasilja u porodici i da se osigura, kroz programe obuke, da zvaničnici/e javnih institucija, naročito oni/e koji/e sprovode zakon, sudstvo, pružaoci zdravstvenih usluga, socijalni radnici/e i nastavno osoblje, budu u potpunosti upoznati sa primjenjivim pravnim odredbama, kao i svim oblicima nasilja nad ženama, te da su obučeni da reaguju na adekvatan način. Komitet, također, podstiče državu članicu da prikuplja podatke o slučajevima porodičnog nasilja nad ženama i da na temelju takvih podataka nastavi sa izradom održivih strategija za borbu protiv ovakvog kršenja ljudskih prava.

28. Komitet zahtijeva da država članica intenzivira svoje napore u borbi protiv trgovine ženama i djevojčicama. Preporuka Komiteta je da se jačaju mjere koje imaju za cilj poboljšanje ekonomskog položaja žena i podizanja svijesti, kako bi se eliminirala njihova podložnost onima koji se bave trgovinom, kao i da se pojača socijalna pomoć, te mjere rehabilitacije i reintegracije žena i djevojčica koje su bile žrtve trgovine. Preporuka Komiteta je da se takvom zaštitom obuhvate i žene državljanke Bosne i Hercegovine kojima se trguje unutar zemlje, kao i one koje su žrtve trgovine u druge svrhe koje ne uključuju prostituciju. Komitet poziva Vladu da osigura korištenje maksimalnih zakonskih mogućnosti u kažnjavanju trgovaca, kao i da osigura da žene i djevojčice žrtve trgovine dobiju potrebnu pomoć u procedurama prije, u toku i nakon postupaka, kako bi svjedočile protiv trgovaca. Komitet zahtijeva da država članica u svom narednom izvještaju dostavi opsežne informacije i podatke o trgovini ženama i djevojčicama, kao i analize o oblicima trgovine ženama u Bosni i Hercegovini i poduzetim mjerama za suzbijanje ovih novih trendova.

30. Komitet zahtijeva da država članica što prije harmonizira Izborni zakon sa Zakonom o ravnopravnosti spolova, te da pojača i sprovede mjere za veću zastupljenost žena u izabranim i imenovanim tijelima i na funkcijama u procesima donošenja odluka u državnoj upravi, sudstvu, kao i na funkcijama u državnim kompanijama, između ostalog i putem provedbe privremenih specijalnih mjera, u skladu sa članom 4., stav 1. Konvencije i Općim preporukama 25. Komitet, također, podstiče državu članicu da senzitivira privatna preduzeća, sindikate i političke stranke u cilju unapređivanja žena u procesima donošenja odluka.

32. Preporuka Komiteta je da se nastavi s procesom reforme kako bi se osigurala konzistentnost u obrazovnim mogućnostima za oba spola u oba entiteta Bosne i Hercegovine, uključujući ruralna područja, kao i marginalizirane grupe žena i djevojčica, posebno one koje pripadaju romskoj manjini. Preporuka Komiteta je,

također, da država članica podstiče raznolikost obrazovnih i profesionalnih izbora za žene i muškarce.

34. Komitet zahtijeva da država članica sprovede relevantne dijelove Zakona o ravnopravnosti spolova i relevantne preporuke projekta za implementaciju ovog Zakona, kao i da osigura da državna i privatna preduzeća odgovaraju pred sudom za kršenje odredbi o ravnopravnosti spolova sadržanim u Zakonu o ravnopravnosti spolova i regulativom iz oblasti rada. Komitet, također, zahtijeva da država članica intenzivira svoje napore kako bi osigurala da su svi programi zapošljavanja gender senzitivni i da žene u potpunosti koriste mogućnosti svih planiranih programa za podršku poduzetništvu, uključujući i mogućnosti povoljnih kreditnih linija. Preporuka Komiteta je da se pojačaju naponi kako bi se povećala zastupljenost žena u formalnoj ekonomiji i kako bi se eliminirala profesionalna segregacija, u oba smjera po horizontali i po vertikali; da se smanji i premosti razlika u plaćama između žena i muškaraca u javnom sektoru; i da se ženama osigura pristup strukovnom obrazovanju.

36. Komitet zahtijeva da država članica nastavi sa svojim naporima koji se odnose na harmoniziranje i poboljšanje regulative iz oblasti zdravstva i zdravstvenih usluga u zemlji, i na integriranje gender perspektive u sve reforme zdravstva, kako bi žene na cijeloj teritoriji mogle imati jednak pristup odgovarajućim i adekvatnim zdravstvenim uslugama, a posebno kako bi se smanjio stepen smrtnosti porodilja. Preporuka Komiteta, također, je da se poduzmu mjere koje će garantirati uspješan pristup žena i djevojčica informacijama i uslugama koje se odnose na seksualno i reproduktivno zdravlje kako bi se spriječilo pribjegavanje abortusu i zaštitile žene od negativnih posljedica po zdravlje takvih poduhvata. Nadalje, preporuka Komiteta je da se usvoje programi i politike za povećanje dostupnosti i znanja o kotraceptivnim metodama, na način da se razvije razumijevanje da planiranje porodice predstavlja odgovornost oba partnera.

38. Komitet zahtijeva da država članica eksplicitno prizna i adekvatno zaštititi žene koje su bile civilne žrtve seksualnog nasilja tokom oružanog sukoba, i to kroz državni zakon i dodjelom finansijskih sredstava za adekvatne socijalne mjere, uključujući zdravstveno osiguranje i smještaj, tako da su im prava i povlastice zagarantirana na području cijele teritorije države članice, i to na način koji je usporediv sa onim koji se primjenjuje za vojne žrtve rata. Komitet također zahtijeva da država članica izvrši reviziju postojećih regulativa i planova o pitanjima smještaja žena koje su civilne žrtve rata i raseljenje osobe, kako bi se spriječili dodatni oblici indirektna diskriminacije.

40. Komitet zahtijeva da država članica osigura da svi državni programi za ublažavanje siromaštva, a koji su razvijeni u okviru srednjoročne razvojne strategije za smanjivanje siromaštva, i implementirani od strane ministarstava, u potpunosti služe ženama, posebno marginaliziranim grupama žena, u skladu sa njihovim potrebama i okolnostima, te da informacije o poduzetim mjerama i njihovim rezultatima budu sadržane u narednom periodičnom izveštaju.

41. Komitet podstiče državu članicu da prihvati, bez odlaganja, amandmane na član 20. stav 1. Konvencije, vezano za vrijeme sastajanja Komiteta.